

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

**İSMAİL B. HALEF ES-SARAKUSTÎ'NİN HAYATI,
ESERLERİ VE KIRÂAT İLMİNDEKİ YERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Abdulhalim BAŞAL

BURSA 2014

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

**İSMAİL B. HALEF ES-SARAKUSTÎ'NİN HAYATI,
ESERLERİ VE KIRÂAT İLMİNDEKİ YERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Abdulhalim BAŞAL

Danışman

Prof. Dr. Remzi KAYA

BURSA 2014

TEZ ONAY SAYFASI
T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı'nda 701223023 numaralı **Abdulhalim BAŞAL**'ın hazırladığı "**İsmail b. Halef es-Sarakustî'nin Hayatı, Eserleri ve Kırâat İlmindeki Yeri**" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, **20.10/2014** günü **..14⁰⁰ - ..15⁰⁰** saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının **başarılı**. (başarılı/başarısız) olduğuna **oybirliği** (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üniversitesi
Prof. Dr. Berrin KATA

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Güç

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Abdurrahman ÇETİN

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

20.10./2014

ÖZET

Yazar	: Abdulhalim BAŞAL
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Tefsir Bilim Dalı
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: x + 121
Mezuniyet Tarihi	: ...../ ...../20....
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Remzi KAYA

İSMAİL B. HALEF ES-SARAKUSTÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE KİRÂAT İLMİNDEKİ YERİ

İsmail b. Halef es-Sarakustî'nin hayatı, eserleri ve kırâat ilmindeki yerini konu edinen bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde İsmail b. Halef es-Sarakustî'nin yaşadığı dönemdeki siyasi ve ilmi duruma değinilmiş, bu bilgiler ışığında müellifin hayatı, hocaları ve öğrencileri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde müellifin eserleri kısaca tanıtılmaya çalışılmış, kırâat farklılıkları konusunda yazdığı *el-İktifâ fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûra* ve *el-Unvân fi'l-Kırâati's-Seb'* adlı eserleri arasındaki farklar belirtildikten sonra kırâat farklılıklarını işleyiş tarzı ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde Sarakustî'nin eserleri üzerine yapılan çalışmalar ve içerikleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî'nin *Hirzü'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî* adlı eseriyle *el-Unvân* kırâat vecihleri noktasında karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İsmail b. Halef es-Sarakustî, *el-İktifâ*, *el-Unvân*, Kırâat

ABSTRACT

Author : Abdulhalim BAŞAL
University : Uludağ University
Main Department : Basic Islamic Sciences
Department : Tafsir (Qur’anic Exegesis)
Type of Thesis : Master Thesis
Page Number : x + 121 pp.
Date of Graduation : ...../ ...../20....
Supervisor : Prof. Dr. Remzi KAYA

ISMAIL B. KHALAF AL-SARAQUSTI’S LIFE, WORKS AND PLACE IN THE SCIENCE OF VARIOUS RECITATIONS OF THE QUR’AN (*QIRAA*)

This work on Ismail b. Khalaf al-Saraqusti’s life, works and place in the science of various recitations of the Qur’an (*Qiraa*) is composed of three main sections.

In the first section, it is dealt with the political and scientific situation in the period when Ismail b. Khalaf al-Saraqusti lived in and then, in the light of that data, is given information about his life, masters and pupils.

In the second section, it is tried to introduce the works of the author briefly, and his treatment of the issue of differences in various recitations of the Qur’an in his works, *al-Iqtifa fi l-Qiraat al-Sab‘ al-Mashura* and *al-Unwan fi l-Qiraat al-Sab‘* after pointing out the distinctive features between these two works.

In the third and last section of the work, it is given information about the studies on the works of al-Saraqusti and their content briefly and then made a comparison of his choices among various recitations to those in Qasim b. Firruh al-Shatibi’s *Hirz al-Amani wa-Wajh al-Tahani*.

Key Words: Ismail b. Khalaf al-Saraqusti, *al-Iqtifa*, *al-Unwan*, *Qiraat*

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMAİL B. HALEF ES-SARAKUSTÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM VE HAYATI

A. İSMAİL B. HALEF ES-SARAKUSTÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE SİYASİ VE İLMÎ DURUM	8
1- Siyasi Durum	8
2- İlmî Durum	10
3- İsmail b. Halef'in Yaşadığı Dönemde Yetişen Önemli İlim Adamları	10
B. İSMAİL B. HALEF ES-SARAKUSTÎ'NİN HAYATI	11
1- İsmi, Lakabı, Künye ve Nisbeleri	12
2- Doğum yeri ve tarihi	13
3- İlmî Şahsiyeti, Seyahatleri ve Ölümü	13
a) İlmî Şahsiyeti.....	13
b) Seyahatleri.....	14
c) Ölümü.....	15
4- Hocaları.....	15
a) Abdulcebbar b. Ahmed et-Tarsûsî.....	15
b) Ali b. İbrahim el- Havfî.....	16
5- Öğrencileri	16
a) Cafer b. İsmail	17
b) Cumâhir b. Abdurrahman el-Fakîh	17
c) Yahya b. Ali el-Mısırî.....	18
C. ESERLERİ	18
1- el-İktifâ fil-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûra	18

2- el-Unvân fî'l-Kirâati's-Seb'	18
3- İ'râbu'l-Kur'ân	19
4- Dîvan	19
5- Fehrese	19

İKİNCİ BÖLÜM

İSMAİL B. HALEF ES-SARAKUSTÎ'NİN KİRÂAT FARKLILIKLARINI İŞLEYİŞ METODU

A. EL-UNVÂN VE EL-İKTİFÂ ARASINDAKİ FARKLAR	21
1- el-İktifâ'dan Senedleri Hazfetmesi	22
2- el-İktifâ'daki Açıklamaları Zikretmemesi	22
3- el-Unvân'da İstiâze ve Besmeleyi Ferş Kısmında İşlemesi	23
4- el-Unvân'da Fâtiha Sûresini Ferş Farklılıkları Kısmında İşlemesi	23
B. KİRÂAT İMAMLARI	24
1- Nâfi b. Abdurrahman (ö.169/785)	24
2- İbn Kesîr (ö. 120/738)	25
3- Ebû Amr b. A'lâ (ö.154/771)	26
4- İbn Âmir (ö.118/736)	26
5- Âsım b. Behdele (ö. 127/745)	27
6- Hamza b. Habîb (ö.156/773)	28
7- Kisâî (ö.189/805)	28
C. YEDİ KİRÂATTAKİ ÜSTAD ZİNCİRİ	29
1- Nâfi Kırâatındaki Üstad Zinciri	30
2- İbn Kesîr Kırâatındaki Üstad Zinciri	31
3- Ebû Amr Kırâatındaki Üstad Zinciri	32
4- İbn Âmir Kırâatındaki Üstad Zinciri	33
5- Âsım Kırâatındaki Üstad Zinciri	34
6- Hamza Kırâatındaki Üstad Zinciri	35
7- Kisâî Kırâatındaki Üstad Zinciri	36
D. KİRÂAT İLMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	37
1- Kısa Sürede Unutulması	37
2- İhtilafların Çokluğu	38
3- Kıyasa Yer Olmaması	39
4- Üstada Hata İsnâd Edilebilme İhtimalinin Yüksek Olması	39
E. ESERLERİNDE KİRÂAT FARKLILIKLARINI İŞLEYİŞ METODU	41
1- Açıklama Yapması	41
2- Terim Kullanması	52
a) İmam ve Râvîleri Rumuzlaması	52
b) İstılâh Kullanması	55
3- Tercih Belirtmesi	63
4- Kısaltma Kullanması	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERLERİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR VE EL-UNVÂN İLE HİRZU'L-EMÂNÎ'NİN KARŞILAŞTIRILMASI

A. ESERLERİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	71
1- el-İktifâ Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	71
2- el-Unvân Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	71
a) Kitâbu'l-Beyân fi'l-Cem'i Beyne'l-Kasîdeti ve'l-Unvân.....	71
b) Şerhu'l-Unvân.....	72
c) Muînu'l-Kârii'n-Nehrîr ala mâ İhtessa bihi'l-Unvân ve'ş-Şâtıbiyye ve't-Teysîr.....	72
d) Kitâbu Tuhfeti'l-İhvân fi'l-Hulfi beyne'ş-Şâtıbiyye ve'l-Unvân.....	72
B. EL-UNVÂN'IN KAYNAK GÖSTERİLDİĞİ ESERLER VE ÖRNEKLERİ.....	72
1- Mekkî b. Ebî Tâlib, el-Keşf an Vucûhi'l-Kırâât.....	73
2- İbnu'l-Cezerî, en-Neşr.....	74
3- Ebû Hafs Sirâceddîn en-Neşşâr, el-Budûru'z-Zâhira.....	78
C. EL-UNVÂN VE HİRZU'L-EMÂNÎ'NİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	81
1- İkisi de Sahîh Olmakla Birlikte Ziyadeliğin Açısından Farklılıklar.....	90
a) el-Unvan'da Bulunup Hirzû'l-Emânî'de Bulunmayan Ziyadeler.....	90
b) Hirzû'l-Emânî'de Bulunup el-Unvan'da Bulunmayan Ziyadeler.....	91
2- İkisi de Sahîh Olmakla Birlikte Vecihlerdeki Farklılıklar.....	97
3- Rivayetlerinde Tek Kaldıkları İhtilaflar.....	103
a) Hirzû'l-Emânî'nin Rivayetlerinde Tek Kaldığı Yerler.....	104
b) el-Unvân'ın Rivayetlerinde Tek Kaldığı Yerler.....	107
SONUÇ.....	113
BİBLİYOGRAFYA.....	117
ÖZGEÇMİŞ.....	121

KISALTMALAR

a.s	Aleyhi's-Selâm
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	Hicrî
nşr.	Neşreden
s.	Sayfa
sy.	Sayı
s.a.v.	Sallallâhu aleyhi ve Sellem
th.	Tahkik eden
UÜİFD	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ö.	Ölümü
vb.	ve benzeri
ve.dğr.	ve diğerleri
ts.	Tarihsiz
ys.	Yersiz

ÖNSÖZ

Kırâat ilminin korunması, gelişmesi ve gelecek nesillere nakledilmesinde Endülüslü âlimlerin rolü büyüktür. Başta Mekkî b. Ebû Tâlib ve Ebû Amr ed-Dânî olmak üzere söz konusu alanda eserler telif etmiş, öğrenciler yetiştirmiş, daha sonraki dönemlerde isimlerinden fazlaca söz ettirerek kaynak değeri kazanmış Endülüslü âlimlerin varlığı bunun en açık delilidir.

Zikredilen âlimler arasında yer alan İsmail b. Halef es-Sarakustî, hicrî dördüncü asrın sonlarıyla beşinci asrın ortalarında yaşamış, yaşadığı dönemde kırâat alanının önde gelen isimleri arasında yer almış, öğrenciler yetiştirmiş ve eserler telif etmiştir. Özellikle kırâat farklılıklarını cem ettiği *el-Unvân fi'l-Kırâati's-Seb'* adlı eseri kırâatla ilgilenen kimseler tarafından büyük ilgi görmüş, Mısır ve Şam'da en çok ezberlenen kitap olmuştur. Kırâat ilmi dışında tefsir, hadis, nahiv, sarf ve edebiyatla ilgilenen müellifin bu alanlarda telif ettiği kitapları da bulunmaktadır.

İsmail b. Halef es-Sarakustî'nin hayatının ve kırâat ilmindeki yerinin incelenmesini amaçlayan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öncelikle Sarakustî'nin yaşadığı dönemdeki siyasi ve ilmî durum ele alınmıştır. Zira onun hayatının anlatılabilmesi için yaşadığı dönem ve şartların iyi analiz edilmesi gerekir. Daha sonra müellifin doğumu, isim, künye ve nisbeleri, seyahatleri, ilmî kişiliği, vefatı, faydalandığı hocaları ve öğrencileri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ilk olarak eserleri hakkında kısa bilgiler verilir, müellifin *el-Unvân fi'l-Kırâati's-Seb'* ve *el-İktifâ fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûra* adlı eserleri arasındaki farklılıklar belirtilmiştir. Ardından, önce isimlerinin çokça zikredilmiş olmasından dolayı kırâat imamlarının kısa hal tercüme ve râvîlerine değinilmiş, sonra müellifin kırâattaki üstâd zinciri tablolarla desteklenerek belirtilmiştir. Bu bölümün sonunda ise kırâat alanında yazdığı eserlerden hareketle söz konusu ilimle alâkalı görüşleri ve kırâat farklılıklarını işleyiş metodu irdelenmiştir.

Daha çok kendisinden sonrakilere etkisini ihtiva eden üçüncü ve son bölümde eserleri üzerine yapılan çalışmaların isimleriyle beraber içerikleri verilip, Sarakustî'nin kıraat farklılıklarına dair kaleme aldığı eserlerine yapılan atıflar ve örnekleri belirtilmiştir. Daha sonra müellifin, yazıldığı dönemde büyük ilgi gören *el-Unvân fi'l-Kırâati's-Seb'* adlı eseriyle âdeta aralarında bir yarış olan Şâtıbî'nin *Hirzû'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî* adlı eseri kıraat ihtilafları açısından mukayese edilmeye çalışılmış, sonuç kısmıyla çalışmaya son verilmiştir.

Sarakustî'nin, *el-Unvân* ve *el-İktifâ* adlı eserlerinden hareketle kıraat farklılıkları konusuna ilişkin orijinal sayılabilecek yorum ve farklılıkların değerlendirilmesine yönelik hazırlanan ve kıraat alanına bu yönüyle mütevâzî bir katkı sunmayı esas alan bu çalışmanın hazırlanmasında bana her türlü desteği veren danışman hocam Prof. Dr. Remzi KAYA'ya, çalışma sürecinde fikirlerine başvurduğum değerli hocalarım Prof. Dr. Abdurrahman ÇETİN, Doç. Dr. Celil KİRAZ'a, tez jürimde bulunma inceliğini gösterip eleştirileriyle bana katkı sağlayan ve çalışmanın son okumasını yapan saygı değer hocam Prof. Dr. Ahmet GÜÇ'e, gerek konu tercihinde gerekse kaynak temininde beni yönlendiren kıymetli hocam Doç. Dr. M. Emin MAŞALI'ya ve tezin hazırlanmasında emeği geçen bütün hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Abdulhalim BAŞAL

BURSA 2014

GİRİŞ

Kur'ân, Cebrâil (a.s) aracılığıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde Hz. Peygamber'e yirmi üç yıl zarfında indirilen, mushaflarda yazılı, bize tevâtür yoluyla nakledilmiş, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha Sûresiyle başlayıp Nâs Sûresiyle sona eren, beşerin benzerini getirmekten âciz kaldığı ilâhî kelâmın adıdır.¹ Kur'ân'la ilgili, esbâb-ı nüzûl, ma'âni'l-Kur'ân, mecâzû'l-Kur'ân, garîbü'l-Kur'ân, müşkilü'l-Kur'ân, nâsih-mensûh gibi birçok ilim vardır. Kur'ân'ın kelimeleri ve harfleri üzerindeki farklılıkları konu edinen "kırâat" da Kur'ân ilimleri arasında yer alır. Ulûmu'l-Kurân'da kıymetli bir yere sahip olan kırâat ilminin konusu, telaffuzlarındaki değişme ve edalarındaki keyfiyet bakımından Kur'ân kelimeleridir.²

Ka-ra-e (قرا) fiilinden türeyen kırâat (قراءة) kelimesi sözlükte, okumak, tilâvet etmek, telaffuz etmek anlamında mastar; sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okuma, tilâvet etme anlamında isimdir. Aynı kökün Kur'ân şeklinde gelen mastarı kırâat ile eş anlamlıdır.³ Kur'ân ilimleri ıstılahı olarak ise birbirine yakın şekillerde tanımlanmıştır. Râğîb el-İsfahânî (ö. 425/1034) bu ilmi, "Tertilde harf ve kelimeleri birbirine katmaya denir."⁴ şeklinde tanımlarken Abdulfettâh el-Kâdî, "Kendisiyle Kur'ân kelimelerinin nasıl söyleneceğini ve edâ yollarını ihtilâf veya ittifâk suretlerinden biri ile ve her bir vechi nakleden kimseye nispet ederek bilmektir."⁵ olarak tanımlamıştır. Kırâatla alakalı bir diğer tanımı, İbnu'l-Cezerî "Kur'ân kelimelerinin nasıl okunacağını ve râvilerine nispet etmek

¹ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, İstanbul ts. s, 6.

² Abdulfettah el-Kâdî, *el-Budûru'z-Zâhire*, Beyrut 1981, s. 7.

³ ALTIKULAÇ, Tayyar, "Kıraat", *DİA*, XXV, 426-433.

⁴ Ebu'l-Kâsım Râğîb el-İsfahânî, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, (nşr. Safvan Adnan Dâvûdî), Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1992. "Kre" md.

⁵ Abdulfettah el-Kâdî, *el-Budûru'z-Zâhire*, s, 6.

suretiyle bu kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edinen bir ilimdir.” şeklinde yapmıştır.⁶

Kırâat ilmi, Kur’ân’ın nüzûlünden sonra ortaya çıkmışsa da Kur’ân’la doğrudan ilişkisi, Arapça olması, kendine mahsus okuyuş şekillerinden bir kısmının Araplar tarafından uygulanması gibi durumlar, bu ilmin köklerinin daha önceki zamanlara uzandığını göstermektedir.

İslâmî ilimler tarihi bakımından kırâatın Hz. Peygamber ve sahabe dönemindeki durumu oldukça önemlidir. Yukarıda belirtildiği gibi kırâat ilminin Kur’ân’ın nüzûlüyle başladığını söylemek mümkündür. Zira Resûl-i Ekrem kendisine nâzil olan ayetleri önce dikkatlice okur, sonra ashâbına öğretirdi. Onun okuyuşunu gören ya da ondan bizzat okuyan sahâbîler de bu okuyuşları zabt edip başkalarına öğretirlerdi. Peygamber (as) her zaman ashâbına Kur’ân okutmuş ve onları dinlemiştir. Bu onun Kur’ân kırâatı eğitimi verdiğini ve güzel okumaya teşvik ettiğini göstermektedir. Peygamberimiz (a.s) bir yandan Müslümanları Kur’ân’ı öğrenmeye ve okumaya teşvik ederken diğer yandan öğrenilenlerin unutulmaması konusunda da onları uyarmıştır.

Kırâat ilminin gelişmesini ve zenginleşmesini sağlayan en önemli hususlardan biri Kur’ân’ın kolay okunup anlaşılması amacıyla getirilen “yedi harf”⁷ ruhsatıdır. Hz. Peygamber döneminde, o ve ashâbı arasındaki engelsiz iletişim sebebiyle bu zenginleşme ve gelişim daha çok Medîne’de kendini göstermiştir. Ayrıca Mescid-i Nebî’nin varlığı ve yanında “Suffe”nin bulunması, ashâbın birbirleriyle olan özgür iletişimi, hicretten bir müddet sonra Kur’ân kırâatını ve tefsirini iyi bilen sahâbîlerin sayısındaki artış, bahsi

⁶ Ebu’l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed İbnu’l-Cezerî, **Muncidu’l-Mukriîn ve Murşidu’t-Tâlibîn**, Beyrut 1400/1980, s, 3.

⁷ “Yedi Harf” terkibi şu şekilde açıklanabilir: el-Ahruf (الأحرف): Harf kelimesinin çoğulu olup mana itibarıyla bir şeyin ucu, kenarı; sivri ve keskin kısmı demektir. Kur’ân-ı Kerim’de Hac Sûresi 11. ayette “İnsanlardan kimi, Allah’a yalnızca bir yönden kulluk ederler” şeklinde geçer; kenar, kıyı, taraf, yön, kıyı kenarı gibi anlamlara gelir. Hadislerde “harf” anlamında kullanılmakla beraber kenar anlamında da kullanılmıştır. Ayrıca “Yedi Harf” hadislerinde vecih, usul, lügat, kıraat v.b. şekilde kullanılmıştır. es-Seb’a (السبع): Kelime açısından sayı olan yedi demektir. Fakat “Yedi Harf” meselesi noktasında ‘seb’a’ kelimesine iki anlam verilmiştir: Bazılarına göre ‘es-seb’a’ lafzı, gerçek anlamında kullanılmış olup altı ile sekiz arasındaki ‘yedi’ sayısını ifade eder ve bu manaya geldiği noktasında kesinlik mevcuttur. Diğer görüş sahipleri ise, bu tertipteki “es-seb’a” lafzının bilinen yedi sayısı olmadığını, “çokluk” ifade ettiğini, dolayısıyla belirli bir sayının kastedilmediğini söylemişlerdir. Bütün bunlarla beraber ulemânın çoğu “Yedi Harf”ten maksadın yedi Arap lehçesi olduğunda ittifak etmişlerdir. Daha detaylı bilgi için Bkz. ÇETİN, Abdurrahman, **Yedi Harf ve Kırâatlar**, Ensar Yay. İstanbul 2010, s, 19-163.

geçen sahâbîlerin Kur'ân hocası olarak başka beldelere gönderilişi kırâat ilminin gelişimine katkı sağlamıştır.

Kur'ânla âdeta yeniden doğan, ona sımsıkı sarılan ve onu hayatlarının ayrılmaz bir parçası haline getiren sahâbîler, Erkâm b. Nevfel'in evine gidip orada yeni inen âyetleri öğrenmişlerdir. Medîne'ye hicretten sonra iletişim şartlarının iyileşmesi Kur'ân ve kırâatla meşguliyetlerini de artırmıştır. Özellikle Mescid-i Nebî'nin yanında bulunan Suffe tam anlamıyla bir Kur'ân eğitim merkezi olmuştur. Hz. Peygamber'in vefatı ile birlikte onun sağlığında Kur'ân ve kırâatı konusunda gevşeklik gösteren kimi sahâbîler, artık bu hususta daha fazla azim gösterip Kur'ân hıfzına önem vermişlerdir. Zira Resûl-i Ekrem'in vefatından sonraki üç beş ay içerisinde hafızların sayısı oldukça artmış, hicretin ilk elli yılı içerisinde ashâptan yüzlerce kırâat bilgini ortaya çıkmıştır.

Hiz. Osmân tarafından yazdırılıp çoğaltılan mushaflar bütün İslâm coğrafyasına yayılmış, noktalamalarla birlikte herkes tarafından okunur olmuştur. Bundan sonra, başta mushâfların gönderildiği belgeler olmak üzere yavaş yavaş kırâat ilim merkezleri ortaya çıkmıştır. İlk üç asırda genelde Mekke, Medîne, Şâm, Kûfe ve Basra gibi şehirlerde yoğunlaşan kırâat çalışmaları, sonraki zamanlarda fetihler ve İslamlaştırma faaliyetlerine paralel olarak Mısır, Kuzey Afrika, Endülüs, İran, Anadolu ve Orta Asya'ya kadar yayılmıştır. Bahsi geçen ilim merkezlerinde kırâat âlimleri gerek "ferş-i hurûf" ve gerekse "usûl" farklılıkları konusunda kendi görüşlerini bildirmek suretiyle insanlara bu ilmi öğretmişlerdir.

Hiz. Osmân'ın mushafları çoğaltarak belgelere göndermesinden önce özellikle yedi harf ruhsatı ve başka sebeplerle toplum gündeminde çok sayıda okuyuş şekli mevcut olup söz konusu durum mushaflar iyice yaygınlaşıp bu sayıyı düşürene kadar devam etmiştir. Kırâat talebelerinin zamanla bu ilme vâkıf olmalarıyla birlikte bazı kırâat öğretmenlerinin etrafında kümelenmeler başlamıştır. İbnu'l-Cezerî, tâbiundan kırâat öğretimi hususunda mâhir olanlarının sayılarını 46 olarak bildirmiştir.⁸ Zaman içerisinde bu sayının artmasına paralel olarak doğru ile yanlış birbirine karışmış ve bazı âlimlerin ortaya çıkıp probleme el atmasıyla birlikte tehlike ortadan kaldırılıp kırâatların tasnîfi yapılmıştır.⁹

⁸ İbnu'l-Cezerî, **en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr**, Ali Muhammed Dabbâ, Beyrut ts I, 14-15.

⁹ BİRİŞİK, Abdulhamit, **Kırâat İlimi ve Tarihi**, Bursa 2014, s. 74-75.

Önceleri hocalar ve öğrenciler arasında şifâhî olarak nakledilen kırâatlar zaman içerisinde kitaplarda tedvîn edilmeye başlanmış ve bu yolla ortaya çıkabilecek karışıklıklar ilk dönemlerde önlenmiştir. Tabîler devrinin sonlarında başlayan bu konudaki çalışmalara dair ilk eserin Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm tarafından yazıldığı nakledilse de¹⁰ bu müelliften daha önce Yahyâ b. Ya'mer, kıraat imamlarından İbn Âmir, Ebû Amr, Hamza, Kisâî ve Ya'kup tarafından eserler telif edildiği rivayet edilmiştir. İbn Mücâhid kırâatların sayısı konusunda hicrî 300'lü yıllarda kaleme aldığı *Kitâbu's-Seb'a* adlı eseriyle kırâatları yediye indirmiş ve bu tahsis kabul görerek Kırâat-ı Seb'a (Yedi Kırâat: Nâfi' , İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamze ve Kisâî kırâatları) tespit edilmiştir. Daha sonra İbn Mücâhid ile aynı asırda yaşayan İbn Mihrân, “*el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-Aşr*” adlı eseriyle bu yedi kıraata üç kıraat (Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefu'l-Âşir kırâatları) daha eklemek suretiyle Kırâat-ı Aşera'yı ortaya çıkarmıştır.¹¹ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*'inde İbn Mihrân tarafından yedi kıraata eklenen bu üç kıraatın da meşhûr ve sahîh olduğunu bildirmiş, böylece On Kırâat, Müslümanlar arasında kabul görüp benimsenmiştir.¹²

Âlimler tarafından tasnif edilen kırâatlar kendi içerisinde Sahîh, Mütevâtir, Âhad, Şâzz, Müdrec ve Mevzû olmak üzere altı gurupta ele alınmıştır. Sahîh kırâat, Hz. Peygamber'e kadar ulaşan muttasıl bir senede sahip, Arap diline uygun ve Hz. Osman'ın çoğalttığı mushaflardan birine uyan kırâattır. Mütevâtir kırâat, sahîh kırâatın şartlarını taşıyan ve genelde yedi veya on kırâata verilen isimdir. Ancak yedi veya on konusunda ihtilaf mevcuttur. Zira kimi yedi kırâata mütevâtir, diğer üçüne meşhur derken, kimi on kırâatın tamamına mütevâtir der. Âhad kırâat, senedi sahîh olmakla birlikte mushaflara ya da Arap gramerine uymayan veya şöhret bulmamış kırâatlar olup, bunların okunması ve bunlara inanılması gerekmez. Şâzz kırâat, sahîh ve mütevâtirin şartlarını taşımayan kırâatlardır. Şâzz kırâatlar, bünyesinde oldukça fazla kırâat barındırmakla birlikte genelgeçer görüş bunların; İbn Muhaysin, Yezîdî, Hasan Basrî ve A'meş'e nispet edilen kırâatlar olduğu yönündedir. Müdrec kırâat, Kur'ân'ın tefsir edilmesi esnasında ortaya çıkan ziyâde kırâatlardır. Mevzû kırâat ise, hiçbir delile dayanmaksızın herhangi bir âlime nispet edilen kırâatlardır. Abdurrahman Çetin “*Kırâatların Tefsîre Etkisi*” adlı eserinde

¹⁰ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 34.

¹¹ ÇETİN, Abdurrahman, *Kırâatların Tefsîre Etkisi*, Ensar Yay. İstanbul 2012, s, 74-75.

¹² İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 41-46;

kırâatları, Mütevâtir-Meşhûr kırâatlar ve Şâzz kırâatlar olmak üzere başlıca iki grupta değerlendirilmenin mümkün olduğunu söyledikten sonra şu tanımları yapar:

a) Mütevâtir ve Meşhûr Kırâatlar: Peygamber’imizin zamanından günümüze kadar, hem kırâat kitaplarında, hem hocadan talebeye şifâhî bir yolla aktarılıp sağlam bir şekilde bize ulaşan ve Kırâat-ı Aşera / On Kırâat bünyesine dâhil olan kırâatlardır.

b) Şâzz Kırâatlar: Kırâat-ı Aşera’nın dışında kalan ve Kur’ân olarak okunması caiz olmayan bütün kırâatlardır. Bunlardan ancak Kur’ân yorumunda istifade edilebilir.¹³

Kırâat kelimesiyle aynı fiilden türeyen “kârî” kelimesi Kur’ân okuyan kimse anlamına gelip Mübtedî, Mütevassıt ve Müntehî olmak üzere üç dereceye ayrılır. İfrât metoduyla kırâat öğrenmeye başlayıp aynı metotla üç kırâata kadar öğrenen kişiye Mübtedî, dört veya beş kırâatı bilene Mütevassıt, kırâatların çoğunu bilip nakledenlere ise Müntehî denir.¹⁴ Kârî kelimesinin cem’-i mükesseri olan “kurrâ” kelimesi, kârî kelimesine nispetle daha üst seviyedeki kişileri tanımlar. Zira kârî sadece kırâatları okuyanları kapsarken kurrâ, yedi veya on kırâatın kendilerine nispet edildiği imamlar için kullanılır. Ka-ra-e fiilinden türeyen bir diğer kırâat terimi “mukrî”dir. Mukrî, kırâatları sağlam ve kesintisiz bir isnadla bir otoriteden müşâfehe yoluyla rivayet eden kırâat âlimi için kullanılır. Mukrîlikte aslolan kişinin bahsi geçen otoriteden kırâatı müşâfehe yoluyla almasıdır. Aksi hâlde kırâatta ne kadar bilgin olursa olsun mukrî sayılmaz. İmamlara nispet edilen kırâatlardan bir veya birkaçını bizzat imamın kendisinden alan kimseye “râvî”, râvîye nispet edilen kırâata “rivayet” denirken; kırâat, râvîden alan kimseye nispet edilirse buna da “tarîk” denir.¹⁵

Yukarıda temas edildiği üzere Kırâat ilmi, telaffuzlarındaki değişme ve edalarındaki keyfiyet bakımından Kur’ân kelimelerini ve harflerini inceler.¹⁶ Söz konusu kelime ve harflerdeki değişiklikler ise “usûl” ve “ferş” farklılıklarıdır. Usûl farklılıkları, her kırâat imamının ve râvîlerinin diğer imam yahut râvîlerle ihtilaf ya da ittifak ettikleri edâ keyfiyetine dair farklılıklardır. Medd, kasır, imâle, idğâm, izhâr, taklîl, tahfif, terkîk

¹³ ÇETİN, Abdurrahman, **Kırâatların Tefsîre Etkisi** s, 83-87.

¹⁴ İbnu'l-Cezerî, **Muncidu'l-Mukriîn**, s, 3.

¹⁵ ALTIKULAÇ, Tayyar, “Kırâat”, **DİA**, XXV, 426-433; BİRİŞİK, Abdulhamit, **Kırâat İlmi ve Tarihi**, s, 25-27.

¹⁶ Abdulfettah el-Kâdî, **el-Budûru’z-Zâhire**, s. 7.

gibi farklılıklar bu kısımda incelenir. Kelime yapısındaki farklılıklar ise bu kısma dahil edilmez. Örneğin, Furkan Sûresinde geçen ¹⁷ وَيَخُذْ فِيهِ مَهَانًا ayetindeki فِيهِ kelimesinin he (◌) harfini İbn Kesîr Kur'ân'ın tamamında, Hafs sadece burada olmak üzere iki elif miktarı uzatarak okumuşlardır. Meddî anlamdaki bu farklılık usûl farklılıkları kısmında ele alınır. Ferş farklılıkları ise, kelimedeki hareke veya harf değişikliği ile veya kelimenin yanındakiler ile yer değiştirmesi (takdîm-te'hîr) şeklinde oluşabilecek farklılıkları ihtiva eder. Bu tür farklılıklar anlama da etki eder. Örneğin, ¹⁸ نُنشِرُهَا وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِرُهَا ayetindeki نُنشِرُهَا kelimesine dair okuma farklılıkları bu türdendir. Zira söz konusu kelime, “Kemikleri inşa ediyoruz (kemikleri birleştirerek iskeleti kuruyoruz) manasında نُنشِرُهَا ve “O kemikleri nasıl hayata atıyoruz” manasına gelen نُنشِرُهَا olmak üzere iki farklı şekilde okunur. نُنشِرُهَا olarak İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâi, Ya'kûb ve Halefu'l-Âşîr; نُنشِرُهَا olarak İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Ebû Ya'kûb okur.¹⁹

Mekkî b. Ebî Tâlib ve Ebû Amr ed-Dânî gibi önemli şahsiyetler önderliğinde, Endülüs'ün kırâat ilmine katkısı büyüktür. Endülüs'lü âlimler, gerek kırâat farklılıklarını esas alarak yazdıkları, gerek kırâat tarihini ele aldıkları eserlerle ve gerekse yetiştirdikleri öğrencilerle bu ilmin gelişmesinde büyük pay sahibi olmuşlardır. Endülüs'ün kırâat alanında öne çıkan âlimlerinden biri de İsmâil b. Halef es-Sarakustîdir. Hicrî 4. asrın sonlarıyla beşinci asrın ortalarında yaşamış olan Sarakustî, yaşadığı dönemde kırâat alanının önde gelen isimleri arasında yerini almış, öğrenciler yetiştirmiş ve eserler telif etmiştir. Özellikle kırâat farklılıklarını cem ettiği *el-Unvân fi'l-Kırâati's-Seb'* adlı eseri insanlar tarafından büyük ilgi görmüş, Mısır ve Şam'da en çok ezberlenen kitap olmuştur. Kırâat ilmi dışında tefsir, hadis, nahiv, sarf ve edebiyât alanlarıyla ilgilenmiş ve eserler telif etmiştir. Kırâatı Abdu'l-Cebbâr b. Ahmed et-Tarsûsî'den okuyan Sarakustî'nin bahsi geçen alandaki yerini esas alan bu çalışmada azami derecede gayret sarfedilmiştir.

¹⁷ el-Furkân, 25/69.

¹⁸ el-Bakara 2/259.

¹⁹ Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyâsîr fi'l-Kırâati's-Seb'*, nşr. Otto Pretzl, Beyrut 1984, s. 82.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMAİL B. HALEF ES-SARAKUSTÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM VE HAYATI

A. İSMAİL B. HALEF ES-SARAKUSTÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE SİYASİ VE İLMÎ DURUM

İsmail b. Halef es-Sarakustî, doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte hicrî dördüncü asrın sonlarıyla beşinci asrın ortalarında yaşadığı söylenebilir. O dönemde İslam dünyası açısından merkezî bir otoriteden söz etmek mümkün değildir. Zira Bağdat'ta Abbâsîler, Endülüs'te Emevîler ve Mısır'da Fâtımîler olmak üzere üç farklı bölgede üç farklı hilâfetin varlığı söz konusudur.¹ İslam âleminin bu parçalanmış durumu içinde, her bölgede İslâmî bir yapının oluşması, ilmî ve kültürel yayılma gibi müsbet gelişmeler de vardır.

Burada dolaylı olarak Sarakustî'nin tanınmasını sağlayacak olan Endülüs'teki siyasi ve ilmî duruma kısaca değinilecektir. Çünkü onu iyi tanıyabilmek için yaşadığı bölgenin siyâsî ve ilmî durumuna vakıf olmak gerekir.

1- Siyasi Durum

Endülüs Emevî Devleti'nin en önemli hükümdarı olarak kabul edilen III. Abdurrahman'ın 961'deki vefatından sonra yerine oğlu II. Hakem (961-975) geçmiş, babası zamanındaki istikrarı devam ettirmesinin yanında, Endülüs'ün ilim ve sanat alanındaki gelişimine büyük katkı sağlamıştır.² II. Hakem 975'te vefat etmiş ve yerine oğlu II. Hişâm geçmiştir. II. Hişâm'ın hükümdarlığı, 976-1008 ve 1010-1012 olmak üzere iki safhada gerçekleşmiştir. O, çocuk yaşta tahta oturmuştur. Bundan faydalanan Hâcib ibn-u Âmir ile iki oğlu Abdumelik ve Abdurrahman'ın halife gibi davranmaları sonucunda Endülüs'te kısmi Âmirîler dönemi başlamıştır.³ 987 yılına kadar hem Hâcib hem de oğlu Abdumelik, III. Abdurrahman tarafından kurulan Endülüs'ü onun gibi iyi yönetmelerine karşın, Hâcib'in diğer oğlu Abdurrahman, Abdumelik öldükten sonra hâciplik görevine geçince Endülüs'te refah sekteye uğramıştır. Bunda Abdurrahman'ın aşırı ihtirası büyük rol oynamıştır. Abdurrahman, II. Hişâm'a "baş hâciplik" kurumunu ihdâs ettirmiş, halifenin kendisini vekil tayin ettiğine dair diğer ülkelere mektuplar göndermiş ve Endülüs'te büyük bir kaosa sebep olmuştur. Yaşananlara paralel olarak büyük bir isyan baş göstermiş, Hâcib'in oğlu Abdurrahman öldürülerek hâcibilerin şehri yağmalanmış, halife

¹ HASAN, Hasan, İbrâhim, *Siyâsî-Dînî-Kültürel-Sosyal İslam Târîhi*, çev. Sadreddin Gümüş ve dğr., İstanbul 1985, IV, 46-47, 52-59

² ÖZDEMİR, Mehmet, *Endülüs Müslümanları Siyâsî Târihi*, Ankara 2012, s.138.

³ ÖZDEMİR, Mehmet, "Endülüs", *DİA*, XI, 213-214.

II. Hişâm ortalıktan kaybolmuştur.⁴ Bütün bunlardan sonra büyük bir otorite boşluğu doğmuştur. Her ne kadar Emevî taraftarları bazı isimleri tahta geçirmişse de söz konusu karışıklık önlenememiş, Emevîlerin bu durumundan faydalanan Şîî Hammûdiler tahtı ele geçirmiştir. Ancak onlar da bu karışıklığın üstesinden gelemeyince 1010 yılında halk tarafından Kurtuba'dan uzaklaştırılmışlardır. Emevî hanedanlarının aralarında geçen taht kavgaları yedi yıl boyunca devam etmiş, Kurtuba'nın ileri gelenleri bu kargaşaya bir son vermek amacıyla halifeliği lağv etmiş ve Emevî sülalesine mensup kişileri sürgüne göndererek Endülüs'ü kendi aralarında oluşturdukları şûrâyla yönetmişlerdir. Netice itibarıyla hicri 753 yılında kurulan Endülüs Emevî Devleti 1032'de yıkılmıştır. Böylece otorite boşluğu bu devlet üzerinde irili ufaklı küçük yönetimlerin kurulmasına sebep olmuş ve Endülüs'te "Mülûk-i Tavâif"⁵ dönemi başlamıştır.⁶

İber Yarımadası'nda kurulmuş devletçikler anlamına gelen Mülûk-i Tavâif hakkında kesin bir sayı vermek zordur. Ancak şu söylenebilir ki kudret sahibi her aile kendi başına bir beylik olmuştur. Bu dönemin göze çarpan en önemli özelliği, Mülûk-i tavâif arasındaki sonu gelmeyen savaşlardır. Bu savaşların doğal bir sonucu olarak Müslümanlar her geçen gün biraz daha zayıflamış ve Hristiyanların "Reconquista"⁷ gerçekleştirmeleri kolaylaşmıştır. Hristiyanların 1057'de ilk olarak başlattıkları fetih hareketinin tehlikesini Müslümanlar, 1085'te günümüz İspanya'sının Madrid şehrine 70 kilometre uzaklıkta bulunan Tuleytulâ'nın alınmasına kadar idrak edememişlerdir. Durumu ancak Tuleytulâ'nın alınmasından sonra fark eden Müslümanlar Endülüs'ten tamamen umudu kesmiştir. Endülüs'ün yerli halkının bu durumun üstesinden gelemeyeceklerini

⁴ YILDIZ, Hakkı Dursun, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, İstanbul 1998, IV, 429-434; ÜLKÜ, Hayati, **Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Tarihi**, İstanbul 1997, s.542.

⁵ "Mülûk-i Tavâif": Endülüs Emevî Devleti'nden sonra Endülüs'te ortaya çıkan yirmi civarındaki küçük devlet anlamına gelir. Daha geniş bilgi için Bkz. ÖZDEMİR, Mehmet, "**Mülûkü't-Tavâif**", DİA, XXXI, 553-556.

⁶ ÖZDEMİR, Mehmet, "**Endülüs**", DİA, XI, 213-214.

⁷ Reconquista, 'yeniden fethetme' anlamında İspanyolca bir kelimedir. Kavram olarak, Hristiyan İberya devletlerinin Endülüs'ü Müslümanlardan geri almalarını sağlayan siyasi hareketin adıdır. Müslümanların İspanya'yı 711 yılında fethetmelerinden sonra mağlup Vizigot ordusundan artakalan bir grup asker, Kuzey İspanya'daki Asturias (Aştûriş) bölgesinde bulunan Kantabriya (Cantabria) dağlarında ve bu dağlardaki Covadonga mağarasında Reconquista hareketini başlatmışlardır. Burada başlayan hareket, özellikle 1085 yılında Tuleytula'nın (Toledo) düşmesinden sonra hızla gelişme göstermiş ve Endülüs'ün Müslüman hâkimiyetinden çıkmasına sebep olmuştur. Daha geniş bilgi için bkz. ŞEYBAN Lütfi, **Reconquista**, İz Yayıncılık, İstanbul 2010.

anlamaları üzerine, Kuzey Afrika’da hüküm süren Murâbitlar’dan yardım istemek zorunda kalmışlar ve artık Endülüs’te “Murâbitlar Dönemi” başlamıştır.⁸

2- İlmî Durum

Endülüs, ilmî ve kültürel açıdan -bilhassa III. Abdurrahman ve II. Hakem döneminde- büyük bir yol katetmiştir. Zira Kurtuba’daki câmiler sadece Müslümanlarla değil, ilmî istifade için Endülüs’e taşınan Avrupalılarla dolup taşmıştır. Sonuç itibarıyla ülkede birçok âlim, filozof, edîb, mütercim ve fâkih yetişmiştir.⁹ Söz konusu ülkede siyasi birliğin en kuvvetli olduğu dönemlerden olan II. Hakem dönemi (961-975) eğitim ve kültür faaliyetlerinin en zirvede olduğu dönemdir. Aynı zamanda bir ilim adamı olan Hakem, ilmi gelişmeleri teşvik edip âlimleri himaye etmiştir. O, sadece başkentte yirmi yedi adet ücretsiz okul tesis etmiş, Kurtuba’daki medrese hocalarına maaş bağlatmış ve çeşitli ilim dallarında konferanslar vermek üzere doğudan pek çok âlimi şehre davet etmiştir.¹⁰

Endülüs’te emirler, halifeler ve özellikle II. Hakem kitap biriktirmeye çok meraklıydı. O âdeta bir kitap âşığıydı. Hakem, kitap işinden anlayan birçok kişiyi İskenderiye, Bağdât vb. yerlere göndererek kitap toplattırmış, bu sayede büyük ve zengin bir kütüphaneye sahip olmuştur.¹¹ II. Hakem tahta geçtiğinde halife ve hanedan üyelerine ait üç kütüphaneyi birleştirerek 600.000 ciltlik dev bir kütüphane meydana getirmiştir.¹² Bütün bunlardan hareketle şu söylenebilir: Endülüs, İsmail b. Halef’in yaşadığı hicrî beşinci asırda siyasi açıdan büyük bunalımlar geçirmiş olsa da, özellikle II. Hakem zamanında ilmî yönden dünyanın önde gelen ilim merkezleri arasında yer almıştır.

3- İsmail b. Halef’in Yaşadığı Dönemde Yetişen Önemli İlim Adamları

Sarakustî’nin yaşadığı dönem İslam dünyasında küçümsenemeyecek derecede önemli ilim ve fikir adamlarının yetiştiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde yetişen âlimler incelendiğinde, onların büyük kısmının çok yönlü bir ilmî şahsiyete sahip oldukları görülecektir.

⁸ ÜLKÜ, Hayâtî, **İslâm Tarihi**, s.542; ÖZDEMİR, Mehmet, **Endülüs Müslümanları**, s.159-176.

⁹ HASAN, İbrahim Hasan, **İslâm Tarihi**, İstanbul: 1985, IV, 277.

¹⁰ YILDIZ, Hakkı Dursun, **Büyük İslâm Tarihi**, IV, 477-478.

¹¹ YILDIZ, Hakkı Dursun, **Büyük İslâm Tarihi**, IV, 482; ÖZDEMİR, Mehmet, **Endülüs Müslümanları İlim ve Kültür Tarihi**, Ankara: 1997, s.13-15.

¹² YILDIZ, Hakkı Dursun, **Büyük İslam Târîhi**, IV, 482.

Müellifin çağdaşı olan âlimler arasında, fıkıh ilminde, İsmail b. İbrahim es-Serahsî (el-Hirevî) (414/1023), Kudûrî (428/1037),¹³ mukayeseli fıkıhın kurucusu Kadı Abdullah b. Ömer el-Buhârî (Debûsî) (430/1039),¹⁴ Mâverdî (450/1058),¹⁵ İbn Abdi'l-Berr (463/1071),¹⁶ İmâmu'l-Harameyn Cüveynî (478/1085)¹⁷ ve Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî (483/1090);¹⁸ tasavvufta, Ebû Abdurrahman es-Sülemî (421/1021),¹⁹ Ebû Saîd Ebû'l-Hayr (440/1049), Hucvirî (465/1072) ve Kuşeyrî (465/1072);²⁰ hadiste, Beyhakî (Ahmed b. Hüseyin) (458/1066)²¹ ve Hâkim en-Nişâburî (405/1014);²² kelamda, Bakillânî el-Eşârî (403/1013)²³ ve Ebû Bekir b. Furek (Muhammed b. Hasan İsfehânî) (405/1014);²⁴ dil ve edebiyatta, Abdulmelik b. Muhammed es-Seâlebî (429/1038),²⁵ fen bilimlerinde, Birûnî (441/1049);²⁶ tefsirde, Ebû İshâk es-Seâlebî (427/1035)²⁷ ve Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî (468/1075);²⁸ kırâatta ise, Mekkî b. Ebî Tâlib (437/1045), Ebû Amr ed-Dânî (444/1052) ve Ebû Mansûr Hayyât Mukrî (Muhammed b. Ahmed Hayyât el-Bağdâdî) (499/1107)²⁹ zikredilebilir.

B. İSMAİL B. HALEF es-SARAKUSTÎ'NİN HAYATI

Pek çok kaynakta Sarakustî ile ilgili bilgi bulunmakla birlikte bu bilgiler onun hayatını yeterince aydınlatamamaktadır. Üstelik eldeki bilgilerin büyük bir kısmı tekrardan ibarettir. Öğrencileri başlığı altında incelenecek oğlu Ca'fer b. İsmail dışında ailesine dair

¹³ Kudûrî için bkz. Ebû Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed Ebî Bekr İbn Hallikân, **Vefeyâtu'l-A'yân**, İhsan Abbas (nşr.), Beyrut 1968, I, s.78.

¹⁴ Kadı Abdullah b. Ömer el-Buhari (Debbusî) için bkz. İbn Hallikân, **Vefeyâtu'l-A'yân**, III, s.48.

¹⁵ Mâverdî için bkz. İbn Hallikân, **Vefeyâtu'l-A'yân**, III, s.282.

¹⁶ İbnAbdi'l-Berr için bkz. İbn Hallikân, **Vefeyâtu'l-A'yân**, VII, s.66.

¹⁷ İmâmu'l-Harameyn Cüveynî için bkz. İbn Hallikân, **Vefeyâtu'l-A'yân**, III, s.167.

¹⁸ Muhammed b. Ahmed Ebû Sehl es-Serahsî için bkz. Hayruddîn ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, Beyrut 2002, V, s.315.

¹⁹ Ebû Abdurrahman es-Sülemî için bkz. Hayruddîn ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, VI, 99.

²⁰ Kuşeyrî için bkz. İbn Hallikân, **Vefeyâtu'l-A'yân**, III, 305.

²¹ Beyhekî (Ahmed b. Hüseyin) için bkz. İbn Hallikân, **Vefeyâtu'l-A'yân**, I, 75-76.

²² Hâkim Nişâburî için bkz. İbn Hallikân, **Vefeyâtu'l-A'yân**, IV, 280.

²³ Bâkillânî el-Eşârî için bkz. İbn Hallikân, **Vefeyâtu'l-A'yân**, IV, 269.

²⁴ Ebû Bekir İbn Fûrek için bkz. İbn Hallikân, **Vefeyâtu'l-A'yân**, IV, 272.

²⁵ Abdulmelik b. Muhammed es-Seâlebî için bkz. İbn Hallikân, **Vefeyâtu'l-A'yân**, III, 178.

²⁶ Birûnî için bkz. Hayruddîn ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, V, 314.

²⁷ Ebû İshak es-Seal Ebî için bkz. İbn Hallikân, **Vefeyâtu'l-A'yân**, I, 79.

²⁸ Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî için bkz. İbn Hallikân, **Vefeyâtu'l-A'yân**, III, 303-304.

²⁹ Ebû Mensur Hayyat Mukrî için bkz. İbn Hallikân, **Vefeyâtu'l-A'yân**, VI, 170.

herhangi bir bilginin de bulunmadığı İsmail b. Halef'in hayatı tabakât kitaplarındaki bilgiler ışığında şu şekilde anlatılabilir.

1- İsmi, Lakabı, Künye ve Nisbeleri

Asıl adı, Ebû Tâhir İsmail b. Halef b. Zafîr b. Abdillâh b. Saîd b. İmrân'dır." Sarakustî" nisbesi, her ne kadar nerede doğduğu zikredilmemişse de bize göre, günümüzde İspanya'nın Barselona kentinin batısında kalan Zaragoza'da dünyaya geldiği için kendisine verilmiş olmalıdır. Âlim en çok bu nisbeyle meşhur olmuştur. Bunun dışında "el-Endelüsî", "el-Mısırî" nisbeleriyle anılmıştır. "el-Endelüsî" olarak anılması Endülüslü olmasından, "Mısırî" olarak zikredilmesi ise Mısır'a giderek kırâat eğitimi alıp okutması ve oraya yerleşmesi sebebiyledir. Diğer taraftan ondan bahsedilirken "el-Mukrî", "en-Nahvî", "el-Edîb", "el-Ensârî" gibi nesepler kullanılmıştır. "el-Mukrî" nisbesi, kırâat ilmindeki şöhretinden, "en-Nahvî", nahiv ilmine olan vukûfiyetinden, "el-Edîb", edebiyat ilmindeki temâyüzünden, "el-Ensârî" ise Ensar'dan olmasından ötürü kendisine verilmiştir. Yine fıkhıta Şâfiî mezhebine mensup olduğu için "eş-Şâfiî" diye de anılan müellif, çok yönlü bir âlim olması sebebiyle "Âlim", "İmâm" gibi lakaplarla birlikte zikredilmiştir.³⁰ Başta Yakut el-Hamevî er-Rûmî olmak üzere, Safedî, Suyûtî gibi müellifler, İsmail b. Halef'i, "Sıkillî" (Sicilyalı) olarak zikretmişlerdir. Bu durum, Sarakusta/Zaragoza ile Sicilya'daki Sarakuse/Siracusa'yı birbirine karıştırmalarından kaynaklanmış olabilir.³¹ İsmail Paşa el-Bağdâdî bütün bu nisbelere ek olarak İsmail b. Halef'i "Zafîr b. Abdillâh" künyesiyle zikretmiştir.³² Bu bilgiler ışığında müellifin isim, künye, lakap ve nisbeleri bir arada şöyle verilebilir: Ebû Tâhir İsmail b. Halef b. Zafîr b. Abdillâh b. Saîd b. İmrân el-Endelüsî es-Sarakustî el-Mısırî eş-Şâfiî el-Ensârî el-Mukrî en-Nahvî el-Edîb el-İmâm el-Âlim.

³⁰ İsmail b. Halef es-Sarakustî, **el-İktifa fî Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûra**, nşr. Hatim Salih ed-Damin, Bağdat 2004, s. 6; **el-Unvân fî'l-Kırâati's-Seb'**, nşr. Züheyr Gazi Zahid-Halil Atiyye, Suudi Arabistan 2005, s. 66-67; İbn Beşkuval, **Kitâbu's-Sıla**, nşr. İzzet Attar, Kahire 1966, I, 105; İbn Hallikân, **Vefeyâtu'l-A'yân**, I, 233; Yakut er-Rûmî el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Udebâ**, nşr. İhsan Abbâs, Ammân 1992, II, s. 662; Zehebî, **Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibar**, nşr. Tayyar Altukulaç, İstanbul 1995, II, 805; Salâhuddîn Halil b. İzzeddîn es-Safedî, **el-Vâfi bi'l-Vefâyât**, nşr. Ahmed el-Arnâvut ve Mustafa Türki, Beyrut 2000, IX, 71; İbnu'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye**, nşr. G. Bergstraesser, Mısır 1932, I, 149; nşr. **en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr**, I, 56-57; Celâleddîn es-Suyûtî, **Husnu'l-Muhâdara fî Târihi Mısır ve'l-Kahire**, nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, 1967 ys I, 494; **Buğyetu'l-Vuat fî Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât**, nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, 1979 ys, II. Baskı, I, 448; İsmail Paşa el-Bağdâdî, **Hediyetü'l-Arifîn Esmâul-Müellifîn ve'l-Musannifîn**, İstanbul 1951, I, 212; Hayruddîn ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, I, 313; **Mevsuatu A'lami'l-Ulema ve'l-Udebai'l-Arabi ve'l-Müslimîn**, Beyrut 2004, II, 432; Maşalı, M. Emin, "Sarakustî İsmail b. Halef", **DİA**, XXXVI, 115.

³¹ Yakut, **Mu'cemu'l-Udebâ**, II, 662; Safedî, **el-Vafi bi'l-Vefâyât**, IX, 71; Suyûtî, **Buğyetu'l-Vuat**, I, 448; Maşalı, "Sarakustî İsmail b. Halef", **DİA**, XXXVI, 115.

³² Bağdâdî, **Hediyetü'l-Arifîn**, I, 212.

2- Doğum yeri ve tarihi

İncelenen kaynaklar,³³ İsmail Paşa el-Bağdâdî'nin *Hediyyetü'l-Ârifîn* adlı eseri dışında, İsmail b. Halef'in nerede ve ne zaman doğduğu hakkında herhangi bir bilgiye yer vermemiştir. Bağdâdî ise müellifin yalnızca doğum tarihini 554 olarak zikretmiştir.³⁴ Sarakustî'nin ölüm tarihi ittifakla 455/1062'dir.³⁵ Bu bilgiden hareketle, Bağdâdî'nin, Sarakustî'nin doğum tarihi konusunda yanılığa düştüğü düşünülebilir. Ayrıca "Mısrî" nisbesi müellife, Mısır'a göçüp orada yaşadığı için verilmiştir.³⁶ "Sarakustî" nisbesinin ise, İspanya'nın Barselona kentinin batısında kalan Zaragoza'da dünyaya gelmiş olma ihtimaliyle verildiği söylenebilir.

3- İlmî Şahsiyeti, Seyahatleri ve Ölümü

a) İlmî Şahsiyeti

İsmail b. Halef'in hayatının ilk yıllarıyla alakalı herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.³⁷ Daha sonraki yıllarda Mısır'a giderek Abdulcebbar b. Ahmed et-Tarsûsî'den kırâat eğitimi aldığı, Amr b. el-As Camii'nde insanlara bu ilmi okuttuğu rivayet edilmiştir.³⁸ Yaşadığı dönemde kırâatta otorite olarak kabul edilmiş, söz konusu ilmin vecihleriyle ilgili izah ve tercihleri, başta çağdaşları olmak üzere bu alanın önde

³³ Sarakustî, *el-İktifa*, s. 6; *el-Unvân*, s. 66-67; İbn Beşkuval, *Kitâbu's-Sıla*, I, 105; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I, 223; Yakut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, II, 662; Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrai'l-Kibar*, II, 805; Safedî, *el-Vafî bi'l-Vefayat*, IX, 71; İbnu'l-Cezerî, *Ġâyetu'n-Nihâye*, I, 149; *en-Neşr*, I, 56-57; Suyûtî, *Hüsnu'l-Muhâdara*, I, 494; *Buġyetu'l-Vuat*, I, 448; Zirikli, *el-A'lâm*, I, 313; *Mevsuatu'lami'l-Ulema ve'l-Udebai'l-Arabî ve'l-Müslimîn*, II, 432; Maşalı, "Sarakustî İsmail b. Halef", *DİA*, XXXVI, 115.

³⁴ Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Arifîn*, I, 212

³⁵ Sarakustî, *el-İktifa*, s. 6; *el-Unvân*, s. 66-67; İbn Beşkuval, *Kitâbu's-Sıla*, I, 105; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I, 223; Yakut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, II, 662; Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrai'l-Kibar*, II, 805; Safedî, *el-Vafî bi'l-Vefayat*, IX, 71; İbnu'l-Cezerî, *Ġâyetu'n-Nihâye*, I, 149; *en-Neşr*, I, 56-57; Suyûtî, *Hüsnu'l-Muhâdara*, I, 494; *Buġyetu'l-Vuat*, I, 448; Zirikli, *el-A'lâm*, I, 313; *Mevsuatu'lami'l-Ulema ve'l-Udebai'l-Arabî ve'l-Müslimîn*, II, 432; Maşalı, "Sarakustî İsmail b. Halef", *DİA*, XXXVI, 115.

³⁶ İbn Beşkuval, *Kitabu's-Sıla*, I, 105.

³⁷ Sarakustî, *el-İktifa*, s. 6; *el-Unvân*, s. 66-67; İbn Beşkuval, *Kitâbu's-Sıla*, I, 105; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I, 223; Yakut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, II, 662; Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrai'l-Kibar*, II, 805; Safedî, *el-Vafî bi'l-Vefayat*, IX, 71; İbnu'l-Cezerî, *Ġâyetu'n-Nihâye*, I, 149; *en-Neşr*, I, 56-57; Suyûtî, *Hüsnu'l-Muhâdara*, I, 494; *Buġyetu'l-Vuat*, I, 448; Zirikli, *el-A'lâm*, I, 313; *Mevsuatu'lami'l-Ulema ve'l-Udebai'l-Arabî ve'l-Müslimîn*, II, 432; Maşalı, "Sarakustî İsmail b. Halef", *DİA*, XXXVI, 115.

³⁸ *Ġâyetu'n-Nihâye*, I, 149; Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrai'l-Kibar*, II, 805; Suyûtî, *Hüsnu'l-Muhadara*, I, 494; Sarakustî, *el-Unvân*, s.66-67; *Mevsuatu A'lami'l-Ulemâ ve'l-Udebâi'l-Arabî ve'l-Müslimîn*, II, 432; Maşalı, "Sarakustî İsmail b. Halef", *DİA*, XXXVI, 115.

gelen âlimleri tarafından dikkate alınmış ve eserlerinde zikredilmiştir. Mekkî b. Ebî Tâlib, “*el-Keşf an Vucûhi'l-Kırâât*” adlı eserinde İsmail b. Halef’e fazlasıyla atıfta bulunmuştur.³⁹ Kırâat İlmî yanında özellikle Arapça ile ilgilenmiş, bu ilmi hem öğrenmiş hem öğretmiş ve kırâatla birlikte Arapça’da önde gelen âlimlerden kabul edilmiştir.⁴⁰

Hadis eğitimi ve öğretimiyle de ilgilenen İsmail b. Halef’in, “*el-Unvân*” adlı eserinin muhakkikleri Züheyr Gâzi Zâhid ile Halil Atiyye’nin verdiği bilgiye göre hadis ilmini, hicrî 419 yılında hac farızasını yerine getirmek için gittiği Mekke’de Ebû Zer el-Herevî’den öğrenmiştir.⁴¹ Mısır’a dönünce bu ilmi okutup hadis rivayet etmiştir.⁴² Özellikle Cumâhir b. Abdurrahman’ın kendisinden mezkûr ilmi öğrendiği ve hadis rivayet ettiği bildirilmiştir.⁴³

İsmail b. Halef’in ilgilendiği ilimlerden bir diğeri edebiyat’tır.⁴⁴ Yukarıda da belirtildiği gibi “el-Edîb” nisbesi kendisine, edebiyat alanındaki temayüzü sebebiyle verilmiştir. Bu ilmi nerede, ne zaman ve kimden öğrendiğine dair herhangi bir bilgi bulunmayan Sarakustî’ye “*Dîvân*” adında bir şiir kitabı da nispet edilmiştir.⁴⁵ Ayrıca İbn Hallikân, “*Vefeyâtu'l-A’yân*” adlı eserinde İsmail b. Halef’in şiir konusunda, İbn Muğallis el-Endelüsî ile tartışmalara girdiğini belirtmiştir.⁴⁶ Bu bilgi onun söz konusu alandaki yetkinliğini gözler önüne sermektedir.

b) Seyahatleri

İsmail b. Halef, Mısır ve Mekke olmak üzere iki yere seyahat etmiştir. Seyahati sonunda Mısır’a yerleşen⁴⁷ Sarakustî, eğitimini tamamlayarak Amr b. el-Âs Camii’nde

³⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an Vucûhi'l-Kırâât*, nşr. Muhyiddin Ramazan, Beyrut 1974, I, 32-227-228-232-242-292-396, II, 177.

⁴⁰ Sarakustî, *el-Unvân*, s.66-67; Zehebî, *Ma’rifetu'l-Kurrai'l-Kibar*, II, 805; Suyûtî, *Husnu'l-Muhadara*, I, 494; *Mevsuatu'lâmi'l-Ulema ve'l-Udebai'l-Arabi ve'l-Müslimin*, II, 432; Maşalı, “Sarakustî İsmail b. Halef”, *DİA*, XXXVI, 115.

⁴¹ Sarakustî, *el-Unvân*, s.66-67.

⁴² Sarakustî, *el-Unvân*, s 66-67.

⁴³ İbn Beşkuval, *Kitabu's-Sıla*, I, 105; Zehebî, *Ma’rifetu'l-Kurrai'l-Kibâr*, II, 805

⁴⁴ İbn Hallikan, *Vefeyâtu'l-A’yân*, I, 223; Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefâyât*, IX, 71; Suyûtî, *Buğyetu'l-Vuât*, I, 448.

⁴⁵ İbn Hayr, *Fehrese*, nşr. Züheyr Fethullâh, Beyrut-Kahire-Bağdat 1963 s. 417.

⁴⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A’yân*, III, 194.

⁴⁷ İbn Beşkuval, *Kitâbu's-Sıla*, I, 105; *Mevsûatu A'lâmi'l-Ulemâ ve'l-Udebâi'l-Arabi ve'l-Müslimîn*, II, 432; Maşalı, “Sarakustî İsmâil b. Halef”, *DİA*, XXXVI, 115.

kırâat ve hadis dersleri okutmuştur.⁴⁸ Mekke'ye ise, “*el-Unvân*”ın nâşirlerinin (Züheyr Gâzi Zâhid-Halil Atiyye) verdiği bilgiye göre hac farızasını yerine getirmek amacıyla gitmiş, Ebû Zer el-Herevî'den hadis ilmini öğrenmiştir.⁴⁹

c) Ölümü

Doğum tarihindeki belirsizliğin aksine, müellifin vefat tarihi konusunda ittifakla bilgi verilmiştir. Buna göre İsmail b. Halef'in ölüm yılı 455/1062'dir.⁵⁰ Günümüz İspanya'sının Zaragoza kentinde hayatını kaybeden, oraya defnedilen⁵¹ ve kaç yaşında vefat ettiği konusunda herhangi bir bilgi bulunmayan Sarakustî'nin ölümüyle ilgili bütün kaynakların aksine Bağdâdî *Hediyetü'l-Ârifîn* adlı eserinde onun vefat tarihini 623 olarak kaydetmiştir.⁵²

4- Hocaları

İsmail b. Halef'in, Abdulcebbar b. Ahmed et-Tarsûsî⁵³ ve Ebû'l-Hasan Ali b. İbrahim el-Havfi⁵⁴ olmak üzere iki hocasından bahsedilir. Her ne kadar “*el-Unvân*”ın nâşirleri bunlara ek olarak Ebû Zer el-Herevî'yi hadis hocası olarak zikretmişlerse de böyle bir bilgiye tesadüf edilmemiştir. Şimdi hocaları hakkında kısaca bilgi verilecektir.

a) Abdulcebbar b. Ahmed et-Tarsûsî

Künye ve nisbeleriyle birlikte tam adı “Ebû'l-Kâsım Abdulcebbar b. Ahmed b. Ömer b. Hasan et-Tarsûsî el-Mısrî el-İmâm el-Mukrî” olan Tarsûsî,⁵⁵ Arapça'da “uzun”

⁴⁸ Sarakustî, *el-Unvân*, s.66-67; Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, I, 494; Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, II, 805; İbnu'l-Cezerî, *Ġâyetu'n-Nihâye*, I, 149; *Mevsûatu A'lâmi'l-Ulemâ ve'l-Udebâi'l-Arabî ve'l-Müslimîn*, II, 432; Hilâl Nâcî, *el-Mu'cemu'-Şâmil li't-Turâsi'l-Arabiyyi'l-Mahtût*, Kâhire 1996, s. 55-56; Maşalı, “Sarakustî İsmail b. Halef”, *DİA*, XXXVI, 115.

⁴⁹ Sarakustî, *el-Unvân*, s. 66-67.

⁵⁰ Sarakustî, *el-İktifa*, s. 6; *el-Unvân*, s. 66-67; İbn Beşkuval, *Kitâbu's-Sıla*, I, 105; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I, 223; Yakut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, II, 662; Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, II, 805; Safedî, *el-Vafî bi'l-Vefâyat*, IX, 71; İbnu'l-Cezerî, *Ġâyetu'n-Nihâye*, I, 149; *en-Neşr*, I, 56-57; Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara*, I, 494; *Buğyetu'l-Vuat*, I, 448; Zirikli, *el-A'lâm*, I, 313; *Mevsuatu A'lâmi'l-Ulema ve'l-Udebai'l-Arabî ve'l-Müslimîn*, II, 432; Maşalı, “Sarakustî İsmail b. Halef”, *DİA*, XXXVI, 115.

⁵¹ *Mevsûatu A'lâmi'l-Ulemâ ve'l-Udebâi'l-Arabî ve'l-Müslimîn*, II, 432

⁵² Bağdâdî, *Hediyetü'l-Arifîn*, I, 212

⁵³ İbn Beşkuval, *Kitaâbu's-Sıla*, I, 105; Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, I, 494; Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, II, 805; İbnu'l-Cezerî, *Ġâyetu'n-Nihâye*, I, 149.

⁵⁴ Yakut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, II, 662; Safedî, *el-Vafî bi'l-Vefâyat*, IX, 71.

⁵⁵ Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, I, 492; Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, I, 728; İbnu'l-Cezerî, *Ġâyetu'n-Nihâye*, I, 324.

manasına gelen “tavîl” lakabıyla meşhur olmuştur.⁵⁶ Hicrî 331 yılında doğmuş ve Mısır’a yerleşmiştir.⁵⁷ Yaşadığı dönemde Mısır’ın önde gelen kurrâlarından biri olan Tarsûsî’nin, “*Kitabu’l-Müctebâ*” adında bir kırâat eseri de vardır.⁵⁸ Kırâatta, Ali b. Adiyy Abdi’l-Aziz ve Ebû Ahmed es-Sâmirî gibi âlimlerden ders almış, İsmail b. Halef ve İbrahim b. Sâbit’in aralarında yer aldığı öğrencilere bu ilmi okutmuştur.⁵⁹ Hicrî 420’de Mısır’da vefat etmiştir.⁶⁰

b) Ali b. İbrahim el- Havfî

Künye ve nisbeleriyle birlikte tam adı “Ebu’l-Hasan Ali b. İbrahim b. Saîd b. Yusuf el-Havfî en-Nahvî”dir.⁶¹ Doğum tarihine dair herhangi bir bilgi bulunmayan Havfî, aslen Mısırlı olup yaşadığı dönemde özellikle Arapça ve tefsir ilminde önde gelen âlimler arasında zikredilmiş ve pekçok kimse Arapça ve tefsir konusunda kendisinden faydalanmıştır.⁶² Başta Ali b. Ebî Bekir el-Udfevî olmak üzere Faslı birçok âlimden ders almış, Arapça’da kendini geliştirmiş, nahiv alanında çok sayıda eser telif etmiştir.⁶³ En çok bilinen iki eserinden birisi on ciltlik “*el-Burhân fî İ’râbi’l-Kur’ân*”; ikincisi ise “*Kitabu’l-Mûdih*” dir. *el-Burhân fî İ’râbi’l-Kur’ân*’ı İbn Hallikân on, Yakut otuz cilt olarak kaydetmişlerdir. Müellif hicrî 430 yılında vefat etmiştir.⁶⁴

5- Öğrencileri

İsmail b. Halef’in, Mısır Amr b. el-Âs Camii’nde ders halkaları oluşturduğu yukarıda belirtilmişti.⁶⁵ Bu halkalara birçok öğrencinin katıldığı kuvvetle muhtemeldir. Zira müellif yaşadığı dönemde kırâat ve Arapça’da otorite olarak kabul edilmiştir. Ayrıca

⁵⁶ İbnu’l-Cezerî, *Ğâyetu’n-Nihâye*, I, 324, *Mevsûatu A’lâmi’l-Ulemâ ve’l-Udebâi’l-Arabî ve’l-Müslimîn*, II, 432.

⁵⁷ İbnu’l-Cezerî, *Ğâyetu’n-Nihâye*, I, 324.

⁵⁸ Suyûtî, *Husnu’l-Muhâdara*, I, 492; Zehebî, *Ma’rifetu’l-Kurrâi’l-Kibâr*, I, 728; İbnu’l-Cezerî, *Ğâyetu’n-Nihâye*, I, 324; *Mevsûatu A’lâmi’l-Ulemâ ve’l-Udebâi’l-Arabî ve’l-Müslimîn*, II, 432.

⁵⁹ Zehebî, *Ma’rifetu’l-Kurrâi’l-Kibâr*, I, 728; İbnu’l-Cezerî, *Ğâyetu’n-Nihâye*, I, 324; Suyûtî, *Husnu’l-Muhâdara*, I, 492.

⁶⁰ Suyûtî, *Husnu’l-Muhâdara*, I, 492; Zehebî, *Ma’rifetu’l-Kurrâi’l-Kibâr*, I, 728; İbnu’l-Cezerî, *Ğâyetu’n-Nihâye*, I, 324; *Mevsûatu A’lâmi’l-Ulemâ ve’l-Udebâi’l-Arabî ve’l-Müslimîn*, II, 432.

⁶¹ İbn Hallikan, *Vefeyâtu’l-A’yân*, III, 300-301.

⁶² Yakut, *Mu’cemu’l-Udebâ*, IV, 1644; İbn Hallikan, *Vefeyâtu’l-A’yân*, III, 300-301.

⁶³ İbn Hallikan, *Vefeyâtu’l-A’yân*, III, 300-301.

⁶⁴ Yakut, *Mu’cemu’l-Udebâ*, IV, 1644; İbn Hallikan, *Vefeyâtu’l-A’yân*, III, 300-301.

⁶⁵ Sarakustî, *el-Unvân*, s. 66-67; Suyûtî, *Husnu’l-Muhâdara*, I, 494; Zehebî, *Ma’rifetu’l-Kurrâi’l-Kibâr*, II, 805; İbnu’l-Cezerî, *Ğâyetu’n-Nihâye*, I, 149; *Mevsûatu A’lâmi’l-Ulemâ ve’l-Udebâi’l-Arabî ve’l-Müslimîn*, II, 432; Maşalı, “Sarakustî İsmâil b. Halef”, *DİA*, XXXVI, 115.

Kastallânî “*Letâifu’l-İşârât*” adlı eserinde Mısırlıların kırâatta en çok ezberledikleri kitap olarak “*el-Unvan*”ı zikretmiştir.⁶⁶ Ancak incelenen kaynaklar onun yalnızca üç öğrencisinden bahseder. Bunlar, oğlu Cafer b. İsmail,⁶⁷ Cumâhir b. Abdurrahman el-Fakîh⁶⁸ ve Yahya b. Ali el-Mısrî’dir.⁶⁹ Burada İsmail b. Halef’in öğrencileri hakkında sırasıyla bilgi vermek uygun olacaktır.

a) Cafer b. İsmail

İsmail b. Halef’in oğlu olan Cafer b. İsmail’in tam adı, Cafer b. İsmail b. Halef el-Mısrî’dir. Kırâat ilmini babasından semâ ve tilâvet yoluyla, ondan da, Ebû Tâhir Berekâti’l-Huşûl ve Mukâtilu’l-Berkî semâ icâzet yoluyla bu ilmi rivayet etmişlerdir. Diğer yandan Ebû Tâhir Ahmed b. Muhammed es-Selefi de Cafer’den, İsmail b. Halef’in “*Dîvân*” adlı şiir kitabını rivayet etmiştir.⁷⁰

b) Cumâhir b. Abdurrahman el-Fakîh

İsmail b. Halef’ten hadis ilmini okuyan Cumâhir’in tam adı, Ebû Bekir Cumâhir b. Abdurrahman b. Cumâhir el-Mehcerî’dir. Aslen Tuleytulâ’lı olup çok kısa boylu olduğu bildirilmiştir. Hicrî 452’de Tuleytulâ’dan Mekke’ye hac ibadeti için gitmiş ve orada bir müddet kalarak pekçok âlimden ders almıştır. Daha sonra Mısır’a gitmiş, orada ilim meclislerine katılmış ve insanlar kendisini bu yolla tanımıştır. Mâlikî fıkhıyla oldukça ilgili olan Cumâhir, fetva konusunda öne çıkmış, ahkâm alanında bir otorite olmuştur. Güzel ahlakı ve mütevâzi kişiliğiyle bilinen âlimin, insanlarla ilmî konularda münâzara ettiği ve onlara nasihatte bulunduğu bir ilim meclisi olduğu rivayet edilmiştir. Yaşadığı dönemde herkes onu yüceltmış ve kendisine değer vermiştir. 466 yılında seksen yaşındayken vefat eden Cumâhir’in cenazesine büyük bir kalabalık iştirak etmiştir.⁷¹

---

⁶⁶ Ebû’l-Abbâs Şihabuddin Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *Letâifu’l-İşârât Li Funûni’l-Kırâat*, thk. Şeyh Amir Seyyid Osmân ve Abdussabur Şahin, Kahire 1972, I, 89.

⁶⁷ Zehebî, *Ma’rifetu’l-Kurrâi’l-Kibâr*, II, 805; İbnu’l-Cezerî, *Ğâyetu’n-Nihâye*, I, 149.

⁶⁸ İbn Beşkuval, *Kitâbu’s-Sıla*, I, 105; Zehebî, *Ma’rifetu’l-Kurrâi’l-Kibâr*, II, 805; İbnu’l-Cezerî, *Ğâyetu’n-Nihâye*, I, 149.

⁶⁹ Zehebî, *Ma’rifetu’l-Kurrâi’l-Kibâr*, II, 805; İbnu’l-Cezerî, *Ğâyetu’n-Nihâye*, I, 149.

⁷⁰ İbnu’l-Cezerî, *Ğâyetu’n-Nihâye*, I, 174.

⁷¹ İbn Beşkuval, *Kitâbu’s-Sıla*, I, 132-133.

c) Yahya b. Ali el-Mısırî

Tam adı, Yahya b. Ali b. Ferec Ebû'l-Hüseyin el-Mısırî olup daha çok “İbnu'l-Haşşâb” lakabıyla meşhur olmuştur. Mısır kırâatının önde gelen isimlerinden olan Yahya b. Ali aynı zamanda zabt ve adalet açısından güvenilirliğiyle öne çıkmış, 504'te vefat etmiştir.⁷²

C. ESERLERİ

İsmail b. Halef'e beş eser nispet edilmiştir. Bu eserlerden sadece biri günümüze tam olarak ulaşabilmiştir. O da “*el-Unvân fi'l-Kırâati's-Seb*”dir. Diğer eserlerinin bir kısmı günümüze ulaşamazken; elde bulunanlarda da eksikler vardır. Ancak *el-İktifâ fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûra* adlı eserin muhakkiki Hâtim Salih ed-Dâmin, tahkik esnasında *el-İktifâ*'daki eksikleri *el-Unvân fi'l-Kırâati's-Seb'* adlı eserine müracaat ederek giderdiğini kendi mukaddimesinde belirtmektedir. Faydalı olacağı düşüncesiyle müellifin eserleri hakkında kısaca bilgi verilecektir.

1- *el-İktifâ fil-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûra*

Müellifin kırâat farklılıklarına dair yazmış olduğu ilk eserdir. Eseri “*İktifâ*” diye adlandırmasının sebebini yazar, kırâatla alâkalı yeterli bilgiyi içermesi olarak açıklamıştır.⁷³ Eski usulde yazılmış olması sebebiyle yalnızca yedi mütevâtir kırâatı ihtiva eden bu eseri, Hâtim Salih ed-Dâmin 2004 yılında neşretmiştir.

Eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde müellif, kitap hakkında kısa bilgiler verdikten sonra, rumuzlarıyla beraber yedi imamı ve onların râvîlerini belirtmiştir. Daha sonra kendine ait kırâat zincirini nakletmiş ve imamların ihtilaf ettikleri usul farklılıklarına tek tek değinmiştir. İkinci bölümde ise ferş açısından farklılıkları süre süre ele almış, tekbîr bahsiyle eseri sonlandırmıştır.

2- *el-Unvân fi'l-Kırâati's-Seb'*

Müellifin, kolay öğrenilmesi ve ezberlenmesi için “*el-İktifâ fi'l-Kırâati's-Seb*” adlı eserinden, senedleri hafız ederek kaleme aldığı “*el-Unvân*”, mütevâtir yedi kırâatı nakletme esasıyla yazılmış bir kitaptır. Kastallânî'nin “*Letâifu'l-İşârât*”ta, İbnu'l-Cezerî'nin de *Muncidu'l-Mukriîn*'de bildirdiklerine göre eser, yazıldığı dönemde Şâtıbî'nin “*Hırzu'l-*

⁷² İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, II, 327.

⁷³ Sarakustî, *el-İktifâ*, s.7.

Emâni'sine kadar, Mısırlılar tarafından oldukça ilgi görmüş ve ezberlenmiştir.⁷⁴ Abduzzâhir b. Neşvân el-Cüzâmî'nin "*Şerhu'l-Unvân*" adıyla üzerine şerh yazdığı eseri,⁷⁵ önce Züheyr Gâzi Zâhid ve Halil Atiyye, sonra Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd neşretmiştir. *el-Unvân*, İbnu'l-Cezerî'nin "*en-Neşr*"i ile Ebu'l-Hafs Sirâceddîn en-Neşşâr'ın "*el-Budûru'z-Zâhire*"sinin kaynakları arasında yer almaktadır.⁷⁶ Bu yönüyle kırâat farklılıkları alanında yazılmış kaynak eserler arasında kabul edilmiştir.

3- İ'râbu'l-Kur'ân

Hocası Ali b. İbrahim el-Havfî'nin "*el-Burhân fî İ'rabi'l-Kur'ân*" adlı kitabının muhtasarı olan bu eser dokuz cilt⁷⁷ olup, eserin Fâtîha ve Bakara sûrelerini Musa İbrahim Musa tahkîk etmiştir.⁷⁸

4- Dîvan

İsmail b. Halef'e nispet edilen bu eserin günümüze ulaştığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. İbnu'l-Cezerî, "*Ğâyetu'n-Nihâye*" adlı tabakat kitabında, Ebû Tâhir Ahmed b. Muhammed es-Selefi'nin, Sarakustî'nin oğlu ve öğrencisi olan Cafer'den bu eseri rivayet ettiği bilgisini vermiştir.⁷⁹

5- Fehrese

Ebû Ali el-Fârisî'nin, "*el-Hücce li'l-Kurrâi's-Seb*" adlı eserinin özeti olup herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır. Bunların dışında Yâkût, "*Mucemu'l-Udebâ*"sında İsmail b. Halef'e "*el-Uyûn*" adında bir eser nispet etmiştir.⁸⁰ Ancak *el-Unvân*'ın nâşirleri, bahsedilen bu eserin, *el-Unvân*'ın tahrif edilerek yazılmış bir şekli olabileceği görüşünü ileri sürmüşlerdir.

⁷⁴ Kastallanî, *Letâifu'l-İşârât*, I, 89; İbnu'l-Cezerî, *Muncidu'l-Mukriîn ve Murşidu't-Tâlibîn*, (thk. Ali b. Muhammed el-İmrân), Mekke h. 1419, 178.

⁷⁵ İbnu'l-Cezerî, *Tuhfetu'l-İhvân fî'l-Hulfî beyne's-Şâtibiyye ve'l-Unvân*, thk Hâlid Hasan Ebû'l-Cûd İmâm Şâtîbî Kur'ânî Araştırmalar Enstitüsü Dergisi (Mecelletü Ma'hedi'l-İmâmi's-Şâtibiyyi li'd-Dirâseti'l-Kur'ânî), 2007, s. 335.

⁷⁶ Bkz. İbnu'l-Cezerî, *Takrîbu'n-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, thk. İbrahim atve Avad, Mısır 1961, s. 11; Ebû Hafs en-Neşşâr, *el-Budûru'z-Zâhire fî Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtire*, thk. Alî Muhammed Muavviz-Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd, Beyrut 200, I, 26-27. Ayrıca bkz; Şehâbeddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed el-Hacer el-Askalânî, *Esânîdu'l-Kutubi'l-Meşhûr ve'l-Eczâi'l-Mensûr*, thk. Muhammed Şekûr-Muhammed el-Hâcî, Beyrut 1998, s. 390; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmiu's-Şurûh ve'l-Havaşî, (Mu'cemu's-Şâmil li Esmâi'l-Kutubi'l-Meşrûha)*, Abudabi 2004, II, 1238-1239.

⁷⁷ Manisa İl Halk Kütüphânesi, nr. 158.

⁷⁸ Sarakustî, *el-İktifâ*, s.6.

⁷⁹ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 174.

⁸⁰ Yakut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, II, 662.

İKİNCİ BÖLÜM

İSMAİL B. HALEF ES-SARAKUSTÎ'NİN KİRÂAT FARKLILIKLARINI İŞLEYİŞ ŞEKLİ

A. *el-UNVÂN VE el-İKTİFÂ* ARASINDAKİ FARKLAR

Birinci bölümün eserler kısmında ele alınan *el-Unvân ve el-İktifâ*, müellifin kırâat farklılıklarına dair iki eseri olup *el-İktifâ* aynı alanda yazdığı ilk eserdir. *el-Unvân* ise *el-İktifâ*'nin muhtasarıdır. Sarakustî'nin aynı konuda iki ayrı eser kaleme alması ilk bakışta anlaşılabilir gibi görünse de iki eser arasındaki farklar incelendiğinde söz konusu anlaşılabilirlik ortadan kalkacaktır. Özellikle ilk eserden senedleri hazfederek ikinci eseri telif etmesi, ayrıca müellifin, öğrencilerine ve telif ettiği kitaplardan faydalanmak isteyen sonraki nesillere kolaylık olması amacıyla, eserlerinin sade ve kolay ezberlenebilir olmasına özel bir önem göstermesi zikredilen anlaşmazlığı açıklığa kavuşturma konusunda önemli bir role sahiptir. Zira bizzat yazar *el-İktifâ*'nin mukaddimesinde bu hususu şöyle dile getirmiştir: “...*Kitabımı el-İktifâ fi'l-Kırâati's-Seb' olarak isimlendirdim. Çünkü ben, üzerinde icmâ edilmiş kırâatları (yedi kırâati esas alarak) diğerlerini (meşhur ve şâzz kırâatları dışında tutup) özet (olarak) işledim. (Eserlerimi okuyacak olanlara) bu özet yeter.* ¹ Diğer yandan *el-Unvân*'ın mukaddimesinde aynı doğrultuda şeyler söylemiştir.² Bu noktadan hareketle müellifin ilk amacının kolaylık ve sadelik olduğu görülür. Bu amaç, aynı tarzda iki eser telif etmesini açıklar niteliktedir. Burada şunu belirtmekte fayda vardır. Sarakustî'nin zikredilen sebeplerle eserlerinde kısaltmalara gitmesi, söz konusu eserlerin anlaşılması problemini beraberinde getirmiştir. Zira telifâtları kısaltmaya çalışması, eserlerden belli başlı yerleri çıkarmasını gerektirmiş, çıkarılan yerler de eserin anlaşılmasını olumsuz yönde etkilemiştir. Şimdi yukarıda zikredilen eserler arasındaki farklar dört başlıkta işlenecektir.

---

¹ es-Sarakustî, *el-İktifâ*, s.16.

² es-Sarakustî, *el-Unvân*, s.128-129.

1- *el-İktifâ*'dan Senedleri Hazfetmesi

Sarakustî kırâat ilmini hocası Tarsûsî'den öğrenmiştir.³ Üstadı ona, kendi okuduğu ihtilafları senedleriyle birlikte nakletmiş, müellif de hocasından aldığı bu senedleri *el-İktifâ*'da yeri geldikçe zikretmiştir. Zikredilen bu senedlerin kitabın hacmine etkisi yadsınamaz. Bu haliyle kitap, akılda tutulması zor bir hacme ulaşır. Bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak, ayrıca ezberi kolaylaştırmak ve herkesin anlayabileceği bir eser meydana getirmek amacıyla *el-İktifâ*'daki senedleri hazfederek *el-Unvân*'ı telif etmiştir. Senedlerin hazfiyla birlikte esere hayli iltifat edilmiştir.⁴ İki kitap arasındaki en önemli fark olan senedlerin hazfindaki amacını Sarakustî şu şekilde dile getirmiştir: “*Bu kitapta, meşhur yedi kırâattaki ihtilafları ezberlemek isteyenler, bu işle meşgul olanlar, yine bu işte tecrübe sahibi olmayanlar için (kitabı) vecîz bir şekilde özetledim. Kitâbu'l-İktifâ'daki kırâat farklılıklarını, akıllı bir kimsenin anlayabileceği şekilde basitleştirdim ve bu özet eseri de “el-Unvân” olarak isimlendirdim...Kur'an'ın bir kelimesinde iki tane farklılık varsa sadece ilk farklılıktan bahsedip sonraki farklılıkları, lafızların az olmasını ve ezberin sağlam olmasını amaçlayarak “Bâkûn” (diğerleri) şeklinde belirttim. İkiden fazla kırâat farklılığı durumunda ise bir problem çıkmasından korktuğum için tamamını zikrettim. Kitâbu'l-İktifâ'da belirttiğim senedleri bu eserde zikretmedim*”.⁵

2- *el-İktifâ*'daki Açıklamaları Zikretmemesi

Ezberi ve anlamayı kolaylaştırma amacı, müellifi konuya giriş mahiyetindeki açıklamalardan uzak tutmuştur. “Medd ve kasır” bahsinin işlenişi açısından değerlendirildiğinde, *el-İktifâ*'da imam ve râvîlerin ihtilaflarına girmeden önce medd ve lîn harflerine, sayılarına ve hangi durumlarda söz konusu kuralın uygulanacağına konunun başında açıklama getirmek sûretiyle değinirken⁶; *el-Unvân*'da herhangi bir açıklama yapmadan ihtilaflara ve okuyuş şekillerine geçmiştir.⁷

³ İbn Beşkuval, *Kitâbu's-Sıla*, I, 105; Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, I, 494; Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, II, 805; İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, I, 149.

⁴ Kastallanî, *Letâifu'l-İşârât*, I, 89.

⁵ es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 128-129.

⁶ es-Sarakustî, *el-İktifâ*, s. 32.

⁷ es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 145.

İki hemzenin aynı kelimedede arka arkaya gelmesiyle ortaya çıkan usûl farklılıkları bahsinde *el-İktifâ*'da, konunun detaylarına geçmeden önce hemzelerin aynı kelimedede art arda gelme durumlarının, “ikisinin de fetha”; “ilkinin fetha, ikincisinin kesra”; ilkinin fetha, ikincisinin ötre” olmak üzere üç şekilde bulunabileceği gibi bir açıklamaya yer vermesine karşılık ⁸ *el-Unvân*'da söz konusu açıklamalara değinmemiştir.⁹ İki imamın aynı görüşe sahip olmaları durumunda onları tek rumuz altında belirten Sarakustî, ilk eserinde rumuzlamayı okuyucuya kolaylık olması amacıyla yaptığını dile getirirken,¹⁰ ikinci eserde konuyla alakalı herhangi bir açıklama yapmayı sadece rumuzları vererek asıl konuyu anlatmaya başlamıştır.¹¹ Benzer örneklere eserlerinin birçok yerinde rastlamak mümkündür. Zira müellif teferruatla ilgili hemen hemen hiçbir konuyu ikinci eserine taşımamıştır.

3- *el-Unvân*'da İstiâze ve Besmeleyi Ferş Kısmında İşlemesi

Kırâat farklılıkları kitaplarında genel olarak usûl kısmına istiâze ve besmeleyle girilip, Fâtiha Sûresinden başlayarak önce usûl farklılıkları, müteakiben ferş farklılıkları işlenir.¹² Müellifimiz bunu her ne kadar *el-İktifâ*'da uygulamış olsa da¹³ *el-Unvân*'da istiâze ve besmeleyi usûl farklılıklarının başına koymayıp ferş farklılıkları kısmında işlemek sûretiyle bahsi geçen usûlu terk etmiştir.¹⁴

4- *el-Unvân*'da Fâtiha Sûresini Ferş Farklılıkları Kısmında İşlemesi

Müellif *el-İktifâ*'da, mukaddimenin ardından yedi imam ve râvîlerinin isimlerini belirttikten sonra “fasıl” açarak bir önceki başlıkta değinilen iki imamın ittifakları halinde sözü uzatmamak amacıyla onları rumuzladığını ve bu rumuzların mahiyetini anlatmıştır. Ardından hocası Tarsûsî'den bütün kırâatlarda nakille aldığı üstad zincirini tek tek zikredip, istiâze, besmele ve Fâtiha Sûresi ile usûl kısmına girmiştir.¹⁵

⁸ es-Sarakustî, *el-İktifâ*, s. 34.

⁹ es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 149.

¹⁰ es-Sarakustî, *el-İktifâ*, s. 7.

¹¹ es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 136.

¹² Bu bilgi için bkz. ed- Dâni, *et-Teyisîr fi'l-Kırâati's-Seb'*, s. 140; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 138.

¹³ es-Sarakustî, *el-İktifâ*, s. 27.

¹⁴ es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 228-229.

¹⁵ es-Sarakustî, *el-İktifâ*, s. 15-28.

el-Unvân'da mukaddime, imam ve râvîlerin tek tek isimleri ve -küçük farklar olmakla birlikte- rumuzlarına kadar *el-İktifâ* ile aynı yolu izleyen Sarakustî, istiâze ve besmele gibi Fâtiha Sûresini de ferşî ihtilaflar kısmında ele almıştır.¹⁶ Kırâat farklılıklarını işleyen kitaplar genel itibarıyla Fâtiha'yı, içerisinde yalnızca usûl farklılığı bulunması sebebiyle usûl kısmında işlerken,¹⁷ müellifin söz konusu sûreyi ferşî farklılıklar kısmında ele alması ona mahsus bir durumdur. Bu farklılıklara ek olarak müellif, *el-Unvân*'da râvî isimlerini zikrettikten sonra usûl farklılıklarına cemi' zamiri "hum (هم)" un halleriyle başlamış, "Fevâtihu's-Süver"le -sûrelerin başlangıcındaki ihtilaflarla- devam etmiştir.¹⁸ Ancak diğer kırâat kitaplarında sûrelerin başlangıçları genel olarak "medd" bahislerinde işlenir. Dolayısıyla "Fevâtihu's-Süver" gibi bir başlık müellife özgüdür denilebilir.

B. KIRÂAT İMAMLARI

Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında gerek müellifin yedi kırâattaki üstad zincirinin verilecek olması ve gerekse kırâat farklılıklarının örnekleriyle beraber işlenecek olması sebebiyle isimleri sıkça zikredilecek olan kırâat imamları ve râvîlerine kısaca değinmekte fayda vardır.

1- Nâfi b. Abdurrahman (ö.169/785)

Tam adı Ebû Ruveym Nâfi b. Abdurrahman b. Ebî Nuaym el-Leysî el-Medenî olan Nâfi aslen Isfahanlı olup Medine'de doğduğu tahmin edilen Kırâat-ı Seb'a imamlarının ilkidir. Hicrî 70'li yıllarda Abdulmelik b. Mervân'ın hilafeti döneminde dünyaya gelmiş, yetmiş kadar tâbiînden kırâat okumuştur.¹⁹ Kırâat ilmi dışında hadisle de ilgilenen Nâfi'nin, esmer tenli, güvenilir, mizahi bir yapıya sahip, güzel ahlaklı bir kimse olduğu rivayet edilmiştir.²⁰ Medîne kırâat imamı olan Nâfi 785'te vefat etmiştir. Kırâatını İmam Ebû Ca'fer, Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rac, Şeybe b. Nisah, Müslim b. Cündeb, Yezid b. Rûmân'dan almış; bunlar, Ebû Hureyre, Abdullah b. Abbas b.

¹⁶ es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 138.

¹⁷ Bu bilgi için bkz. ed- Dâni, *et-Teysîr fî Kırâati's-Seb'*, s. 141; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 139.

¹⁸ es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 140.

¹⁹ Zehebî, *Siyerü E'lâmi'n-Nübelâ*, thk Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve Muhyî Helâl es-Serhân, Beyrut 1984, VII, 336.

²⁰ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, II, 288-290.

Ayyaş'tan öğrenmişler; bunlar da Zeyd b. Sâbit, Übeyy b. Kâ'b ve Ömer b. el-Hattâb'dan almışlar; bunlar da Hz. Peygamber'den öğrenmişlerdir.²¹ Yaşadığı dönemde kendisinden kırâat alanında birçok kimse faydalanmıştır. Öğrencileri arasında İmam Mâlik b. Enes, el-Leys b. Sa'd, Ebû Amr b. A'lâ el-Basrî, İsmail b. Ca'fer b. Verdân, Süleyman b. Müslim b. Cemmâz, İsmail b. Ebû Üveys, Ya'kûb, İbrahim b. Sa'd, İsâ b. Mînâ ve Osman b. Saîd el-Mısrî yer almaktadır.²²

Tefsîru Nâfi b. Ebî Nuaym, Vakfu't-Tamâm, Adedü'l-Medeniyyi'l-Evvel, el-Adedü's-Sânî, Müteşâbihu'l-Kur'ân onun eserleri olup kırâatı, râvîleri Kâlun²³ ve Verş²⁴ tarafından günümüze kadar intikal ettirilmiştir.²⁵

2- İbn Kesîr (ö. 120/738)

Kırâat imamlarının ikincisi olup tam adı Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesir b. Amr ed-Dârî olan İbn Kesîr, 45/665 yılında Mekke'de dünyaya gelmiştir, Mekke kırâat imamlarından olan İbn Kesîr'in tilavetinin güzel olduğu rivayet edilmiştir. 120/738 yılında vefat eden imam kırâatı, Mücahid b. Cebr, Dirbâs, Abdullah b. es-Sâib, İkrime el-Berberî ve Muhammed b. Kays b. Mahreme'den okudu. Böylece kırâat zincirinden birisi Mücahid b. Cebr- Abdullah b. Abbas- Übey b. Ka'b yoluyla kesintisiz olarak Hz. Peygamber'e ulaşır. Diğer zinciri ise, Dirbâs- Abdullah b. Abbas- Übey b. Ka'b- Hz. Peygamber şeklindedir. Kendisinden de Ma'ruf b. Müşkân, Şibl b. Abbad, Halil b. Ahmed, Ebû Amr b. A'lâ, İbn Cüreyc, Eyyüb es-Sahtiyânî, İsmail b. Abdullah el-Kıst, Süfyan b. Uyeyne gibi önemli şahıslar kırâat ve hadis öğrenmiştir.²⁶ İbn Kesîr'in kırâatı, râvîleri Ahmed b. Muhammed el-Bezzî²⁷ ve Muhammed b. Abdurrahman Kunbül²⁸ rivâyetleriyle günümüze intikal etmiştir.

²¹ İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-Aşr* thk. Muhammed Ğiyâs el-Cenbâz, Riyad 1990, s. 46; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, II, 288-290.

²² İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, II, 288-290.

²³ Kâlûn için bkz. ed-Dânî, *et-Teyşîr*, s. 4; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, II, 288-290; Abdulfettah el-Kâdî, *el-Budûru'z-Zâhire*, s. 8; ALTIKULAÇ, Tayyar, "Kâlûn", *DİA*, XXIV, 268.

²⁴ Verş için bkz. ed-Dânî, *et-Teyşîr*, s. 4; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 446-447; el-Kâdî, *el-Budûru'z-Zâhire*, s. 8; ALTIKULAÇ, Tayyar, "Verş", *DİA*, XXXIII, 63.

²⁵ Nâfi için ayrıca bkz. Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, I, 241-247, 334-335; ALTIKULAÇ, Tayyar, "Nâfi b. Abdurrahman", *DİA*, XXXII, 287.

²⁶ İbn Kesîr için bkz. İbn Mücahid, *Kitâbu's-Seb'*, nşr. Şevkî Dayf, Kahire 1972, s. 64-66, 92-94; ed-Dânî, *et-Teyşîr*, s. 4; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 396-399; el-Kâdî, *el-Budûru'z-Zâhire*, s.13-15; ALTIKULAÇ, Tayyar, "İbn Kesîr, Ebû Ma'bed", *DİA*, XX, 131-132.

²⁷ Bezzî için bkz. İbn Mücahid, *Kitâbu's-Seb'*; ed-Dânî, *et-Teyşîr*, s. 4; ALTIKULAÇ, Tayyar, "Verş", *DİA*, VI, 114-115.

3- Ebû Amr b. A'lâ (ö.154/771)

Tam adı Ebû Amr Zebân b. el-A'lâ b. Ammar el- Mâzinî el-Basrî olan Ebû Amr aslen Arap asıllı olup 70/689 yılında Mekke'de doğmuş ve Mekke, Medine, Basra'da öğrenim görmüştür. Kırâat ve Arap dili âlimi olan Ebû Amr yedi kırâat imamının üçüncüsüdür. Ebû Amr'ın hayatının ilk yıllarıyla alakalı bilgiler, küçük yaşta kırâat eğitimi aldığı bilgisi dışında yetersiz ve çelişkilidir. Kırâat ilmini Hicazlı âlimlerden öğrendiği ve onların metodunu benimsediği rivayet edilmiştir.²⁹ Yirmili yaşların üzerinde bir genç iken Haccac b. Yûsuf es-Sekafî'nin adamlarına yakalanmamak için Irak'tan babasıyla birlikte kaçarak Yemen'e gitmiş, Yemen'de Haccac'ın öldürüldüğü haberini alınca Basra'ya geri dönmüştür. 164/771 yılında Kûfe'de vefat eden imam kırâat ilmini Mekke'de Mücâhid b. Cebr, Said b. Cübeyr, Atâ b. Ebî Rebâh, İkrime b. Hâlid, İbn Kesir; Medine'de Yezid b. Rûmân, Şeybe b. Nisâh ve Ebû Ca'fer el-Kârî; Kûfe'de Âsım b. Behdele; Basra'da Yahya b. Ya'mer, Nasr b.Âsım ve Hasan-ı Basrî gibi tanınmış âlimlerden okumuştur. Kendisinden de Yahya b. Mübârek el-Yezidî, Abdülvehhâb b. Atâ el-Haffâf, Abdülvâris b. Said el-Anberî, İshak b. Yûsuf el-Ezrâk, Hârûn b. Mûsâ el-A'ver, Şücâ' b. Ebû Nasr, Hüseyin b. Ali el-Cu'fi, Ali b. Nasr el-Cehdamî kıraat okumuşlardır.

Kitabu Mersûmi'l-Mushaf, Şerhu Dîvânî'l-Hırnik, Kitabu'l-İdgâmi'l-Kebîr, el-Vakf ve'l-İbtidâ, Takyîdü'l-Emsile, Kitâbu'l-Emsâl ve Kitâbu'l-Kırâat adında eserleri bulunan müellifin, kırâatını Ebû Ömer Hafs b. Ömer ed-Dûrî³⁰ ve Ebû Şuayb Sâlih b. Ziyad b. Abdullah es-Sûsî³¹ rivayet etmiştir.³²

4- İbn Âmir (ö.118/736)

Yedi kırâat imamının dördüncüsü olan Ebû İmran Abdullah b. Âmir b. Yezid el-Yahsubî aslen Yemenli Arap bir âileye mensub olup, 8/630 veya 21/641 yılında günümüzdeki Ürdün'ün toprakları içerisinde yer alan Belka'daki Ruhâb'da dünyaya

²⁸ Kunbül için bkz. İbn Mücahid, *Kitâbu's-Seb'*, s. 92; ed-Dânî, *et-Teysîr*, s. 3-11; ALTİKULAÇ, Tayyar, "Verş", *DİA*, XXVI, 375.

²⁹ İbn Mücahid, *Kitâbu's-Seb'*, s. 80-85/99-101.

³⁰ Dûrî hakkında bilgi için bkz. ed-Dânî, *et-Teysîr*, s. 3; İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 330-332; *en-Neşr*, I, 101-107; ALTİKULAÇ, Tayyar, "Dûrî", *DİA*, X, 5-6.

³¹ İbn Mücahid, *Kitâbu's-Seb'*, s. 100; el-Kâdî, *el-Büdûru'z-Zâhire*, s. 18-19; ALTİKULAÇ, Tayyar, "Sûsî", *DİA*, XXXVII, 576.

³² Ebû Amr için bkz. İbn Mücahid, *Kitâbü's-Seb'*, s.79-85,98-101,116-122; el-Kâdî, *el-Büdûru'z-Zâhire*, s.16-20; ALTİKULAÇ, Tayyar, "Ebû Amr b. A'lâ", *DİA*, X, 94-96.

gelmiş, dokuz yaşında Şam'a gitmiş ve vefatına kadar burada yaşamıştır. Dımeşk kadılığı da yapan İbn Âmir kırâatın yanı sıra hadisle de ilgilenmiştir. Mu'âz b. Cebel, Ebu'd-Derdâ ve Fedâle b. Ubeyd'den kırâat okumuş, Hz. Osman'dan bizzat Kur'ân dinlemiştir. Asıl kırâat hocası Hz. Osman'dan Kur'ân öğrenen Mugîre b. Ebû Şihâb el-Mahzûmî'dir. Kırâat senedi Mugîre b. Şihâb el-Mahzûmî- Hz. Osman- Hz. Peygamber şeklindedir. Kendisinden de Yahya b. Hâris ez-Zimârî, Ca'fer b. Rebî'a, Said b. Abdulaziz, Ca'fer b. Yezîd ve kardeşi Abdurrahman b. Âmir el-Yahsûbî kırâat okumuştur. 10 Muharrem 118/29 Ocak 736'da Dımeşk'ta vefat etmiştir.³³ İbn Âmir'in birinci râvîsi Ebu'l-Velid Hişâm b. Ammar es-Sülemî ed-Dımeşkî³⁴, ikinci râvîsi ise Ebû Amr Abdullah b. Ahmed b. Bişr b. Zekvân'dır³⁵.

5- Âsım b. Behdele (ö. 127/745)

Ebû Bekir Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî, Muaviye'nin hilafeti (661-680) zamanında Kûfe'de dünyaya gelmiştir. Kûfe kırâat imamı olup tüm hayatını Kûfe'de geçirmiştir. Ne zaman âmâ olduğu konusunda farklı rivayetler bulunan Âsım, Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den Ali b. Ebû Tâlib'in kırâatını, Zir b. Hubeyş el-Esedî'den de İbn Mes'ûd'un kırâatını öğrenmiştir. Henüz genç yaşta kırâat ilmine ilgi duymuş ve güzel sesiyle döneminde dikkatleri kendi üzerine çekmeyi başarmıştır. Kırâat ilmi dışında hadis de rivayet etmiş, sahâbeden Hâris b. Hassan el-Bekrî ve Ebû Rimse Rifaa b. Yesribî ile görüşmesi sebebiyle tâbiûndan kabul edilmiştir. Râvîleri Ebû Bekir b. Ayyâş³⁶ ve Hafs b. Süleyman³⁷ dışında, kırâat imamı olan Ebû Amr b. Âlâ ile Hamze ez-Zeyyât, Süleyman el-A'meş ve Halil b. Ahmed kendisinden kırâat

³³ İbn Âmir için bkz. İbn Mücahid, **Kitâbü's-Seb'**, s. 86-87, 101,123,125; ed-Dânî, **et-Teysîr**, s. 5-6; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, I, 380-381; ALTİKULAÇ, Tayyar, "İbn Âmir", **DİA**, XVIII, 308-310.

³⁴ Hişâm için bkz. İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, II, 308-310; el-Kâdî, **el-Büdûru'z-Zâhire**, s. 21-22; ALTİKULAÇ, Tayyar, "İbn Âmir", **DİA**, XVIII, 151.

³⁵ İbn Zekvân için bkz. İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, I, 363-364; el-Kâdî, **el-Büdûru'z-Zâhire**, s. 22-23; ALTİKULAÇ, Tayyar, "İbn Âmir", **DİA**, XX, 462.

³⁶ Ebû Bekir Ayyâş için bkz. İbn Mücahid, **Kitâbü's-Seb'**, s.70-71, 94-97; Zehebî, **Ma'rifetu'l-Kurrâ**, I, 280-287; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 119-123; el-Kâdî, **el-Budûru'z-Zâhire**, s. 25; ALTİKULAÇ, Tayyar, "Ebû Bekir b. Ayyâş", **DİA**, X, 109-110.

³⁷ Hafs için bkz. İbn Mücahid, **Kitâbü's-Seb'**, s. 95-96; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, I, 229-230; **en-Neşr**, I, 123-127; el-Kâdî, **el-Budûru'z-Zâhire**, s. 25-26; ALTİKULAÇ Tayyar, "Hafs b. Süleyman", **DİA**, XV, 118-119.

okumuştur. Ebû Abdurrahman es-Sülemi'nin ölümüyle birlikte kırâat hocası olarak onun yerini alan Âsım, 127/745 yılında Kûfe'de vefat etmiştir.³⁸

6- Hamza b. Habîb (ö.156/773)

Ebû Umâre b. Hamza b. Habîb b. Umâre ez-Zeyyât et-Teymî el-Kûfî kırâat imamlarının altıncısı olup 80/699'da doğmuştur. Fars asıllı olan Hamza, geçimini yağ satarak kazandığı için "Zeyyât" olarak meşhur olmuş, kırâat bilgisini on beş yaşında iyi bir seviyeye getirmiştir. Kırâat ilmiyle birlikte hadisle de meşgul olmuş, Habîb âdî b. Sâbit, Amr b. Mürre, Hakem b. Uteybe, Habîb b. Ebû Sâbit gibi zevâttan hadis rivayet etmiş; kendisinden Süfyan es-Sevrî, Cerîr b. Abdulhamîd, Şerîk b. Abdullah en-Nehâî gibi isimler hadis rivayetinde bulunmuşlardır. Kırâatını Humrân b. A'yen, Muhammed b. Abdurahman b. Ebû Leylâ, A'meş, Ebû İshâk es-Sebî ve Ca'fer es-Sâdik gibi hocalardan almış; Süleym b. İsâ el-Hanefî, Âiz b. Ebû Âiz, Şuayb b. Harb ve Kisâî gibi âlimler kendisinden kırâat öğrenmişlerdir. Yüce gönüllülüğü sebebiyle kırâat dersi verdiği kimselerden ücret talebinde bulunmayan Hamza 156/773'te Hulvân'da vefat etmiştir.³⁹ Hamza'nın ilk râvisi Halef b. Hişam el-Bezzâr⁴⁰, ikincisi Ebû İsâ Hallâd b. Hâlid es-Sayrafi eş-Şeybânî'dir.⁴¹

7- Kisâî (ö.189/805)

Kırâat imamlarının yedincisi olan Ebu'l-Hasan Ali b. Hamza el-Kisâî el-Kûfî aynı zamanda bir nahiv âlimi olup, 120/738 yılı civarında Bağdât'ın kuzeyinde bulunan Buharnşâ köyünde doğmuştur. Küçük yaşlarda Kûfe'ye giderek ilim tahsiline başlamış, kırâatı Hamza b. Habîb, İsâ b. Ömer el-Hemedânî, Muhammed b. Ebû Leyla, Ebû Bekir b. Ayyaş'tan almış; İsmail b. Medân, İsâ b. Süleyman el-Hicâzî, Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, Muhammed b. Kudâme gibi zevâta kırâat ilmini okutmuştur. Abbâsî halifesi Mehdî Billâh'ın, oğlu Harun Reşid'in, onun da kendi

³⁸ Âsım b. Behdele için bkz. İbn Mücahid, **Kitâbü's-Seb'**, s. 69-71, 94-97; Dâni, **et-Teyyâr**, s. 6; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 119-127; el-Kâdî, **el-Budûru'z-Zâhire**, s. 24-27; Mehmet Ali Sarı, "Âsım b. Behdele", **DİA**, III, 475-476.

³⁹ Hamza için bkz. İbn Mücahid, **Kitâbü's-Seb'**, s. 71-78, 97-98; Dâni, **et-Teyyâr**, s. 6-7; Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ'**, I, 250-265; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye**, I, 236-239; ALTİKULAÇ, Tayyar, "Hamza b. Habib", **DİA**, XV, 511-513.

⁴⁰ Hişam için bkz. İbn Mihrân, **el-Gâye fi'l-Kırâati'l-Aşr**, s. 129-131; Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ'**, I, 419-422; İbnü'l-Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye**, I, 246-247; **en-Neşr**, I, 150-152; el-Kâdî, **el-Budûru'z-Zâhire**, s. 44-45; ALTİKULAÇ, Tayyar, Halef b. Hişam", **DİA**, XV, 237-238.

⁴¹ Hallâd için bkz. Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ'**, I, 422-423; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 129-134; ALTİKULAÇ, Tayyar, "Hallâd b. Hâlid", **DİA**, XV, 381

oğulları Emîn ve Me'mûn'un eğitimiyle bizzat ilgilenmesini istediği Kisâî, 189/805 yılında Rey'in Renbûye köyünde vefat etmiştir.⁴² Ebû'l-Hâris Leys b. Hâlid el-Mervezî Kisâî'nin ilk râvîsi, Ebû'l-Hâris ise ikinci râvîsidir. Bunların dışında, Ebû Ca'fer el-Kârî (ö.132/749), Ya'kûb el-Hadramî (ö.205/821) ve Halef b. Hişâm (ö.229/844) olmak üzere üç tane de meşhur kırâat imamı vardır. Ancak müellifimiz eserlerinde yalnızca yedi kırâatı işlemiştir. Bu yüzden burada yalnızca yedi imam ve râvîlerine değinilmiştir.⁴³

C. YEDİ KIRÂATTAKİ ÜSTAD ZİNCİRİ

Kırâat, hadis ilmi gibi rivayete dayanır. Dolayısıyla kırâatları okuyan ve bu alanda eser telîf edenlerden her birinin kendine ait üstad zinciri bulunur. Bu zincir genellikle telîf edilen eserlerin baş kısmına konulmak suretiyle aktarılır. Burada Sarakustî'nin, *el-Unvân* ve *el-İktifâ* adlı iki eserinden yola çıkılarak, kendisinin ayrı bir başlık açıp aktardığı yedi kırâattaki üstad zinciri verilecektir.⁴⁴ Öncelikle, ilgili imamın kendinden Hz. Peygamber'e kadar olan üstad zinciri, ardından Sarakustî'nin birinci râvîye kadar olan üstad zinciri, son olarak ikinci râvîye kadar olan üstad zinciri yazıyla ifade edilmiş ve söz konusu bilgilerin daha iyi anlaşılması amacıyla zincir tablolarla da gösterilmiştir. Burada şu belirtmelidir ki, Sarakustî'nin, Kisâî'den Hz. Peygamber'e kadar olan üstad zincirine, müellifin yedi kırâatle alâkalı yazdığı iki eserinde de ulaşamamıştır.

⁴² Kisâî için bkz. İbn Mücahid, *Kitâbü's-Seb'*, s.78-79; Dâni, *et-Teysir*, s. 7; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, I, 296-305; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 134-139; ALTIKULAÇ, Tayyar" Kisâî, Ali b. Hamza ", *DİA*, XXVI, 69-70.

⁴³ Diğer imam ve râvîlerle ilgili detaylı bilgi için bkz. KARAÇAM, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzülü ve Kırâatı*, 1981 İstanbul, 313-322; ÇETİN, Abdurrahman, *Kur'ân Okuma Esasları*, Bursa 2009, s. 299-317; *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân Tarihi*, İstanbul 2012, s. 167-174; *Kırâatların Tefsire Etkisi*, s. 77-81; BİRİŞİK, Abdulhamit, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 15-37.

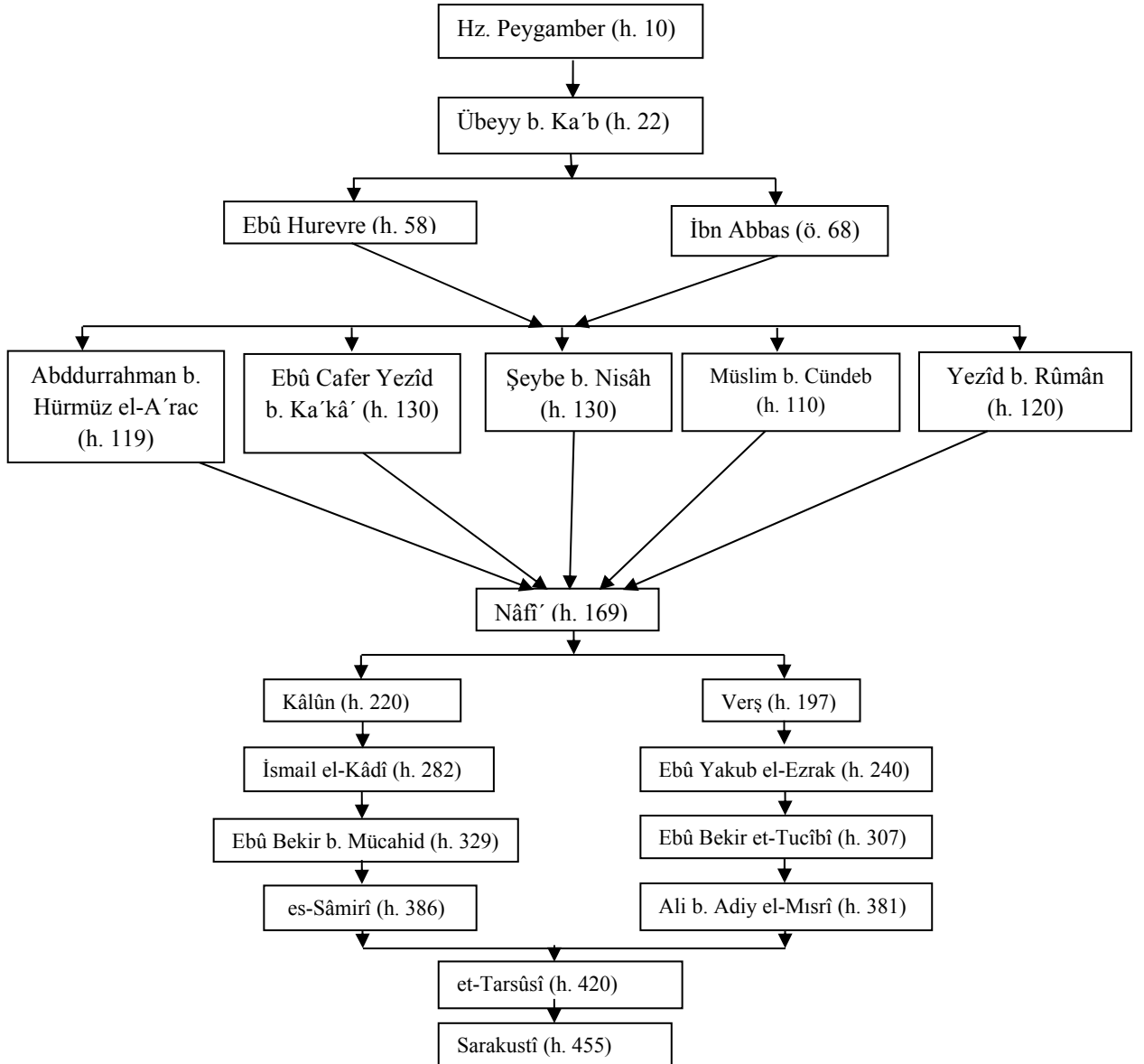
⁴⁴ Sarakustî'nin üstad zinciri için bkz. Sarakustî, *el-Unvân* s. 130; *el-İktifâ*, s. 18.

1- Nâfi Kırâatındaki Üstad Zinciri

- **Verş ve Kâlûn'un Nâfi 'den Hz. Peygamber'e Kadar Olan Üstad Zinciri:** Nâfi – Yezîd b. Rûmân ve Müslim b. Cüdebe ve Şeybe b. Nisâh ve Ebû Ca'fer Yezîd b. Ka'ka ve Abdurrahman b. Hüzmü– İbn Abbas ve Ebû Hureyre – Ubeyy b. Ka'b – Hz. Peygamber
- **Sarakustî'nin Verş'e Kadar Olan Üstad Zinciri:** Sarakustî – et-Tarsûsî - Ali b. Adiy el-Mısrî – Ebû Bekir et-Tucîbî – Ebû Ya'kûb el-Ezrak – Verş
- **Sarakustî'nin Kâlûn'a Kadar Olan Üstad Zinciri:** Sarakustî – et-Tarsûsî- es-Sâmirî – Ebû Bekir Mücâhîd – İsmâil el-Kâdî – Kâlûn

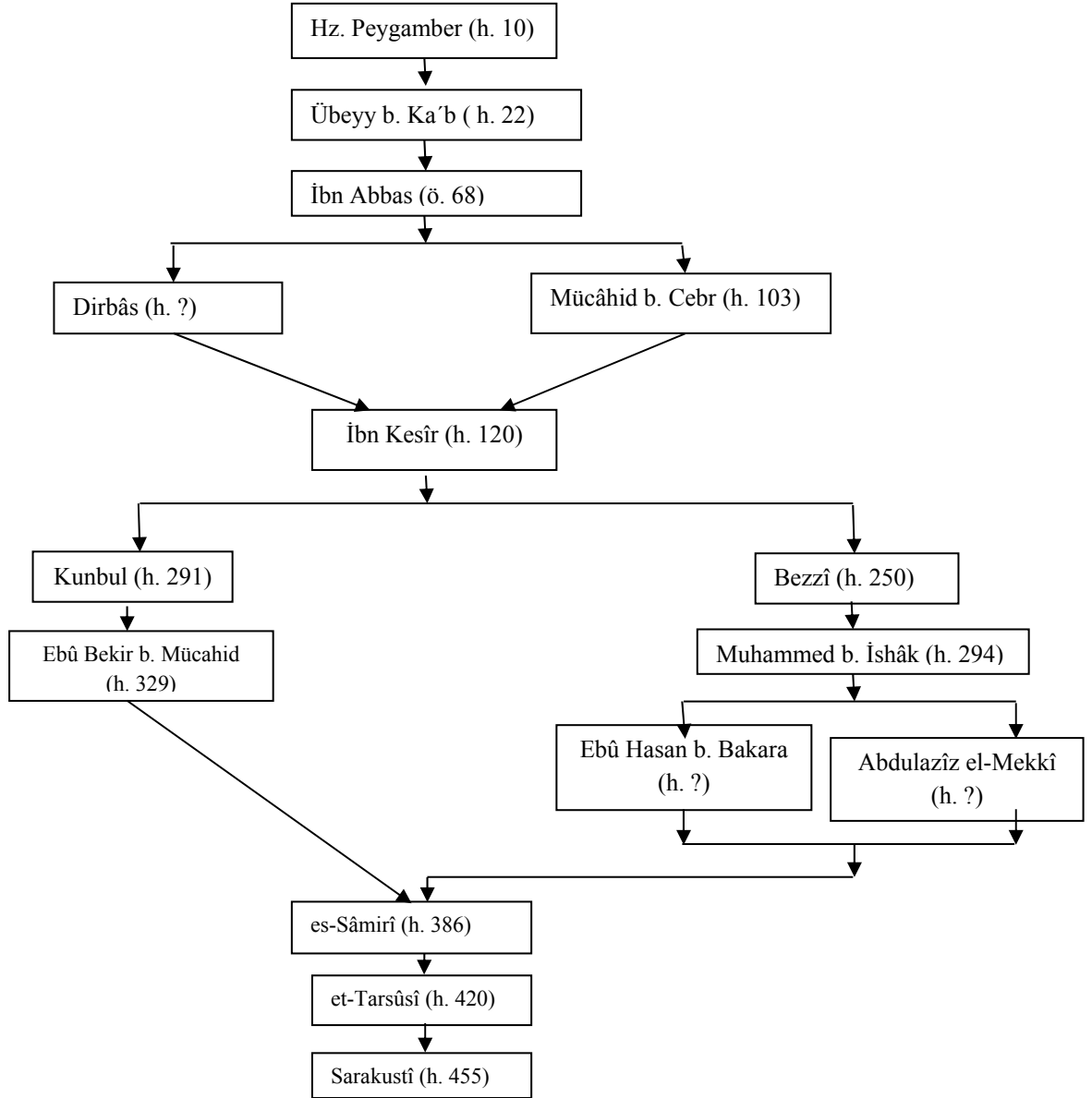
Tablo: 1

2- İbn Kesîr Kırâatındaki Üstad Zinciri

- **Bezzî ve Kunbul'un İbn Kesîr'den Hz. Peygamber'e Kadar Olan Üstad Zinciri:** İbn Kesîr – Mücâhid b. Cebr ve Dirbâs – Abdullah b. Abbâs – Übeyy b. Ka'b – Hz. Peygamber
- **Sarakustî'nin Bezzî'ye Kadar Olan Üstad Zinciri:** Sarakustî – et-Tarsûsî- es-Sâmirî – Abdulazîz el-Mekkî ve Ebû Hasan b. Bakara – Muhammed b. İshâk - Bezzî
- **Sarakustî'nin Kunbul'a Kadar Olan Üstad Zinciri:** Sarakustî – et-Tarsûsî- es-Sâmirî – Ebû Bekir b. Mücâhid - Kunbul

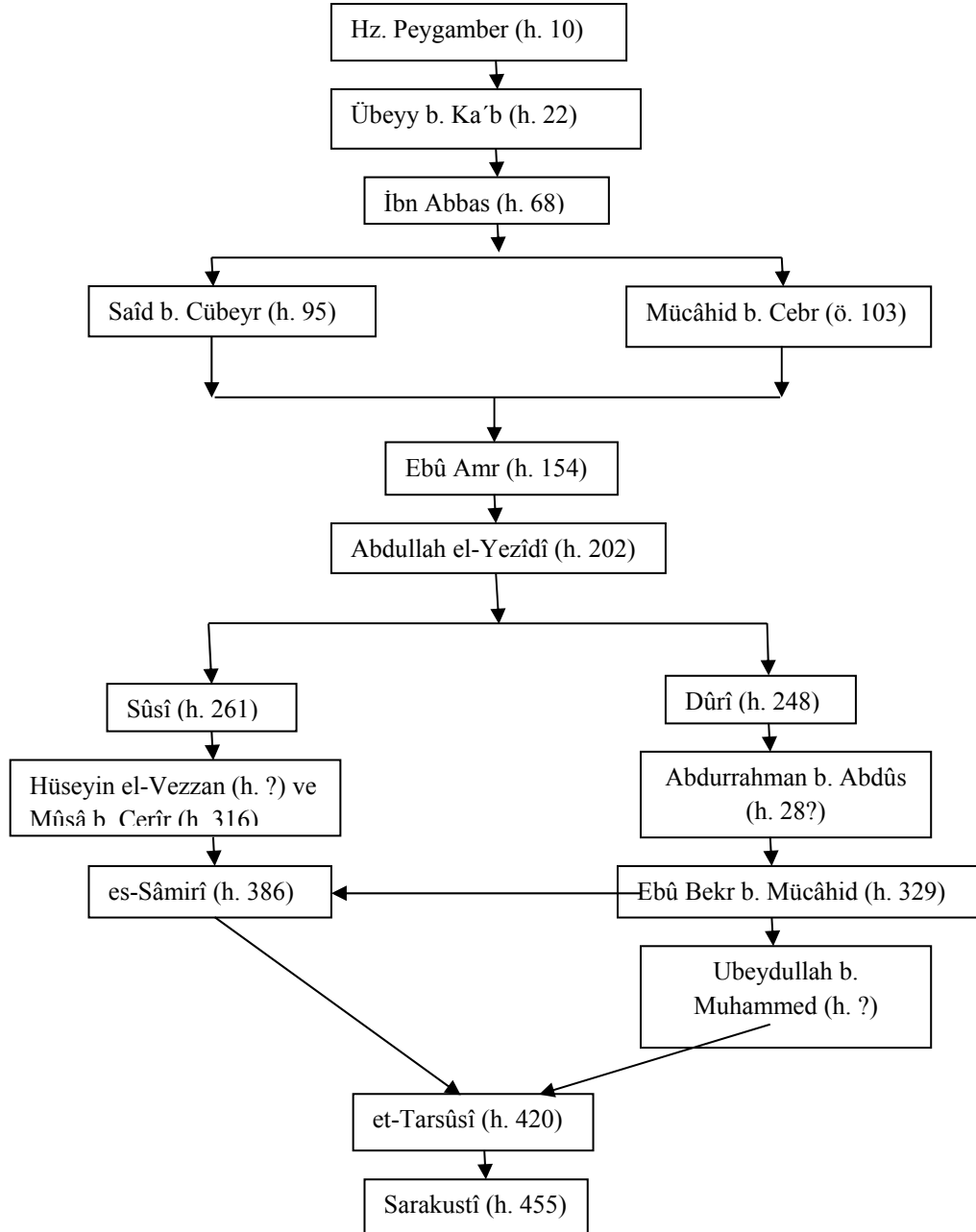
Tablo: 2

3- Ebû Amr Kırâatındaki Üstad Zinciri

- **Dûrî ve Sûsî'nin Ebû Amr'dan Hz. Peygamber'e Kadar Olan Üstad Zinciri:** Abdullah el-Yezîdî - Ebû Amr – Saîd b. Cübeyr ve Mücâhid b. Cebr – İbn Abbas – Übeyy b. Ka'b – Hz. Peygamber
- **Sarakustî'nin Dûrî'ye Kadar Olan Üstad Zinciri:** Sarakustî – et-Tarsûsî- es-Sâmirî ve Abdullah b. Muhammed – Ebû Bekir b. Mücâhid – Abdûs – Dûrî
- **Sarakustî'nin Sûsî'ye Kadar Olan Üstad Zinciri:** Sarakustî – et-Tarsûsî- es-Sâmirî – Hüseyin el-Vezzan ve Mûsâ b. Cerîr – Sûsî

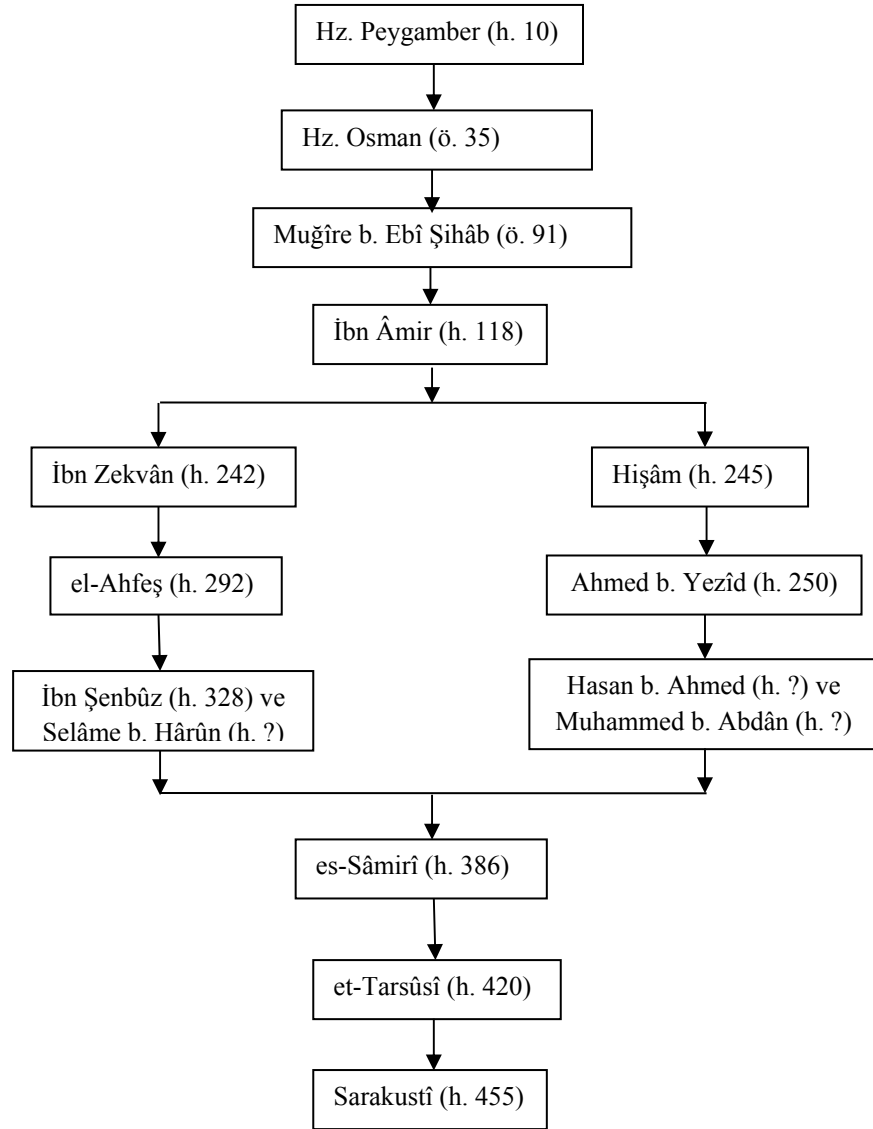
Tablo: 3

4- İbn Âmir Kırâatındaki Üstad Zinciri

- **Hişâm ve İbn Zekvân'ın İbn Âmir'den Hz. Peygamber'e Kadar Olan Üstad Zinciri:** İbn Âmir – Muğîre b. Ebî Şihâb – Hz. Osmân – Hz. Peygamber
- **Sarakustî'nin Hişâm'a Kadar Olan Üstad Zinciri:** Sarakustî – et-Tarsûsî- es-Sâmirî – Hasân b. Ahmed ve Muhammed b. Abdân – Ahmed b. Yezîd – Hişâm
- **Sarakustî'nin İbn Zekvân'a Kadar Olan Üstad Zinciri:** Sarakustî – et-Tarsûsî- es-Sâmirî – İbn Şenbûz ve Selâme b. Hârûn – el-Ahfeş – İbn Zekvân

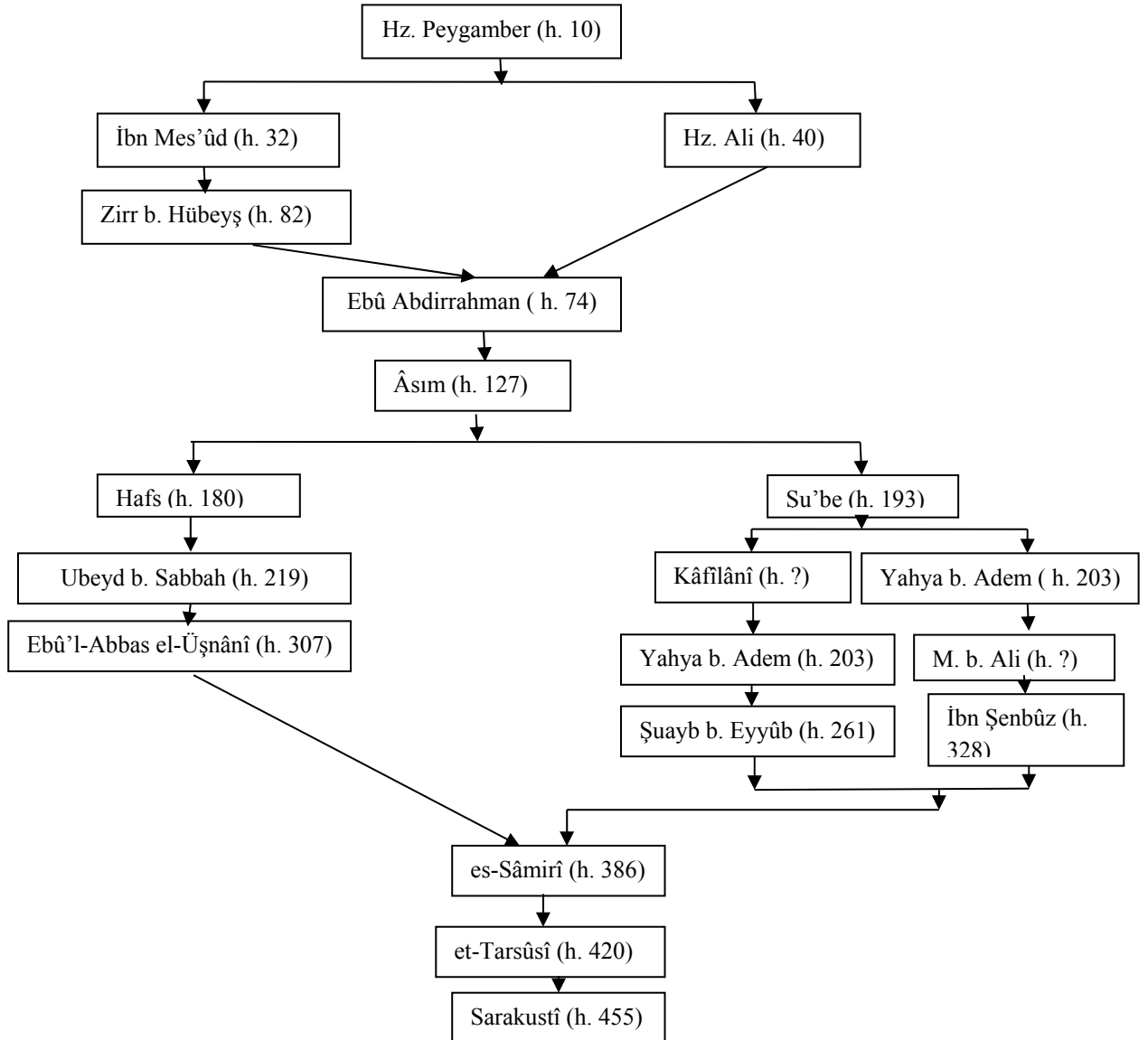
Tablo: 4

5- Âsım Kırâatındaki Üstad Zinciri

- **Şu'be ve Hafs'ın Âsım'dan Hz. Peygamber'e Kadar Olan Üstad Zinciri:** Âsım – Ebû Abdîrrahman – 1. Tarik: Hz. Ali – 2. Tarik: Zirr b. Cübeyş – İbn Mes'ûd – Hz. Peygamber
- **Sarakustî'nin Şûbe'ye Kadar Olan Üstad Zinciri:** Sarakustî – et-Tarsûsî- es-Sâmirî – 1. Tarik: İbn Şenbûz – Muhammed b. Alî – Yahya b. Âdem – 2. Tarik: Şuayb b. Eyyûb – Yahyâ b. Âdem – Kâfilânî – Şûbe
- **Sarakustî'nin Hafs'a Kadar Olan Üstad Zinciri:** Sarakustî – et-Tarsûsî- es-Sâmirî – Ebu'l-Abbas el-Üşnânî – Ubeyd b. Sabbah - Hafs

Tablo: 5

6- Hamza Kırâatındaki Üstad Zinciri

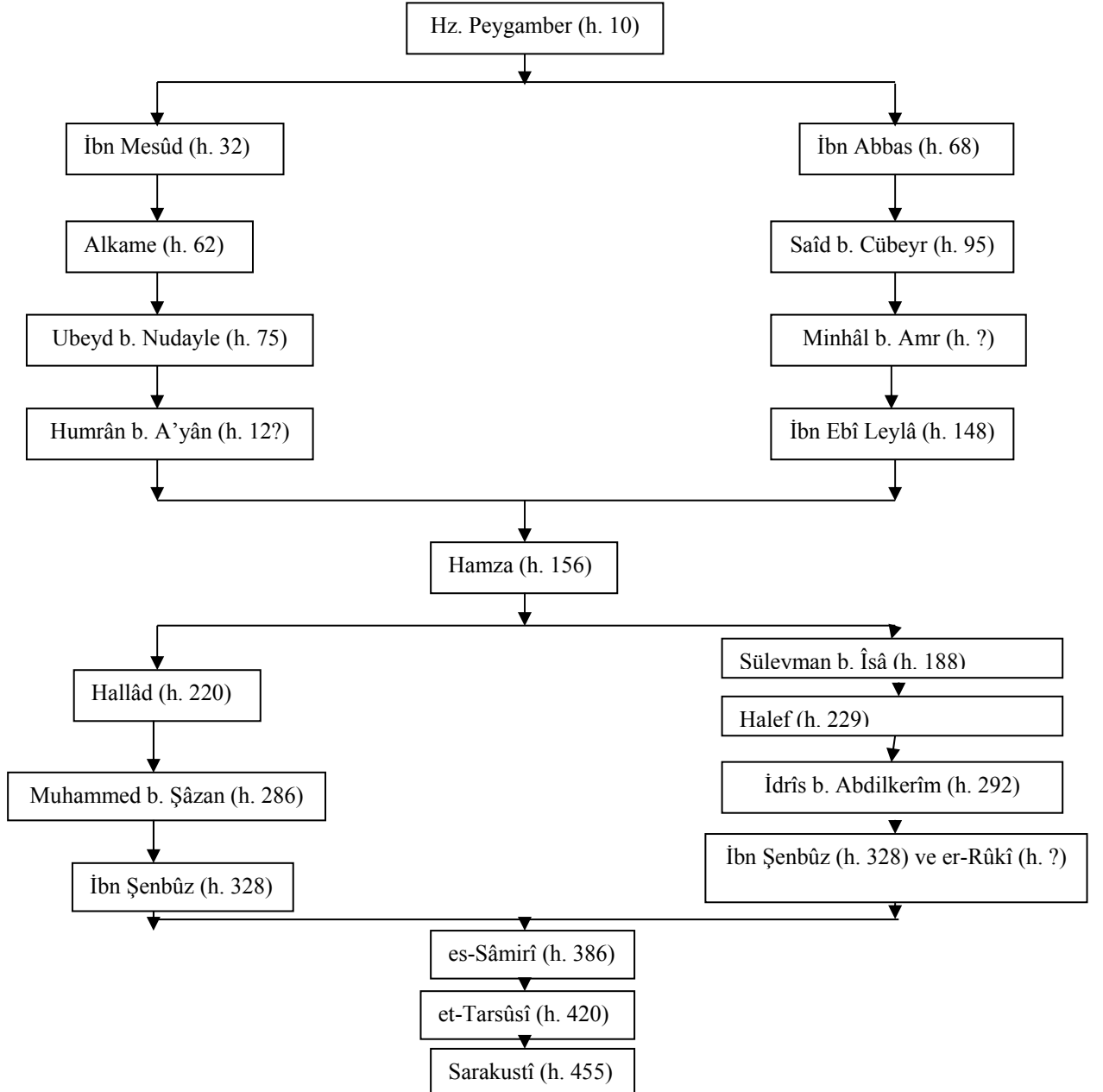
➤ Halef ve Hallâd'ın Hamza'dan Hz. Peygamber'e Kadar Olan Üstad Zinciri:

Hamza – 1. Tarik: İbn Ebî Leylâ - Minhâl b. Amr - Saïd b. Cübeyr - İbn Abbas - 2. Tarik: Humrân b. Â'yân – Ubeyd b. Nudayle – Alkame – İbn Mesûd – Hz. Peygamber

➤ Sarakustî'nin Halef'e Kadar Olan Üstad Zinciri: Sarakustî – et-Tarsûsî- es-Sâmirî – İbn Şenbûz ve er-Rûkî – İdrîs b. Abdilkerîm – Halef

➤ Sarakustî'nin Hallâd'a Kadar Olan Üstad Zinciri: Sarakustî – et-Tarsûsî- es-Sâmirî – İbn Şenbûz – Muhammed b. Şâzân – Hallâd

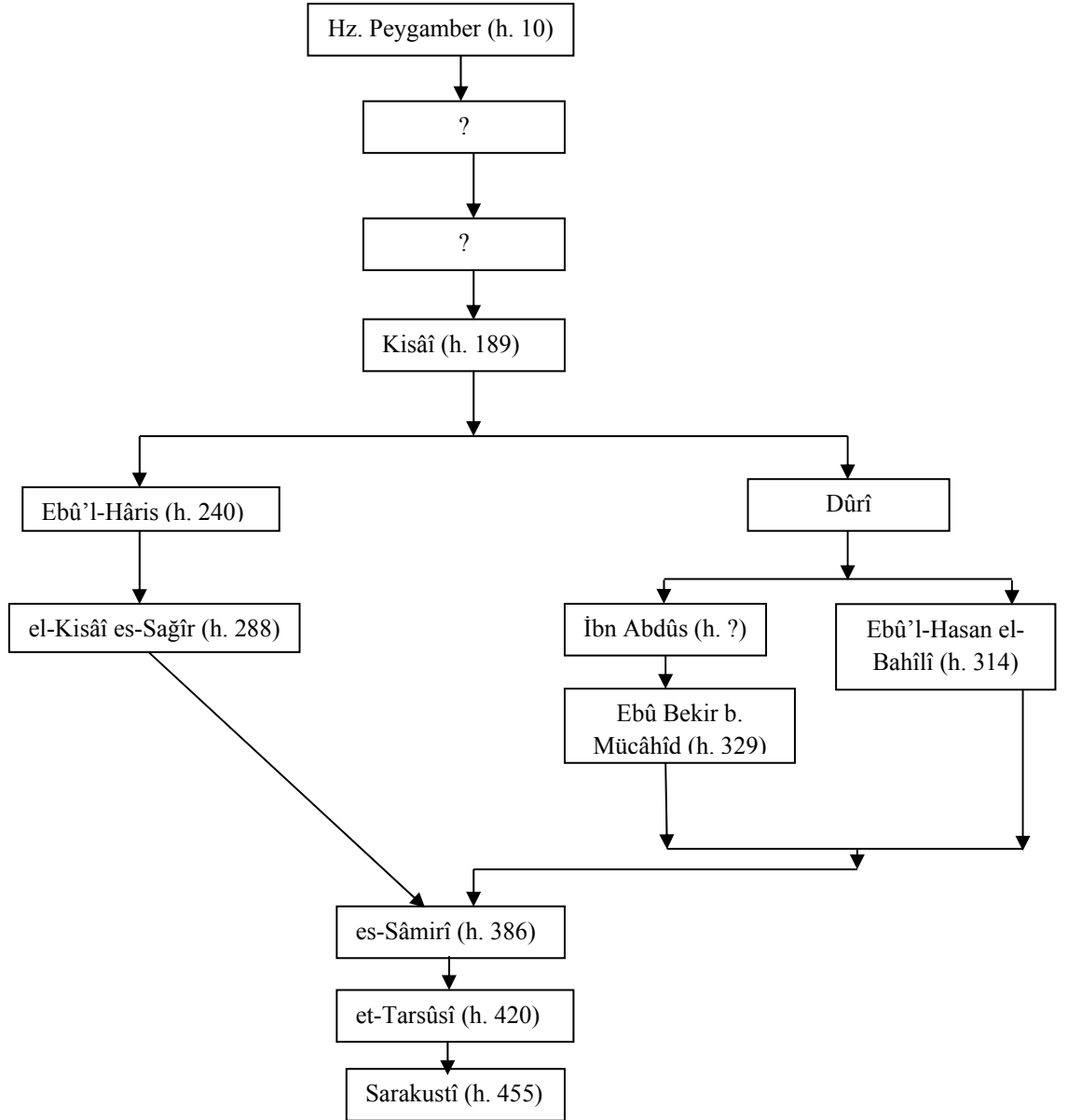
Tablo: 6

7- Kisâi Kırâatındaki Üstad Zinciri

- **Dûrî ve Ebû'l-Hâris'in Kisâi'den Hz. Peygamber'e Kadar Olan Üstad Zinciri:** Müellifin kırâat ilmiyle alakalı iki kitabında da bu silsileye rastlayamadık.
- **Sarakustî'nin Dûrî'ye Kadar Olan Üstad Zinciri:** Sarakustî – et-Tarsûsî- es-Sâmirî – 1. Tarık: Ebû'l-Hasan el-Bahilî – 2. Tarık: İbn Abdûs – Ebû Bekir b. Muhammed – Dûrî
- **Sarakustî'nin Ebû'l-Hâris'e Kadar Olan Üstad Zinciri:** Sarakustî – et-Tarsûsî- es-Sâmirî – el-Kisâi es-Sağîr – Ebû'l-Hâris

Tablo: 7

Sarakustî mütevâtir yedi kırâatın tamamını hocası Abdulcabbar b. Ahmed et-Tarsûsî'den okumuştur. Bu konuda hocasından övgüyle bahsetmiş ve onun kırâat farklılıkları konusunda çok güvenilir biri olduğunu vurgulamıştır. Hatta söz konusu ilimde hocasından başkasına güvenmemiştir. Güven konusuna değinmesi onun ihtilaflar hakkında oldukça hassas olduğunu gösterir. Zira kendisi hem *el-Unvân*'ı hem *el-İktifâ*'yı rivayet etmediği kırâatların kendisine nisbet edilmesinden korktuğu için yazdığını bildirmiştir. Buradan şunu anlamak mümkündür: Sarakustî kırâat ilminde güveni ön planda tutmuştur.

İsmail b. Halef yukarıda tablolarla gösterilen kırâat farklılıkları ilmindeki üstad zincirini bizzat *el-İktifâ*'da ayrı bir başlık açarak vermiş, ilgili bölümde konuyla alâkalı şunları söylemiştir: “Şunu iyi biliniz ki ben bu kitapta rivâyet ettiğim bütün kırâat farklılıklarını Kur’ân’ın başından sonuna kadar Mısır’daki eski camii’de hocam Abdulcebbâr b. Ahmed et-Tarsûsî’ye okudum. Ki bu konuda ondan başka kimseye güvenmem. Zira kendisi kırâat isnâdı konusunda yüksek bir mertebededir. Aynı zamanda bu konuda çok şöhretlidir.”⁴⁵

D. KIRÂAT İLMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

1- Kısa Sürede Unutulması

Kırâat ilmi, içerisinde çok sayıda farklılığı barındırması sebebiyle, kişide kolay kolay meleke halini almaz. Bu alanda tecrübe sahibi kişiler, söz konusu ilmin okunarak değil, ancak uzun yıllar okutularak kişide meleke haline gelebileceğini söylerler. Yani kırâat talebesi, öğrencilik sürecinde mezkûr ilimle ne kadar hemhâl olursa olsun, öğrenimini tamamladıktan sonra kırâatı okutmamak suretiyle ara vermesi ya da kırâattan uzaklaşması durumunda bu ilmi unutmaya mahkûmdur. Ayrıca özel uzmanlık alanı olması itibarıyla insanların günlük hayatlarında sürekli meşgul oldukları bir ilim değildir. Bu durum onun kolay unutulup zor yerleşmesi anlamında önemli bir role sahiptir. İsmail b. Halef es-Sarakustî *el-İktifâ* adlı eserinde kırâat farklılıklarının kolay unutulup kişide zor yerleşmesi hakkında, *ولما رايت علم القراءات من ابطا العلوم رسخا وثباتا*

⁴⁵ es-Sarakustî, *el-İktifâ*, s. 18.

واسرعها اضطرابا وانفلاتا “Kırâat ilmini, ilimlerin en yavaş kökleşeni ve (kişide) sabit olanı, en çabuk da unutulmanı ve kaybolmanı olarak gördüm.” demiştir.⁴⁶ Müellifin bu ifadeleri yukarıda sözü edilen durumu destekler niteliktedir.

2- İhtilâfların Çokluğu

Kırâat ilmi, Kur’ân’ın okunuşuyla ilgili farklılıkları ve bunların kimlerden nakledildiğini bilmek, demektir.⁴⁷ Tanımda geçen Kur’ân’ın okunuşuyla ilgili farklılıklar “usûl” ve “ferş” farklılıkları olmak üzere iki başlıkta incelenir. Usûl farklılıkları, idğâm⁴⁸, izhâr⁴⁹, imâle⁵⁰, vasıl⁵¹, vakıf⁵², nakil⁵³, sıla⁵⁴ vb. gibi anlama etki etmeyip yalnızca lafız yönüyle ele alınan farklılıklarken, ferşî farklılıklar; daha çok kelimelerin harekelerinde meydana gelip lafza etki etmesiyle birlikte kimi zaman anlama da etki eden farklılıklardır.⁵⁵

Yedisi mütevâtir üçü meşhur toplam on kırâat mevcuttur. On kırâatın her biri bir imama nisbet edilir. Her bir imamın iki râvîsi olup toplamda yirmi râvî bulunur. İmamların kendi aralarında ihtilâflar olduğu gibi râvîler arasında da ihtilâflar söz konusudur. Hattâ aynı imamın iki râvîsi arasında da ihtilâfların mevcudiyeti bilinen bir gerçektir. Bu denli kalabalık imam ve râvîlerin varlığı kırâat farklılıklarındaki fazlalığı beraberinde getirir. Buna bağlı olarak bahsi geçen ilmin karışık olması kaçınılmazdır. Kırâatın kişide yerleşmesinin uzun zaman alması ve kolay unutulmasının sebeplerinden birisinin bu yoğunluk olduğu söylenebilir. İsmail b. Halef es-Sarakustî, kırâatın çabuk

⁴⁶ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 15.

⁴⁷ ÇETİN, Abdurrahman, **Yedi Harf ve Kırâatlar**, s. 212.

⁴⁸ İdğâm, iki harfi şeddeli olarak ikinci harf gibi bir harf şeklinde telaffuz etmektir. Bkz. İbnu'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 274; TEMEL, Nihat, **Kırâat ve Tecvîd İstilahları**, s. 68.

⁴⁹ İzhâr, iki harfin arasını birbirinden uzaklaştırarak ayırmaktır. Bkz. TEMEL, Nihat, **Kırâat ve Tecvîd İstilahları**, s.81.

⁵⁰ İmâle, fethayı kesraya doğru, elif harfini de yâ harfine doğru eğmektir ya da elif harfini yâ harfine, fethayı da kesraya doğru eğmektir. Bkz. İbnu'l-Cezerî, **en-Neşr**, II, 30.

⁵¹ Vasıl, bir kelimeyi kendinden sonraki kelimeye, ses ve nefesi kesmeden bağlamaktır. Bkz. TEMEL, Nihat, **Kırâat ve Tecvîd İstilahları**, s. 142.

⁵² Vakıf, kırâata tekrar başlamak amacıyla nefes alacak kadar süre sesi kesmektir. Bkz. İbnu'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 240.

⁵³ Nakil, harekeli hemzenin medd elifine dönüştürüp, harekesini kendinden önceki harfin harekesine bağlamaktır. Bkz. TEMEL, Nihat, **Kırâat ve Tecvîd İstilahları**, s. 110.

⁵⁴ Sıla, sâkin cemî mimlerini, vasıl halinde dammeli ve vâv-ı mukaddere ile medd ederek okumaktır. Bkz. TEMEL, Nihat, **Kırâat ve Tecvîd İstilahları**, s. 121.

⁵⁵ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 8.

unutulan ve zor yerleşen bir ilim olmasını kırâat farklılıklarının bu denli fazla olmasına bağlamıştır. Zira o, eserlerinin mukaddimesinde, söz konusu gerekçeye bağlı olarak bu ilmin çabuk unutulabileceğini söylemiştir.⁵⁶

3- Kıyasa Yer Olmaması

Kırâat ilminde kıyasa yer olmaması ve genellikle aslı üzere devam etmemesi onun muhtevasında barındırdığı ihtilafların fazlalığına ve karışıklığına delâlet eder. On imam ve bunların her birinin iki râvîsi olmak üzere toplamda otuz farklı algı ve rivayeti içeren söz konusu ilmin karışık olması tartışma götürmez bir gerçektir. Bahsi geçen imam ve râvîlerin diğer imam ve râvîlere olan ihtilaflarının yanında kendi rivayetlerinde istisnâ yapmaları kırâatı daha karmaşık bir hâle getirmektedir. Bu okuyuşların tamamı elbette Hz. Peygamber’e dayanır fakat bu durum ondaki karışıklığı ortadan kaldırmaz.

Bu ilmin bir usûl ilmi olmaması ve genelgeçer kurallara zıt düşmesi onu daha çetrefilli kılmaktadır. Şöyle ki, yukarıda zikredilen kırâat farklılıklarını rivâyet eden imam ve raviler bu farklılığı elbette senedlerle Hz. Peygamber’e götürmektedirler; ancak bu farklılıklar belli kurallar çerçevesinde olmakla birlikte kural kalıbına uymayan istisnâlar da mevzu bahistir. Örneğin bir imam ya da râvî bir yerde imâle yapıyorken aynı kurala uyan başka yerlerde imâle yapmamak suretiyle kendi kuralının dışına çıkabilir. Bu gibi istisnâî durumlar ve belirtilen kıyas ölçüsüne uymaması kırâat ilmini çabuk unutulmuş ve zor meleke haline gelen bir ilim haline getirmektedir. Müellifimiz, “*Kırâat, bünyesinde kıyas barındırmayıp aslı ile devam etmez*” demek sûretiyle bu gerçeğin bilincinde olduğunu ve eserlerini bu sebeplerle yazdığını bildirmiştir.⁵⁷

4- Üstada Hata İsnâd Edilebilme İhtimalinin Yüksek Olması

Kırâat ilmi, öğretim metodu olarak Hz. Peygamber’den günümüze kadar “sema ve arz” usulüyle gelmiştir. Bu usulün temelini önce hocanın talebeye öğretmesi ve talebenin dinlemesi -ki buna “semâ” denir- sonra öğrencinin hocadan dinleyip öğrendiği şeyleri hocaya okuması -buna “arz” denir- oluşturur. Arz usûlünde hoca öğrencinin hataya düştüğü yerleri o anda tashîh ederek bir yandan onun yanlışlarını düzeltirken

---

⁵⁶ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 15.

⁵⁷ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 15.

diğer yandan öğrencisinin hata ettiği yerleri ileride kendisine isnâd edebilme ihtimalini ortadan kaldırır.

Başlangıç ve esasının tevâtüre yani nakil esasına dayanması, kırâat ilminde hoca ve öğrenci arasındaki ilişkinin çok sağlam olmasını gerektirir. Talebe üstadından aldığı bilgiyi hiçbir şekilde değiştirmeden kendi talebesine aktarmak zorundadır. Zîrâ nakil esası bunu gerektirir. İsmail b. Halef hoca ile öğrenci arasındaki ilişkinin zorunluluğuna dolaylı olarak değinmiş ve şunları söylemiştir: “...Benden bir ya da daha çok kırâat okuyan ve rivayette bulunan öğrencilerimin -çabuk unutulmaları veya (öğrendikleri bu kırâatlar hakkında) şüpheye düşmeleri - bu alanda tasnîfâtı bulunan musanniflerin eserlerine gitmelerine ve benim rivayet etmediğim şeyleri orada bulup, onların kırâatlarını bana isnâd etmelerine sebep olacaktır. Bu durumda benim rivayet etmediğim kırâatlar, söylemediğim sözler, benimmiş gibi algılanacaktır. Oysa kırâat, sonra gelenin önce gelenden aldığı⁵⁸ ve halefın selefinden aktardığı bir sünnettir. (Bütün bunlardan yola çıkarak) düşündüm ki benden kırâat ilmini okuyanlar için özet niteliğinde kırâatları (ihtivâ eden) bir eser yazayım. (Bu eser) öğrencilerimin (kendilerine okuttuğum kırâatları) ezberlemeleri ve (bu kırâatları) unutmaları (durumunda) onlara yardımcı olsun. Benden isnâd ve rivayet etmeleri konusunda kendileri için uyulacak bir rehber olsun... ve eseri yazdım.⁵⁹ Müellifin *el-İktifâ* adlı eserini yazma sebebini belirttiği bu cümleler göstermektedir ki kırâat ilmi çabuk unutulması ve kendisinde şüpheye düşülme ihtimalinin yüksek olması sebebiyle hoca ile öğrenci ilişkisinin çok sağlam olmasını gerektirir. Kendisi bu konuda söyledikleriyle hem bu gerçeği vurgulamış hem de bütün ihtimalleri göz önünde bulundurarak, rivayet edilmeyen şeylerin kişiye isnâd edilmesinin önünü kesmek için eser telif ettiğini söylemiştir. Zaten sahâbeden Hz. Ömer ile Zeyd b. Sâbit; tâbiûndan İbn Münkedir, Urve b. Zübeyr, Ömer b. Abdülazîz ve Âmir eş-Şa’bî’den rivayet edilen, القراءة سنة يأخذها الآخر عن الأول فاقروا كما علمتموه (Kırâat, sonra gelenin önce gelenden aldığı bir sünnettir. O halde öğrendiğiniz gibi okuyun!)⁶⁰ şeklindeki cümleyi nakletmesi, onun “kırâat ilmi nakil esastır” ifadesinde karşılık bulan düşüncesidir.

⁵⁸ İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 17.

⁵⁹ es-Sarakustî, *el-İktifâ*, s. 15.

⁶⁰ İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 17.

E. ESERLERİNDE KİRÂAT FARKLILIKLARINI İŞLEYİŞ METODU

Sarakustî, kırâat ihtilaflarına dair yazdığı iki eserinde de yukarıda sözü edilen farklılıklar dışında aynı metodu izlemiştir. Zaten bahsi geçen eserler tamamen nakle dayalı olmaları sebebiyle kişisel tasarruflara kapalıdır. Yalnızca bu alanda eser telif edenler, işledikleri bahislerin başına, konunun daha iyi anlaşılması ve konuya bir ön hazırlık olması amacıyla kendilerince belirledikleri metotlarla öznellik katabilirler. İsmail b. Halef kimi zaman mezkûr gaye doğrultusunda, özellikle usûl farklılıkları kısmında açıklamalar yaparak konuyu okuyucunun kafasında netleştirmeye çalışmıştır. Açıklamalar dışında yer yer rumuz ve terim kullanmaya büyük özen göstermiştir. Bunlar dışında bazen kırâat farklılıklarını belirttikten sonra çok nadir olmakla birlikte kendi tercihlerini de bildirmiştir. Tercihlerine fazla yer vermemesi, kırâatın nakle dayalı bir ilim olduğunu, öğrencinin üstadından aldığını değiştirmeden bildirmesi gerektiğini düşünmesiyle ilgilidir. Burada eserlerinden hareketle kırâat farklılıklarını işleyişindeki metodu, “açıklamalar yapması”, “terimler kullanması”, “tercihlerini belirtmesi” ve “kısaltmalara yer vermesi” olarak dört madde halinde, örnekler verilerek anlatılacaktır.

1- Açıklama Yapması

Bu açıklamalar, çoğunlukla usûl kısımlarında, konuya ait giriş mahiyetindeki tanımlar ve harflerdir. Şimdi örnekleriyle beraber bu açıklamalara değinilecektir.

Örnekler:

a) “Medd ve kasır” bahsinde, “medd ve lîn” harflerinin durumlarını, “*medd ve lîn harfleri üç tanedir. Bunlar: Elif (ا), vâv (و) ve yâ (ي)*”dır. Bunlardan “*vâv sâkin, kendinden önceki harfin harekesi ötre*”, “*yâ sâkin kendinden önceki harfin harekesi esre*” ve “*elif sâkin kendinden önceki harfin harekesi üstün*” olursa bu harfleri uzatmak gerekir” şeklinde açıklamış, ardından konuyla alakalı vârid olan ihtilaflı kelimeleri zikredip imam ve râvîlerin tercihlerini belirtmiştir.⁶¹

b) İmâm Nâfi’nin birinci râvîsi olan Verş’in “medd-i bedel” bahsini anlattıktan sonra, konunun sonunda yapılacak medd miktarının çok fazla abartılmaması ve fasih Arap dili belâğatının dışına çıkılmaması gerektiğini, söz konusu meddlerde ölçünün önemini “*biz burada, meddin fasih Arap kelâmının dışına çıkacak ölçüde*

⁶¹ es-Sarakustî, *el-İktifâ*, s. 32.

uzatılmasından bahsetmiyoruz, sözümüzle bunu kastetmiyoruz. Medd ölçülü olmalıdır. Dudaklar buna hükmetmelidir” şeklindeki açıklamasıyla belirtmiştir.⁶²

c) “İki hemzenin aynı kelimedede art arda gelmesi”yle alâkalı, söz konusu bahisteki ihtilaflara girmeden önce konuya açıklık getirme babında şunları söylemiş: “Aynı kelimenin başında iki hemze, ikisi de meftûh, birincisi meftûh ikincisi meksûr ve birincisi meftûh ikincisi madmûn olmak üzere üç halde bulunur.” ardından aşağıdaki örneklerle geçmiştir:

İki hemze'nin de meftûh oluşunun örneği:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَلْأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

Bakara Sûresi 6. ayetteki altı çizili kelimedede meftûh iki hemze yan yana bulunmaktadır.

İki hemze'nin birincisi meftûh ikincisi meksûr oluşunun örneği:

أَلَيْلَةٌ مَعَ اللَّهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ

Neml Sûresi 60. ayette bulunan altı çizili kelimedede, birincisi meftûh; ikincisi meksûr iki hemze yan yana bulunmaktadır.

İki hemze'nin birincisi meftûh ikincisi madmûn oluşunun örneği:

أَنْزَلَ عَلَيْهِ الذِّكْرَ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّنْ ذِكْرِي بَلْ لَمَّا يَدُوقُوا عَذَابَ

Sâd Sûresi 8. ayette yer alan altı çizili kelimedede birincisi meftûh; ikincisi madmun iki hemze yan yana bulunmaktadır. Bütün örneklerden sonra okuyuş farklılıklarını da ayrı ayrı belirtmiştir.⁶³

d) “Aynı harekeye sahip iki hemzenin ayrı kelimelerde Arka arkaya gelmesi” bahsinde kırâat farklılıklarını nakletmeden önce söz konusu hemze'lerin bulunma şekillerini aşağıdaki gibi açıklamış, her açıklamadan sonra ilgili örnekleri zikretmiştir:

İki hemze'nin de meftûh oluşunun örneği:

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ

⁶² es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 33.

⁶³ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 34.

Mu'minûn Sûresi 99. ayette yer alan altı çizili kısımda meftûh iki hemze ayrı kelimelerde arka arkaya bulunmaktadır.

İki hemze'nin de meksûr oluşunun örneği:

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Bakara Sûresi 31. ayette bulunan altı çizili kısım meksûr iki hemze ayrı kelimelerde arka arkaya bulunmaktadır.

İki hemze'nin de madmûn oluşunun örneği:

وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

Ahkâf Sûresi 32. ayette bulunan altı çizili kısımda madmûn iki hemze ayrı kelimelerde arka arkaya bulunmaktadır.

İlgili örneklerin ardından imam ve râvîlerin bu durumdaki ihtilaflarını rivayet etmiştir.⁶⁴

Verş'in "nakil" -yani tenvîn ve sâkin harften sonra gelen hemze'nin harekesini kendinden önceki harfe hasr edip, hemzeyi bir nevi okumamak- bahsinde konuyla alâkalı: "Biliniz ki Verş hemzenin harekesini kendinden önceki harfin harekesine nakleder, kendinden önceki harfî hemzenin harekesiyle harekelendirir ve Kur'ân'ın tamamında hemzeyi düşürerek okur. Ancak bu durum, hemze başka kelimedeki ilk harf olarak bulunuyorsa ve sâkin harf de hemzenin bulunduğu kelimedeki önceki kelimenin sonunda bulunuyorsa gerçekleşir. Bu sâkin harf ister sâkin isterse tenvînli olsun bu durum geçerlidir." ⁶⁵ şeklinde açıklama yapmış ve yukarıdaki kuralların uygulanabileceği örnekleri sıralamıştır. Aşağıda Hac Sûresi 38-39. ayetlerdeki altı çizili kısımda Verş hemze'yi râ harfine katarak okur.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا

⁶⁴ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 38.

⁶⁵ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 38.

e) “Fâe’l-fiil” (üç harfli fiillerin ilk harfi) olan hemzeyi anlatırken okuyucunun zihninde sağlam yer etmesi amacıyla: “Fâe’l-fiil olan hemze asli hemzedir. Ancak bu hemze sâkin olması sebebiyle bunu söylemek zordur. Bu sebeple kendinden önce hemze-i vasıl konularak nutka elverişli hale getirilir. Hemze-i vasıl fâe’l-fiil olan hemzeyi kendi harekesine çevirir. Bu da hoş karşılanmayan bir durum olması sebebiyledir.

Eğer getirilen hemze kesra ise o halde fâe’l-fiil olan hemzeyi yâ harfine, ötre ise vâv harfine çevirir.” şeklinde açıklama yapmış ve yukarıdaki ilk duruma şu örneği vermiştir:

قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا إِثْبِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدِّلْهُ

Yûnus Sûresi 15. ayette bulunan altı çizili kelimedeki vasıl hemzesi kesralı olması sebebiyle sâkin hemze’yi yâ harfine çevirir.

İkinci durumun örneği ise şöyledir:

فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أَوْثَمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَسْقِ اللَّهَ رَبَّهُ

Bakara Sûresi 283. ayette bulunan altı çizili kelimedeki sâkin hemze’den önceki vasıl hemzesi ötre olmasından dolayı vâv olarak okutulur.

Açıklama ve örneklerin ardından yukarıdaki kuralda kurrânın müttefik olduğunu, ancak; “Şayet fâel fiil olan hemzeden önce bir harf gelirse o durumda hemze-i vasla olan ihtiyaç ortadan kalktığı için hemze-i vasıl gider.” kuralında ihtilaf ettiklerini bildirmiş ve şunları kaydetmiştir: “ Bütün kurrâ hemzeyi cezimli okurken Verş ve Ebû Amr, hemzeyi kendinden önce gelen kelimenin harekesine çevirerek okurlar.”⁶⁶

f) Ebû Amr’ın sâkin hemze’ler konusundaki görüşlerini anlatırken Sûsî’nin Bezzî’den, Bezzî’nin de Ebû Amr’dan rivayet ettiği şu bilgiyi aktararak konuya açıklık getirmiştir: “Ebû Amr Kur’ân’daki bütün sâkin hemzeleri terk ederdi ve onları kendinden önceki harfin harekesine çevirerek ibdâl ile okurdu”. Ancak Ebû Amr’ın bu kuralda otuz beş yerde istisnâsı olduğunu söyleyip ilgili örnekleri vermiştir.

⁶⁶ es-Sarakustî, el-İktifâ, s. 44.

İstisnâların ilki “sâkin hemze’nin cezm alameti barındırması”, yahut “meczûma cevap olması” veya “meczûma atıf olması” durumudur ki aşağıdaki ayetlerde vuku bulmuştur:

إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِالْآخِرِينَ⁶⁷

إِنْ تُصِيبَكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ⁶⁸

مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِمَّنْهَا أَوْ مِثْلَهَا⁶⁹

Bu istisnânın Kur’ân’da on dokuz yerde bulunduğunu söylemiştir.

İhtilaf noktalarının ikincisi olan sâkin hemzenin binâ yani “sarf” açısından istisna olma durumunu – özellikle emirlerde – aşağıdaki örneklerle açıklamış ve bu durumun Kur’ân’da on bir yerde bulunduğunu söylemiştir.

قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ⁷⁰

نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ⁷¹

تُزْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُمْ وَتُؤْوِي إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ⁷²

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَوْمٍ هُمْ أَحْسَنُ أَنْثًا وَرِئِيًا⁷³

عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤَصَّدَةٌ⁷⁴

Konunun sonunda hocası Tarsûsî’nin Ebû Amr’dan, hemzeleri terk etme konusundaki iki rivayetini seçtiğini bildirerek tercihte bulunmuştur.⁷⁵

g) “Nûn-i sâkin” ve “tenvîn” bahsinde kurrânın boğaz harflerinde, (hemze (ء),

he (هـ) hâ (ح), hı (خ), ayn (ع) ve ğayn’ (غ) izhâr yapma konusunda; yâ (ي), râ (ر), mîm

⁶⁷ en-Nisâ 4/133.

⁶⁸ et-Tevbe 9/50.

⁶⁹ el-Bakara 2/106.

⁷⁰ el-Bakara 2/33.

⁷¹ Yûsuf 12/36.

⁷² el-Ahzâb 33/51.

⁷³ Meryem 19/74.

⁷⁴ el-Beled 90/20.

⁷⁵ es-Sarakustî, el-İktifâ, s. 45.

(م), lâm (ل), vâv (و), nûn (ن) (يرملون) harflerinde de nûn (ن), vâv (و) ve yâ (ي) ile aynı kelimedede (قنوان) (صنوان) ve (دنيا) gibi kelimeler bulunmadığı sürece idğâm yapma konusunda ittifak ettiklerini bildirmişdir. Arkasından “sâkin nûn”dan sonra be (ب) harfi geldiğinde, sâkin nûn’un lafızda mîm’e dönüştüğü konusundaki ittifaklarını belirtip aşağıdaki örnekleri vermiştir:

الَّذِينَ يَتَّقُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ⁷⁶

ضُمَّ بُكْمٌ عُمِّي فَهُمْ لَا يَزِجُونَ⁷⁷

فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا⁷⁸

Sonrasında be (ب) harfi dışındaki bütün harflerde ihfâ olacağını belirtip tanımını şu şekilde yapmıştır:

هو حال بين الاظهار و الادغام

İhfâ: “*İzhâr ve İdğâm arasında bir durumdur.*”

Sâkin nûn ve tenvînin, yâ (ي), râ (ر), Mîm (م) lâm (ل), vâv (و), nûn (ن) (يرملون)

*harfleriyle idğâm edildiği ğunneye gelince: Kurrâ, râ (ر) ve lâm, (ل) harfleri dışındaki harflerde yapılıncâ ğunne olduğu konusunda müttefik olup bu harflerde ğunne olmaz demiştir.*⁷⁹

h) “Fetih ve imâle” bahsinde Kurrâ’nın, sonu vâv (و) ile biten sülâsî fiilerde fetih -yani düz- okudukları konusunda ittifak ettiklerini söyleyip aşağıda metinleri

⁷⁶ el-Bakara 2/16.

⁷⁷ el-Bakara 2/18.

⁷⁸ en-Neml 27/8.

⁷⁹ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 53.

verilecek olan dört yerde Kisâî'nin imâle yaptığını söylemiştir. Kisâî'nin imâle yaptığı dört âyet şunlardır:

وَالْأَرْضِ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا⁸⁰

وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَاهَا⁸¹

وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَاهَا⁸²

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى⁸³

Bunlardan sonu vâv (و) ile biten sülâsî isimlerin fetihle okundukları konusunda Kurrâ'nın ittifakını bildirip istisnâları örneklendirmiştir. İstisnâlar aşağıdaki ayetlerde altı çizili olan kelimelerdir:

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا

قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا⁸⁴

وَالضُّحَى⁸⁵

إِنَّمَا يَبْلُغُنَّ عِنْدَكَ الْكَبِيرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَنْقُلْ لَهُمَا أُفًّا⁸⁶

Söz konusu istisnâları zikrettikten sonra, “rubâî mezîd” fiil ve isimlerde imâlenin caiz olacağını çünkü bu gibi isim ve fiillerin sonunun yâ (ي) harfine döndüğünü zikredip şu örnekleri vermiştir:⁸⁷

وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنْ اسْتَعْلَى⁸⁸

قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ⁸⁹

⁸⁰ en-Nâzi'ât 79/30.

⁸¹ eş-Şems 91/2.

⁸² eş-Şems 91/ 6.

⁸³ ed-Duhâ 93/6.

⁸⁴ el-Bakara 2/275.

⁸⁵ ed-Duhâ 93/1.

⁸⁶ İsrâ 17/23.

⁸⁷ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 54-55.

⁸⁸ Tâ-Hâ 20/ 64.

أَمْ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَاكُمْ بِالْبَنِينَ⁹⁰

i) İmam ve râvîlerin infirât ettikleri yerlere özel başlıklar açmıştır. Örneğin kisâî'nin birinci râvîsi olan “Dûrî'nin infirât ettiği imâle” adıyla başlık açmış, Dûrî'nin infirât ettiği yerleri şu şekilde sıralamıştır:

اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ⁹¹

يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حُدُورَ الْمَوْتِ⁹²

فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ⁹³

فَتَوْبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ⁹⁴

قُلْ إِنْ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ⁹⁵

قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ⁹⁶

Dûrî'nin bu infirâtına ek olarak Kisâî'nin iki rivayette infirât ettiği yere de özel başlık açıp ihtilaf ettiği yerleri şu şekilde sıralamıştır:

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ⁹⁷

قَالَ أَتَحَاجُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ⁹⁸

وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ⁹⁹

وَمَا أَنْسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ¹⁰⁰

⁸⁹ el-Bakara 2/61.

⁹⁰ ez-Zuhruf 43/16.

⁹¹ el-Bakara 2/15.

⁹² el-Bakara 2/19.

⁹³ el-Bakara 2/38.

⁹⁴ el-Bakara 2/54. Bu Kur'ân'da iki yerde vardır.

⁹⁵ el-En'âm 6/162.

⁹⁶ Yûsuf 12/23. Diğer örnekler için bkz. es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 57.

⁹⁷ el-Bakara 2/207.

⁹⁸ el-En'âm 6/80.

⁹⁹ İsrâ 17/ 60.

¹⁰⁰ Kehf 18/63.

وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ¹⁰¹

j) İmam ve râvîlerin rivayetlerinde yalnız kaldıkları ve iştirâk ettikleri yerlere özel başlıklar açmıştır. Örneğin Hamze ve Kisâî'nin imâledeki iştiraklarında bu durum söz konusudur. Elif-i munkalebe ile biten bütün isim ve fiillerde söz konusu olduğunu söylediği kuralla alâkalı örnekler şöyledir.

- Fiillerle alakalı örnek:

أَتَى أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ¹⁰²

- İsimlerle alakalı örnek:

أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ¹⁰³

Müellif, yukarıda sıralanan örneklerden sonra bu bahsin zorluğuna kanaat getirmiş olmalıdır ki şunları söylemiştir: “Hamze ve Kisâî'nin iştirak ettiği imâleler isim ve fiilden oluşmuş zevât-ı yâ cinsi kelimelerdir.” Bu cümlenin ardından Sarakustî, “Ben bütün zevât-ı yâyı, bu alanda hiçbir mahareti olmayan kimselere alıştırma (öğretme) amacıyla tek tek açıklayacağım ve o kimseler de bu açıklamara tâbi olacaktır.” dedikten sonra söz konusu kavramı binâlarına göre tek tek şu şekilde açıklamıştır:

- (feale) فَعَلَ veznindeki Zevât-ı Yâ: كَفَى, سَعَى, قَضَى gibi
- (yefalü) يَفْعَلُ veznindeki Zevât-ı Yâ: تَرْضَى, تَرَى, وَيَسْعَى gibi
- (yüfea'alü) يُفْعَلُ veznindeki Zevât-1 Yâ: يُلْقَى, تُؤْفَى gibi
- (yüfalü) يُفْعَلُ veznindeki zevât-ı yâ: يُؤْتَى, تُؤْتَى gibi
- (tefa'ale) تَفَعَّلَ veznindeki zevât-ı yâ: تَوَفَّى, تَوَلَّى gibi
- (Yetefa'lü) يَتَفَعَّلُ veznindeki zevât-ı yâ: يَتَوَفَّى, يَتَوَلَّى gibi
- (yetefâalü) يَتَفَاعَلُ veznindeki zevât-ı yâ: يَتَوَارَى, يَتَمَارَى gibi

¹⁰¹ İbrâhîm 14/36. Diğer örnekler için bkz. es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 58.

¹⁰² en-Nahl 16/1.

¹⁰³ er-R'ad 13/19. Diğer örnekler için bkz. es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 59.

- (fe'ale) فَعَلَ veznindeki zevât-1 yâ: فَسَوْا, وَصَى gibi
- (ifteale) افْتَعَلَ veznindeki zevât-1 yâ: اسْتَوَى, اتَّقَى gibi
- (efale) افْعَلَ veznindeki zevât-1 yâ: أَحْيَا, آتَا gibi
- (istefale) اسْتَفْعَلَ veznindeki zevât-1 yâ: اسْتَسْقَى, اسْتَعْنَى gibi
- (fâale) فَاعَلَ veznindeki zevât-1 yâ: فَنَادَتْ, سَاوَى gibi
- (fu'la) فُعِلَى veznindeki zevât-1 yâ: فُزِي, وَتُقَى gibi
- (Fe'la) فَعَلَى veznindeki zevât-1 yâ: السَّلْوَى, المَوْتَى gibi
- (fi'la) فِعِلَى veznindeki zevât-1 yâ: إِخْدَاهُمْ, سَيِّمَاهُمْ gibi¹⁰⁴

Yine imâle bahsinin son kısmına bir “fasıl” açarak Ebû Amr ve Kisâî'nin birinci râvîsi Dûrî'nin iştirak ettiği yerleri sıralayıp şu örnekleri vermiştir:

خَتَمَ اللهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةً¹⁰⁵
وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ¹⁰⁶

رَبَّنَا فَاعْفُزْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ¹⁰⁷

k) “Kelimelerin sonunda vakıf yapma bahsinde Kisâî, Hamze ve Ebû Amr'ın “merfû ve madmûn”larda işmâm ve revm yaptıkları rivayetini bildirdikten sonra konuyla alakalı birkaç ayet örneği verip söz konusu kavramların tanımlarını şu şekilde yapmıştır:

- **İşmâm:**

“İşmâma, duyulabilecek herhangi bir ses olmamak suretiyle dudakları öne doğru çıkarmaktır.(bu ses öyle kısılmalı ki) kör bir kimse duymamalı ve merfû ya da

¹⁰⁴ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 60-63.

¹⁰⁵ el-Bakara 2/ 7.

¹⁰⁶ el-Bakara 2/270.

¹⁰⁷ Âl-i İmrân 3/193. Diğer örnekler için bkz. es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 63.

madmûndan berii (uzak) olmalıdır.” dedikten sonra Kisâî, Hamze ve Ebû Amr’ın mecrûr ve meksurda revm yaptıklarını rivayet etmiştir.

Sarakustî işmâmı yukarıdaki şekilde tanımlamakla birlikte söz konusu terimle alakalı diğer tanımlar da şöyledir:

*İşmâm, Sükûndan sonra, damme harekeye işaret etmek üzere, dudakları öne doğru toplamaktır.*¹⁰⁸

*İşmâm, harekeyi göstermek için sessiz olarak dudakları yummaktadır.*¹⁰⁹

*İşmâm, harfî diğer bir harfe karıştırmaktır.*¹¹⁰ الصاد kelimesindeki sâd (الصَاد)

mahrecini ze (الزَاء) harfinin mahrecine karıştırmak gibi.

*İşmâm, harekeyi diğer bir harekeye karıştırmaktır.*¹¹¹ قيل kelimesindeki kesrayı dammeye karıştırmak gibi.

Yukarıdaki tanımlardan sonra şu söylenebilir: Sarakustî’nin yaptığı işmâm tanımı ilk iki tanımda anlatılmaya çalışılan şekliyledir. Zira üç ve dördüncü tanımdaki işmâmıla alakalı bir tanımı yoktur ki yaptığı tanım mezkûr şekli karşılamamaktadır.

- **Revm:**

“Sesin çoğu kaybolacak şekilde, sesi hareke eşliğinde kısmaktır. Bu kör bir kimsenin onu anlaması içindir. Çünkü kör kimse hareketlerle konuşur.

¹¹² مِّنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ

¹¹³ مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ

¹¹⁴ كَأَن لَّمْ تَغْنَبِ بِالْأَمْسِ

¹¹⁵ وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ

¹⁰⁸ ÇETİN, Abdurrahman, **Kur’ân Okuma Esasları**, s. 222.

¹⁰⁹ Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî, **İthâfu Fudelâi'l-Beşer fi'l-Kirâati'l-Erbaati'l-Aşer**, thk. Enes Mâhir, Beyrût, 1971, s. 126.

¹¹⁰ TEMEL, Nihat, **Kirâat ve Tecvîd İstilahları**, s. 80.

¹¹¹ TEMEL, Nihat, **Kirâat ve Tecvîd İstilahları**, s. 80.

¹¹² Yûnus 10/27.

¹¹³ el-Fâtîha 1/4.

¹¹⁴ Yûnus 10/24.

¹¹⁵ et-Târık 86/1.

Devamında yukarıda verdiği örneklere bir açıklama ve uyarı olması babında sonu meksûr olan kelimelerde sadece revm yapılabileceğini ve işmâmın yapılamayacağını şu şekilde söylemiştir: “*bu örneklerde yalnızca revm yapılır; işmâm olmaz. Çünkü işmâm dudakları bükmezdür. Kesrada ise dudaklar bükülmez.*”

Sonu meftûh ile biten kelimelerde ise (كَيْفٌ, أَيْنَ, يَجْعَلُ gibi) sadece iskân ile vakıf yapılabileceğini, fethanın hafifliğinden ötürü burada revmin hoş olmayacağını çünkü insan fethanın yarısını zikretmeye kalktığında tamamını zikredeceğini belirtmiştir. Sonun mansûb tenvîn ile biten kelimelerde bahsi geçen kurrânın ihtilafsız olarak tenvîni elif'e çevirerek okuduklarına değinmiştir. Bu üç kurrâ dışındakiler içinse yukarıda geçtiği şekliyle herhangi bir işmâm ya da revmin rivayet edilmediğini belirtir.¹¹⁶

Ancak “işmâm ve revm” konusunda Sarakustî her ne kadar adı geçen kurrâ dışında kimseden konuyla alakalı rivayette bulunmamışsa da Dâni *et-Teysîr*'de bu üç kurrâ dışında Âsım'ın da işmâm ve revm yaptığını şu şekilde anlatmıştır: “*Şunu biliniz ki kurrânın, vasıl halinde sonunda hareke bulunan kelimelerde vakıfları sükûn iledir. Bu konuda başka bir şey yoktur. Çünkü aslolan sükûndür. Rivayet şudur ki, Kûfiyyûn (Âsım, Hamza ve Kisâi) ve Ebû Amr harekeye işaret etmek amacıyla revm ve işmâm yapar.*¹¹⁷ Dâni'nin yanında İbnu'l-Cezerî de Âsım'ın işmâm ve revm yaptığını haber vermiştir.¹¹⁸ Konunun sonunda şu açıklamayı yaparak “Bezzî'nin tekbîr bahsi”ne geçmiştir: “*Okuyucu, yuarıda zikrettiğimiz noktalarda Kur'ân'ın tamamında iskân ile vakıf yaparsa ona bu durum için bir beis yoktur. Yani iskân ile vakıf yapabilir. Çünkü iskân durulan her yerde asıldır.*”¹¹⁹

2- Terim Kullanması

a) İmam ve Râvîleri Rumuzlaması

Sarakustî'nin eserlerinde ezberi kolaylaştırmaya ve özetlemeye ihtimam gösterdiği daha önce belirtilmişti. Başta “*el-Unvân*”da açıklamalardan uzak durması olmak üzere söz konusu amacı gerçekleştirmek için terimler kullanması bu amaca

¹¹⁶ es-Sarakustî, *el-İktifâ*, s. 73.

¹¹⁷ ed-Dâni, *et-Teysîr*, s. 58-59.

¹¹⁸ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 121.

¹¹⁹ es-Sarakustî, *el-İktifâ*, s. 72-73.

yönelik yaptığı tasarruflarındandır. İmam ve râvîler, bir kırâat farklılığında aynı görüşterse ilgili imam ve râvîlerin isimlerini ayrı ayrı zikretmek yerine, iki ya da üç müşteriki öne çıkan özelliklerinden hareketle rumuzlandırmıştır. Bunun sebebini ise müellifin kendisi şu şekilde açıklamıştır: “*Biliniz ki ben, imam ve râvîler için özet olmasını ve ezberinin kolay olmasını amaçlayarak aşağıda zikredeceğim bazı rumuzlar oluşturdum. Sözünü ettiğim rumuzlar şunlardır*”:

➤ **Şayet bir farklılıkta müttetik olan İbn Kesîr ve Nâfi ise:**

Onları “el-Haramiyyân” olarak rumuzlandırmıştır. Bunun sebebi iki imamın da Hameynli (Mekke-Medine) olmalarıdır.¹²⁰ “el-Haramiyyân” rumuzuna şu örnek verilebilir:

يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يُخَادِعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

Bakara Sûresi dokuzuncu ayetteki altı çizili kelimeyi يُخَادِعُونَ olarak el-Haramiyyân (İbn Kesîr ve Nâfi) okur.¹²¹

➤ **Şayet bir farklılıkta müttetik olan İbn Kesîr ve İbn Âmir ise:**

Onları “el-İbnân” olarak rumuzlandırmıştır. “el-İbnân” rumuzuna şu örnek verilebilir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

Âli İmrân Sûresi 130. ayette bulunan altı çizili kelimeyi مُّضَاعَفَةً olarak “el-İbnân” (İbn Kesîr ve İbn Âmir) okur.¹²²

➤ **Şayet bir farklılıkta müttetik olan Ebû Amr ve Kisâi ise:**

Onları “en-Nahviyyân” olarak rumuzlandırmıştır. Bunun sebebini ise iki imamın nahiv ilminde meşhur olmalarına ve öne çıkmalarına bağlamıştır. “en-Nahviyyân” rumzuna şu örnek verilebilir:

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ

¹²⁰ Dâni, *et-Teysîr*, s. 6.

¹²¹ es-Sarakustî, *el-İktifâ*, s. 75.

¹²² es-Sarakustî, *el-İktifâ*, s. 103.

Âli İmran Sûresi 3. ayette bulunan altı çizili kelimedede “en-Nahviyyân” ve İbn Zekvân imâle yaparlar.¹²³

➤ **Şayet bir farklılıkta müttefik olan Hamze ve Kisâî ise:**

Onları “el-Ehavân” olarak rumuzlandırmıştır. Bunun sebebini, “*ben onları iki kardeş olarak rumuzlandırımdım. Çünkü o ikisi kırâat farklılıkları açısından, çok az farkları olmakla birlikte çoğunlukla ortaklardır.*” demek suretiyle açıklamıştır. “el-Ehavân” rumuzunun örneği şudur:

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجْلِ لِلْكِتَابِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدَّا عَلَيْنا إِنَّا كُنَّا فاعِلِينَ

Enbiyâ Sûresi 103. ayette bulunan altı çizili kelimeyi لِلْكِتَابِ şeklinde “el-Ehavân” okur.¹²⁴

➤ **Şayet bir farklılıkta müttefik olan Âsım, Hamza ve Kisâî ise:**

Onları “el-Kûfiyyûn” olarak rumuzlandırmıştır. Bunun sebebi üç imamın da Kûfe kırâat imamları olmasıdır.¹²⁵ “el-Kûfiyyûn” rumuzunun örneği şudur:

في قلوبهم مَرَضٌ فزادهم الله مَرَضاً وَلَهُمْ عَذَابٌ أليمٌ بِمَا كانوا يَكذِبُونَ

Bakara Sûresi 10. ayette bulunan altı çizili kelimeyi “el-Kûfiyyûn” yukarıdaki gibi okurken diğerleri يَكذِبُونَ şeklinde okurlar.¹²⁶

➤ **Şayet bir farklılıkta müttefik olan Ebû Amr ve Ebû Bekir Şu’be ise:**

Onları “el-Ebevân” olarak rumuzlandırmıştır. “el-Ebevân” rumuzunun örneği şudur:

إِن تُبَدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِن تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوها الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنَ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

¹²³ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 97.

¹²⁴ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 205.

¹²⁵ Dâni, **et-Teysîr**, s. 6-7.

¹²⁶ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 75.

Bakara Sûresi 271. ayette bulunan altı çizili kelimeyi **فِنَعْمًا** olarak “el-Ebevân” okur.¹²⁷

Maddeler halinde belirtilen yukarıdaki rumuzlara Dâni'nin “*et-Teyisîr*” adlı eserinde de rastlamak mümkündür. O, Sarakustî'nin zikrettiği sebeple sözünü ettiği rumuzlara yer vermiştir. Ancak onda, Sarakustî gibi altı değil iki rumuz bulunmaktadır. Nâfi ve İbn Kesîr'in ittifakı halinde onları “el-Haramiyyân”; Âsım, Hamze ve Kisâi'nin ittifakları halinde ise onları el-“Kûfiyyûn” olarak rumuzlandırmıştır. Dâni bu rumuzlardan sonra “...Öğrencileri (*bu kolaylıklar sayesinde*) *kırâata yaklaştırmak ve yeni başlayanlar için kolaylaştırmak*” gibi Sarakustî ile paralel amaçlar bildirmiştir.¹²⁸

b) İstılâh Kullanması

Sarakustî, eserlerinde kırâat farklılıklarını ele alırken ıstılâhî ifadelerle oldukça fazla yer vermiştir. Bu ıstılahlar genel itibarıyla kırâat kitaplarında mevcut olup, tesbit edilenler şunlardır:

➤ **Medd-i Temkîn:** Asıl itibarıyla, medd harfleri vâv (و) ve yâ (ي) harflerinde meydana gelen medd türüdür. Şöyle ki medd harfi olan vâv (و) ile harekeli vâv (وَ) ve med harfi olan yâ (ي) ile harekeli yâ (يِ) arka arkaya, ilki sâkin ikincisi harekeli olmak üzere bir yerde bulunurlarsa o durumda iki vâv ile iki yâ arasında idğâm yahut iskât meydana gelmemesi için harekeli medd harfini bir miktar uzatmak gerekir. Buna “medd-i temkîn” denir.¹²⁹ Bu terimin bir örnek verilerek açıklanmasında fayda vardır:

قُلْ أَتُنْكُم لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَنْدَادًا ذَلِكَ رَبُّ

الْعَالَمِينَ

¹²⁷ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 93.

¹²⁸ Dâni, **et-Teyisîr**, s. 3.

¹²⁹ TEMEL, Nihat, **Kırâat ve Tecvîd İstılahları**, s. 101.

Fussilet Sûresi 9. ayette bulunan altı çizili iki kelimedede yukarıda belirtilen kural mevcuttur. Fe (ف) harfinden sonra gelen ilk “yâ” medd harfi olan harekesiz “yâ”dır. İkincisi ise harekelidir. İşte burada “fi” harfi ceri bir miktar uzatılarak iki yâ arasında idğâm ve iskât meydana gelmesine engel olunur.

Sarakustî “medd-i temkîn”i bu anlamda değil, Verş’in “medd-i bedel” bahsinde (يمكن المد) medd yapmak anlamında kullanmıştır. Verş söz konusu durumu sadece yukarıda bahsedilen iki medd harfinin ilki harekesiz ikincisi harekeli olduğunda, hemze için uygulayarak “medd-i bedel” gerçekleştirir. Burada Verş’in durumu konuyla alâkalı bir örnek verilerek şu şekilde açıklanabilir:

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ

Bakara Sûresi 9. ayette bulunan altı çizili kelime bunun bir örneğidir. Aslı آمَنَّا olan bu kelimedede Verş, telaffuzu kolaylaştırmak amacıyla ikinci hemzeyi ilk hemzeye kalb edip, ikinci hemzeyi ilk hemzenin harekesiyle, “tûl, tevassut ve kasır” olmak üzere üç vecihte okur. Sarakustî medd-i temkîn terimini bahsedilen manada değil bu manada - yani medd yapmak anlamında- kullanmıştır.¹³⁰

Dânî de bu terimi Sarakustî gibi medd yapmak anlamında kullanmıştır. Onun, bir yerde, “hemze ile medd ve lîn harfleri aynı kelimedede bulunursa (يضيء الملاءمة) gibi o hâlde medd harfini uzatmada (في تمكين حرف المد) ihtilaf yoktur.” şeklindeki açıklamasından, devam eden başka bir yerde ise, “...harfî meddin uzatma artışı konusunda (في زيادة التمكين لحرف المد)” kullanımından yukarıda bahsedilen şekli anlamak mümkündür.¹³¹

➤ **Beyne Beyne:** Beyne’l-feth ve’l-imâle ifadesinin kısaltmış hali olup, fethayı, fetha ile kesra arasında, ya da elifi yâ harfine meylettirerek okumaktır. Fethanın

¹³⁰ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 33.

¹³¹ ed-Dânî, **et-Teysîr**, s. 30.

teffuzu esnasında kesradan ziyade fethaya daha fazla meyillendirilmesi gerekmektedir.¹³²

Sarakustî “beyne beyne” terimini sıkça kullanmış olmasına rağmen kırâata ait genelgeçer tanımın dışına çıkmış, aynı kelimedede bulunan iki hemzeden ikisi de meftûh olursa ikinci hemzeyi hemze ile elif arası, ilki meftuh ikincisi merfû ise ikinci hemzeyi hemze ile vâv arası, ilki meftûh ikincisi mekursu ikinci hemzeyi hemze ile yâ arası bir sesle okuyuş -yani teshîl- anlamında kullanmıştır. Aşağıdaki örneklerde görüleceği gibi bu terim diğer kırâat eserlerinin aksine onun eserlerinde “teshîl”in yerini almıştır. Burada şunu da belirtmek gerekir: müellif, teshîli anlattığı bu örneklerde beyne beyne terimini *el-İktifâ* adlı eserinde kullanmış olup *el-Unvân*’ında söz konusu usûl farklılığını “telyîn” terimiyle anlatmıştır.¹³³

Dânî *et-Teysîr*’inde Sarakustî’nin beyne beyne terimiyle anlattığı yerler için örneklerde de değinileceği üzere teshîl terimini kullanmış; beyne beyne teriminin karşılığını ise “beyne’l-lafzayn” ile ifade etmiştir.¹³⁴ Diğer yandan Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî *İthâf* adlı eserinde, Sarakustî’nin “beyne beyne” diyerek ifade ettiği okuyuşu “teshîl” terimiyle açıklamış, beyne beyne terimini ise “taklil, beyne’l-lafzayn, imâle-i suğrâ” terimleriyle ifade etmiştir.¹³⁵ Hem söz konusu kullanımlara örnek olması hem de terimin daha iyi anlaşılması amacıyla birkaç örnek verilmesinde fayda vardır.

a) Art arda gelen ve aynı kelimedede bulunan iki hemzenin okunuşu bahsinde Sarakustî konuyla alakalı bilgi verdikten sonra ilgili bilgilerdeki ihtilaf noktalarını işler. İki hemzenin de meftûh olduğu bahiste şu örneği verir:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ¹³⁶

Görüldüğü üzere altı çizili bölümde iki hemze de aynı kelimedede art arda ve ikisi de meftûh olarak bulunmaktadır. Müellif burada “*el-Haramiyyân, Ebû Amr ve Hişâm burada birinci hemzeyi tahkik -yani düz- ikincisini de “beyne beyne” olarak okurlar*” demek suretiyle söz konusu terimi kullanmıştır.

¹³² İbnu’l-Cezerî, **en-Neşr**, nşr. Muhammed Ali Dabbâğ, Mısır ts. II, 30.

¹³³ es-Sarakustî, **el-Unvân**, s, 149.

¹³⁴ ed-Dânî, **et-Teysîr**, s, 31-34.

¹³⁵ ed-Dimyâtî, **İthâf**, s, 102.

¹³⁶ el-Bakara 2/6.

Dânî aynı kelimedeki usûl farklılıklarını “*el-Haramiyyân, Ebû Amr ve Hişâm burada birinci hemzeyi tahkik -yani düz- ikincisini de teshîl olarak okurlar*” şeklinde bildirmiştir.¹³⁷

b) İki hemzeden ilkinin meftûh, ikincisinin meksûr olduğu yerde bütün farklılıkları vermiştir. Burada örnek olması amacıyla farklılıkların sadece biri zikredilecektir:

أَلَّةٌ مَّعَ اللّٰهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ¹³⁸

Yukarıdaki ayetin altı çizili kelimesinde görüldüğü gibi, iki hemze art arda ve aynı kelimedeki, birincisi meftûh, ikincisi meksûr olarak gelmiştir. Burada “*el-Haramiyyân ve Ebû Amr birinci hemzeyi tahkik -yani düz-, ikincisini de “beyne beyne” olarak okurlar ve kesra muhtelis yâ’ya dönüşür.*” demek sûretiyle ilgili terimi kullanır.

Dânî ise buradaki usûl farklılığını, “*el-Haramiyyân ve Ebû Amr birinci hemzeyi tahkik -yani düz-, ikincisini de “teshîl” olarak okurlar*” şeklinde belirtmiştir.¹³⁹

c) Son olarak iki hemzenin ilkinin meftûh, ikincisinin de madmûn oluşu durumundaki ihtilafları işler. İşlediği ihtilaflardan biri aşağıdaki gibidir:

قُلْ أُوتِيتُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذَلِكُمْ¹⁴⁰

Ayette altı çizili kelimedeki “*el-Haramiyyân ve Ebû Amr, birinci hemzeyi tahkik; ikincisini de beyne beyne okurlar*” diyerek ilgili terimi kullanmıştır.¹⁴¹

Dânî ise yukarıda olduğu gibi buradaki usûl farklılığını, “*el-Haramiyyân ve Ebû Amr birinci hemzeyi tahkik -yani düz-, ikincisini de “teshîl” olarak okurlar*” şeklinde belirtmiştir.¹⁴²

➤ Telyîn-i Hemze:

Aynı cins harekeye sahip, art arda gelen iki hemze bahsinde, Ebû Amr’ın bu hemzelerden ilkini iskât ederek okumadığını, ikincisini ise tahkîk ile okuduğunu ve dolayısıyla söz konusu noktada Ebû Amr’ın bir medd meydana getirdiğini belirtmiştir.

¹³⁷ ed-Dânî, **et-Teysîr**, s. 32.

¹³⁸ en-Neml 27/60.

¹³⁹ ed-Dânî, **et-Teysîr**, s. 32.

¹⁴⁰ Al-i İmrân 3/15.

¹⁴¹ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 34.

¹⁴² ed-Dânî, **et-Teysîr**, s. 32.

Ardından Bezzî ve Kâlun'un burada Ebû Amr'a yalnızca iki hemzenin de meftûh olduğu durumda tabi olduklarını belirtmiş, bahsi geçen iki imamın, hemzenin meksûr ve madmûn olduğu hâllerde, ilk hemzeyi “telyîn”, ikincisini ise tahkîk okuduklarını bildirmiştir.

Cümledeki “telyîn” teriminin meksûr örneği şöyledir:

فَقَالَ أَنبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ¹⁴³

Yukarıdaki ayette altı çizili iki kelimedede aynı cins harekeye sahip hemzeler art arda ve ayrı kelimelerde bulunmaktadır. Sarakustî burada Bezzî ve Kâlun'un birinci hemzeyi “telyîn” okuduklarını belirtmiştir. “telyîn” okumak, birinci hemzeyi meksûr “yâ” harfine doğru meylettirerek “yâ” harfini ihtilâsla okumak anlamında kullanılmıştır.

İki hemzenin de madmûn olduğu örnek şöyledir:

وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ¹⁴⁴

Yukarıdaki ayette altı çizili iki kelimedede aynı cins harekeye sahip hemzeler art arda ve ayrı kelimelerde bulunmaktadır. Bezzî ve Kâlun burada ilk hemzeyi “telyîn” okurlar. İki hemzenin de harekesi madmûn olduğu için söz konusu imamlar ilk hemzeyi madmûn vâv'a ihtilâsla okurlar.¹⁴⁵

➤ **Medd-i Mahda:** Saf, katışıksız, âri gibi manalara gelen mahda kelimesini Sarakustî art arda gelen ve ayrı kelimelerde bulunan hemzelerin işlenme bahsinde sebep-i medd olan “elif” “vâv” ve “yâ” için kullanmıştır. Terimin daha iyi anlaşılması bakımından konuyla alâkalı birkaç örnek vermekte fayda vardır. İlk örnek:

¹⁴³ el-Bakara 2/31.

¹⁴⁴ el-Ahkâf 46/32.

¹⁴⁵ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 38.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ¹⁴⁶

Yukarıdaki ayette altı çizili iki kelimedede aynı cins harekeye sahip, art arda gelen iki hemze bulunmaktadır. Birinci hemze sebab-i medd olan hemze, ikincisi ise kelimenin aslında bulunan, meddle hiçbir ilgisi olmayan hemzedir. Sarakustî bu ayeti verdikten sonra, Kunbul ve Verş'in söz konusu hemzelerin birincisini tahkîk, ikincisini de beyne beyne okuduklarını bildirmiştir. İkinci hemzenin beyne beyne okunmasıyla birlikte, lafızda medd meydana geldiğini belirtmiş, ilk hemzenin zaten sebab-i medd olması, ikincisinin beyne beyne okunması durumunda medd meydana gelmesi sebebiyle birisi hemzeden önce diğeri hemzeden sonra olmak üzere Kunbul ve Verş'in kırâatında iki tane medd meydana gelir, demiştir. Yalnız burada ilk medd ikinci medde oranla daha fazla uzatılır. Çünkü ilk medde sebep olan hemze “elif-i mahdâ”dır. İkincisi ise ne elif-i mahdâ, ne yâ-i mahdâ, ne vâv-i mahdâdır. Hemze ve kendinden önceki harfin harekesiyle okunan bir meddir, demek suretiyle söz konusu terimi kullanmıştır.¹⁴⁷

İkinci örnek:

وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ

الظَّالِمِينَ¹⁴⁸

A'râf Sûresinde bulunan yukarıdaki ayetin altı çizili kısmı “medd-i mahdâ”nın diğeri bir örneğini teşkil eder. Burada aynı cins harekeye sahip, art arda gelen iki hemze ayrı kelimedede bulunmaktadır. Birinci hemze sebab-i medd olup elif-i mahdâdır. İkincisi ise Kunbul ve Verş'in beyne beyne okumaları sonucunda, hemze ile kendinden önceki harfin harekesinin ortak verildiği kısmi medd olan hemzedir.

➤ **Hemze-i Mütetarrif ve Mütevassıt:**

Kelimenin başında ya da sonunda bulunan, kendinden önce sâkin bir elif ya da yâ bulunan hemzeye mütetarrif hemze; kelimenin ortasında bulunup, kendinden önce sâkin bir elif ya da yâ bulunan hemzeye “mütevassıt hemze” denir.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Mu'minûn 23/99.

¹⁴⁷ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 38.

¹⁴⁸ el-A'râf 7/ 47.

¹⁴⁹ TEMEL, Nihat, **Kırâat ve Tecvîd İstılahları**, s. 108.

Hamze ve Hişâm'ın hemzede vakıf yapma bahsinde, “hemze vakıf hâlinde kendinden önceki harfin harekesine ibdâl edilerek okunur”, kuralını bildirdikten sonra ihtilaf olunan ayetleri sıralamıştır. Burada terimin daha iyi anlaşılması amacıyla mütetarrif ve mütevassıt hemzeyle alâkalı birer örnek verilecektir:

1-

اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ¹⁵⁰

Nîsâ Sûresinde bulunan yukarıdaki ayette altı çizili olan kelimedeki hemze, kelimenin sonunda bulunmaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere bu hemzeye Sarakustî “hemze-i mütetarrife” olarak adlandırmış ve kullanmıştır.

2-

قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ¹⁵¹

Yûsuf Sûresinde bulunan ayette altı çizili kelimelerde hemzeler kelimelerin ortasında bulunmaktadır. Sarakustî bu hemzeye “hemze-i mütevassıt” olarak adlandırmış ve kullanmıştır.¹⁵²

➤ **İhtilâs Terimi:**

“İhtilâs” teriminin birbirine benzer üç tanımı yapılmıştır:

- 1- Harfin harekesini hafif bir sesle okumak
- 2- Harekenin ekserisini telaffuz etmek
- 3- Harekenin üçte ikisini telaffuz edip üçte birini terk etmektir.¹⁵³

Tanımları verilen “ihtilâs” terimini müellif aynı doğrultuda kullanmıştır. “telyîn-i hemze” kısmında anlatılan aynı cins harekeye sahip iki hemzenin ayrı kelimelerde art arda gelme bahsinde, Bezzî ve Kâlun’un bu hemzeleri, meksûr ve meftûh olarak bulunmaları durumunda ilk hemzeye “telyîn” ile yani yumuşatarak okudukları

¹⁵⁰ el-Bakara 2/15.

¹⁵¹ Yûsuf 12/13.

¹⁵² es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 46.

¹⁵³ TEMEL, Nihat, **Kırâat ve Tecvîd İstilahları**, s. 72.

belirtilmiştir. İşte yumuşatarak okuma esnasında meydana gelen “ihtilâs”a şu örnekler verilebilir:

İki hemzenin de meksûr oluşunun ve bu hemzelerden ilkinin “yâ”ya ihtilâsla okunuşunun örneği:

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النَّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ¹⁵⁴

Metni verilen ayetteki altı çizili kelimelerde bahsi geçen kural vâki olmuştur. Söz konusu iki kelimedede bulunan hemzeler görüldüğü üzere meksûrdur. İlk hemzeyi Bezzî ve Kâlun telyîn ile okurken ikincisini tahkîk ile okurlar. Telyîn okuma esnasında birinci hemzenin harekesi ya hafif bir sesle okunur, ya harekenin ekserisi telaffuz edilir, ya da üçte ikisi telaffuz edilip üçte biri terk edilir. Sarakustî bu imamların okuma şeklini, birinci hemzenin yâ harfine ihtilas edilerek yani üçte iki yâ, üçte bir hemze telaffuzu şeklinde belirtmiştir.

İki hemzenin de madmûn oluşunun ve bu hemzelerden ilkinin “vâv”a ihtilâsla okunuşunun örneği:

وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ¹⁵⁵

Yukarıdaki ayette arka arkaya gelen iki hemzenin harekeleri madmûndur. Burada söz konusu Kurrâ birinci hemzeyi vâva ihtilasla okur. Yani üçte iki vâv, üçte bir hemze telaffuz edilir.¹⁵⁶

➤ **Elif-i Munkalebe:**

Elif-i munkalebe أَتَى, سَعَى gibi fiil ve الْأَعْلَى, الْأَزْبَى gibi isimlerde kelimenin sonunda bulunup, aslında vâv ya da yâ olan harfin “elif”e çevrilmiş halidir. Bu gibi kelimelerde elif harfinin hatta (yazıda) olması gerekmez. Zira “elif-i meksûre”li kelimelerin hattında olmasa da bünyesinde elif mevcuttur.¹⁵⁷ Sarakustî bu terimi Hamze ve Kisâî’nin iştirak ettikleri imâle bahsindeki ilk şık olan “elif-i munkalebe”li fiil ve isimler kısmında kullanmıştır. Örneğin:

¹⁵⁴ en-Nisâ 4/ 23.

¹⁵⁵ el-Ahkâf 46/32.

¹⁵⁶ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 38.

¹⁵⁷ Abduh er-Râchî, **et-Tatbîku’s-Sarfî**, Beyrut, Dâru’n-Nahdatu’l-Arabiyye, s. 102-103.

Yukarıda altı çizili kelime “elif-i munkalebe”li kelime olup bu kelimeyi Hamze ve Kisâî imâle ile okur.¹⁵⁹

3- Tercih Belirtmesi

İsmail b. Halef es-Sarakustî'nin kırâat farklılıklarını işlerken terimler kullanmaya ve açıklamalar yapmaya büyük önem verdiğine ve bunun örneklerine yukarıda değinilmişti. Söz konusu tercihler olunca müellifin, terimler ve açıklamalara oranla tercih belirtmekten kaçındığı görülür. Bunun sebebi, kırâat farklılıkları ilminin nakil esasına dayanıyor olmasıdır. Kendisi “*el-İktifâ*”sında konuyla alâkalı olarak şu sözü rivayet etmiştir: “...Oysa kırâat, sonra gelenin önce gelenden aldığı ve halefin selefinden aktardığı bir sünnettir.”¹⁶⁰ İbnu'l-Cezerî'nin “*Tuhfetu'l-İhvân*” adlı risâlesinin muhakkiki Hâlid Hasan Ebu'l- Cûd, eserde *el-Unvân*'ın yönteminden bahsederken şu sözlerle müellifin tercih belirtme konusunda neden geri durduğuna işaret etmektedir:

لم يذكر اختياره إلا نادرا مما يبين أن يأخذ بما تلقى عن شيوخه فقط ويركز على ذلك، وهذه طريقة محمودة فالقراءة سنة متبعة يأخذها الآخر عن الأول

“(Müellif) hocasından aldığı şeyler merkezinde hareket ederek tercihlerini nâdiren zikreder. Bu, güzel bir yoldur. Çünkü kırâat sonra gelenin önce gelenden alarak ona tâbî olduğu bir sünnettir.”¹⁶¹ Burada Sarakustî'nin eserlerinde nâdiren belirttiği tercihler, maddeler hâlinde bildirilecektir.

a) İlk olarak Ebû Amr'ın “sâkin hemzeler” bahsinde hocasının tercihini ve kendinin hocasına nasıl okuduğunu haber vermiştir. “*Ebû Amr Kur'ân'da otuz beş yer dışında hemzeleri okumamak suretiyle aslına ihtilaf ederdi, bunlar:*

➤ *Hemzede cezm alametinin bulunduğu yerlerdir. Örneğin:*

¹⁵⁸ el-Bakara 2/6.

¹⁵⁹ Dğr. Örnekler için bkz. es-Sarakustî, *el-İktifâ*, s. 59.

¹⁶⁰ es-Sarakustî, *el-İktifâ*, s. 15; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 17.

¹⁶¹ İbnu'l-Cezerî, *Tuhfetu'l-İhvân*, s. 336; *en-Neşr*, I, 17.

إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ قَدِيرًا¹⁶²

➤ Hemzenin binâ açısından özellikle emir fiillerinde cezm üzere mebni olmasıdır. Örneğin:

قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ¹⁶³

Dedikten sonra “Hocam (Allah ona rahmet etsin) Ebû Amr’ı, hemzeleri terk etmek ve okumak üzere iki rivayetinde de tercih ederdi. Ben de ona Ebû Amr ve Dûrî’den rivayetle hemzeli; Sûsî’den hemzesiz okudum” demek suretiyle hocasının ve kendinin tercihini haber vermiştir.¹⁶⁴

b) Verş’in “meftûh râ” bahsinde tercihini bildirmiştir. Şöyle ki: Verş’in râ harfinin kesrayla birlikte bulunması halinde aslına hilafını bildirmiş ve ihtilaf durumlarını şöyle açıklamıştır:

➤ Birincisi “be” ve “lâm” harflerinin,¹⁶⁵ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ, وَمَنْ لُّسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ¹⁶⁵

¹⁶⁶ يَزْهَبُونَ ayetlerinde olduğu gibi meftûh “râ”dan önce meksûr olarak gelme durumlarında,

➤ İkincisi صِرَاطٌ ve الصِّرَاطُ kelimelerinde,

➤ Üçüncüsü ¹⁶⁷ وَبَيْنِكَ¹⁶⁷, قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ¹⁶⁸, وَزَنْ أَنَّهُ الْفِرَاقُ ayetlerinde olduğu

gibi “râ”da sonra “elif”, ondan sonra madmûn “kâf” gelmesi durumunda,

➤ Dördüncüsü ¹⁶⁹ فِرَارًا¹⁶⁹, لَوْلَيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا¹⁷⁰, قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمْ الْفِرَارُ ayetlerinde

olduğu gibi “râ”dan sonra “elif” ondan sonra mefûh ya da madmûn “râ” geldiğinde,

¹⁶² en-Nisâ 4/133.

¹⁶³ el-Bakara 2/33.

¹⁶⁴ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, 45.

¹⁶⁵ el-Hicr 15/20.

¹⁶⁶ el-A’râf 7/154.

¹⁶⁷ Kehf 18/78.

¹⁶⁸ el-Kıyâme 75/ 28.

¹⁶⁹ Kehf 18/18.

¹⁷⁰ Ahzâb 33/16.

➤ Beşinci ve son olarak ¹⁷¹ سَبْعُونَ ذِرَاعًا, ¹⁷² تَشَقُّقُ الْأَرْضِ عَنْهُمْ سِرَاعًا,¹⁷³ ayetlerinde olduğu gibi “râ”dan sonra “elif” ondan sonra meftûh “ayn” geldiği durumlardır. Yukarıda belirtildiği gibi Verş’in aslına ihtilafı mevcuttur. Sarakustî burada sözü geçen açıklamaları yaptıktan sonra “Benim tercihim haber verdiğim gibidir” demek suretiyle tercihini bildirmiştir.¹⁷³

c) Hamze'nin “sekit”¹⁷⁴ bahsinde “Hocama (Allah ona rahmet etsin) bütün sâkin harflerden sonra (bu harfin hangi harf olduğunun bir önemi olmadan) hemze gelmesi durumunda, Hamze'nin sektini, hafif bir sekte yaparak okudum” demek suretiyle hocasına nasıl okuduğunu anlatmış ve konuyla alakalı şu örnekleri vermiştir:

مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ ، وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنْ اسْتَعْلَى ،¹⁷⁶ خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ¹⁷⁵
وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ¹⁷⁷ ،¹⁷⁸

Yukarıdaki ayetlerin altı çizili kısımlarında sâkin harfi telaffuz ettikten sonra müellif burada normal vakıftan daha az bir süre susarak nefes almadan devam ettiğini söylemek suretiyle hem açıklama yapmış hem tercih belirtmiştir.¹⁷⁹

d) Ebû Amr'ın,

فَتَوَبُّوا إِلَىٰ بَارئِكُمْ فَأَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ¹⁸⁰

¹⁷¹ Kâf 50/44.

¹⁷² el-Hâkka 69/32.

¹⁷³ Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 67.

¹⁷⁴ Sekte, sesi nefes almaksızın adet olarak vakf zamanından daha kısa bir müddet kesmekten ibarettir. İşitmeye ve nakle dayanır dolayısıyla sadece rivayetlerin sahîh olduğu yerlerde olur. Bkz. TEMEL, Nihat, **Kırâat ve Tecvîd İstılahları**, s. 118.

¹⁷⁵ Kalem 68/43.

¹⁷⁶ Tâ-Hâ Sûresi, Ayet 64.

¹⁷⁷ el-Bakara 2/62.

¹⁷⁸ el-Bakara 2/6.

¹⁷⁹ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 74.

¹⁸⁰ el-Bakara 2/54.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقْرَةً¹⁸¹

وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ¹⁸²

Yukarıdaki ayetlerde olduğu gibi hemzenin meksûr ve râ'nın madmûn olduğu durumların tamamında, mezkûr iki harfi de ihtilâs ve iskân ile okuduğunu söyledikten sonra İbn Mücâhid'in söz konusu yerlerdeki tercihinin ihtilâstan yana olduğunu ve kendisinin de onu tercih ettiğini belirtmiştir.¹⁸³

4- Kısaltma Kullanması

Sarakustî'nin, ezberi kolaylaştırmaya ve bunun zorunlu bir sonucu olarak ihtisâra önem verdiği daha önce birçok defa zikredilmişti. Örnekleri maddeler halinde işlenecek olan bu bölümde yukarıdaki amacı gerçekleştirmeyi esas alan müellifin, bir konuya özel harfleri, bazen bir beyit oluşturmak bazen anlamlı bir kelimeye dönüştürmek suretiyle kısalttığı görülmektedir. Örneğin:

➤ Hemzenin nakli bahsini işlerken Verş'in,

وَأْمُرْ أَهْلَكَ¹⁸⁶، أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ¹⁸⁵، مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ¹⁸⁴

فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ¹⁸⁸، نَأْتِ بِخَيْرٍ¹⁸⁷، بِالصَّلَاةِ

Ayetlerinde olduğu gibi kendinden önceki harfin harekesinin meftûh olduğu sâkin hemzeleri ibdâl¹⁸⁹ ile okuduğunu belirtmiş, şunları söylemiştir: “*Verş, eğer hemzeden önceki meftûh harf, mîm (م), te (ت), vâv (و), fe (ف), yâ (ي) ve nûn (ن) olursa sâkin hemzeyi vasıl ve vakıf halinde bazı istisnâlar hariç medd harfî olan elife çevirir.*”

¹⁸¹ el-Bakara 2/67.

¹⁸² el-En'âm 6/109.

¹⁸³ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 77.

¹⁸⁴ Yûnus Sûresi, 10/24.

¹⁸⁵ el-Bakara 2/44.

¹⁸⁶ Tâ-Hâ 20/132.

¹⁸⁷ el-Bakara 2/106.

¹⁸⁸ el-Bakara 2/203.

¹⁸⁹ İbdâl, sâkin bir hemzeyi, kendinden önceki harfin harekesi cinsinden bir medd harfine çevirmektir. Eğer kendinden önceki harfin harekesi damme ise hemze vâva, kesra ise yâya, fetha ise elife tebdil edilerek okunur. Bkz. TEMEL, Nihat, **Kırâat ve Tecvîd İstılahları**, s. 67.

Söz konusu kuralı belirttikten sonra saydığı harflerin kolay ezberlenmesi için “مُتَوَفِّينَ” şeklinde anlamlı bir kelime oluşturmak suretiyle kolaylık sağlamıştır.¹⁹⁰

➤ أَنْبَتَ سَبْعَ¹⁹³, كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا¹⁹², كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ¹⁹¹

ث، ج، ز، س، ص، ط harfinden sonra “te” harfinden olduğu gibi sâkin ayetlerinde olduğu gibi sâkin harflerinden birisi gelmesi durumunda “te” harfi kendinden sonra gelen harfe idğâm ederek okuyan imamlar olduğu gibi izhâr ile okuyanlar da mevcuttur. Yukarıdaki harflerin kolay ezberlenmesi için Sarakustî her harfin bir kelimenin başında olduğu şu şekilde bir beyit yazmıştır:¹⁹⁴

صد جاءزا ظهرا   ثم زارني سحرا

➤

وَإِذْ زَاغَتْ الْأَبْصَارُ¹⁹⁶, وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا¹⁹⁵

Ayetlerin altı çizili kelimelerinde olduğu gibi sâkin “zâl” harfinden sonra “te” (ت), “dâl” (د), “sâd” (ص), “ze” (ز), “cîm” (ج), “sin” (س) harflerinden birisi gelmesi durumunda el-Haramiyyân ve Âsım’ın, Kur’ân’ın tamamında “zâl” harfini izhâr okuduklarını, Ebû Amr ve Hişâm’ın “zâl” harfini sonraki harflere idğâm ederek okuduklarını, İbn Zekvân’ın idğâmı sadece “dâl” harfinde yaptığını belirtip söz konusu bahisteki farklılıkları saymaya devam etmiştir. Yukarıda tek tek sıralanan altı harfi de kolay ezberlenmeleri amacıyla “سجز صدت” şeklinde birleştirmiştir.¹⁹⁷

¹⁹⁰ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 41.

¹⁹¹ en-Nisâ 4/56.

¹⁹² İsrâ 17/97.

¹⁹³ el-Bakara 2/268.

¹⁹⁴ es-Sarakustî, **el-Ünvân**, s. 188.

¹⁹⁵ el-Bakara 2/126.

¹⁹⁶ Ahzâb 33/10.

¹⁹⁷ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 48.

قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعَجْتِكَ¹⁹⁹, لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ¹⁹⁸

Ayetlerin altı çizili kelimelerinde olduğu gibi, “sâkin dâl” harfinden sonra İbn Zekvân’ın س، ج، ص، ش harflerinin gelmeleri durumunda izhâr ile okuduğunu belirtmiştir. Söz konusu yerde zikredilen harfleri شصجس şeklinde birleştirerek vermiştir

أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ²⁰², كَلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا²⁰¹, كَلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ²⁰⁰

Ayetlerde olduğu gibi sâkin “te” harfinden sonra ط، ص، س، ز، ج، ث harflerinden birisi gelmesi durumunda “te” harfini kendinden sonraki harfe idğâm ederek okuyan imamlar olduğu gibi izhâr ile okuyanlar da mevcuttur. İbn Zekvân’ın yukarıdaki üç harfte (س، ج، ز، س) izhâr yaparken diğer üçünde idğâm yaptığını belirtmiş, söz konusu üç harfi birleştirerek (سجسز) şeklinde kısaltma yapmıştır.²⁰³

Sarakustî her ne kadar harfleri anlamlı anlamsız birbirlerine bağlayıp kelime haline getirerek ezberi kolaylaştırmaya çalışmışsa da söz konusu eylem eserinin tamamına şamil değildir. Zira bir önceki örnekte sayılan harflerde, (ث، ج، ز، س، ص،)

ط) Âsım ve el-Haramiyyân’ın izhâr ile okuduklarını söylemiş; ancak bu harfleri

¹⁹⁸ et-Tevbe 9/123.

¹⁹⁹ Sâd 38/24.

²⁰⁰ en-Nisa 4/ 56.

²⁰¹ İsrâ 17/97.

²⁰² el-Bakara 2/68.

²⁰³ es-Sarakustî, el-İktifâ, s. 50.

birbirlerine birleştirmemiştir.²⁰⁴ Diğer bir örnekte ise قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ örnekte olduğu gibi sâkin “dâl” harfinden sonra ،ص، ض، ظ، ش، س، ز، ج، ذ harflerinden birisi gelmesi durumunda Âsım ve el-Haramiyyân’ın izhâr ile okuduklarını söylemiş ancak burada da sıralanan harflerde herhangi bir birleştirmeye gitmemiştir ²⁰⁵ Bütün örneklerden hareketle řu söylenebilir: Sarakustî kısaltmalar konusunda herhangi bir mantık yürütmemiştir. Yani bilinçli bir şekilde harfleri birleştirmiş ya da birleştirmemiş değildir.

---

²⁰⁴ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 51.

²⁰⁵ es-Sarakustî, **el-İktifâ**, s. 50.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERLERİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR VE EL-UNVÂN İLE HİRZU'L-EMÂNÎ'NİN KARŞILAŞTIRILMASI

A. ESERLERİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Daha önce İsmail b. Halef es-Sarakustî'nin kırâat alanında telif ettiği eserlerinin muhtevâsından ve aralarındaki farklardan bahsedilmişti. Özellikle muhtasar ve kolay ezberlenebilir olması sebebiyle *el-Unvân* üzerine, Şâtıbî'nin "*Hirzu'l-Emânî*"si ile mukayeseli olmak üzere bazı çalışmalar yapılmıştır. *Hirzu'l-Emânî* ve *el-Unvân* arasında karşılaştırmalı çalışmalar yapılmasının sebebi, yazıldıkları dönemde halkın kendilerine fazlaca iltifat edip ezberlemesidir. Konuyla ilgili olarak Kastallânî "*Letâifu'l-İşârât*"ında, Şâtıbî'nin "*Hirzu'l-Emânî*"sine kadar, Mısırlıların *el-Unvân*'a ilgi gösterip ezberlediklerini rivayet etmiştir.¹ Ancak *Hirzu'l-Emânî*'nin telifiyle birlikte eserin ezberinin kolay olması sebebiyle insanlar ona daha çok yönelmiştir. Burada müellifin iki eserine yönelik çalışmalar maddeler halinde belirtilip kısaca muhtevalarına değinilecektir.

1- *el-İktifâ* Üzerine Yapılan Çalışmalar

el-İktifâ, muhtevâsında çok sayıda açıklama barındırması ve buna bağlı olarak hacimce büyük olması sebebiyle *el-Unvân* kadar rağbet görmemiştir. Eserle ilgili Hâtim Sâlih ed-Dâmin'in tahkîki dışında herhangi bir çalışmaya tesadüf edilmemiştir.

2- *el-Unvân* Üzerine Yapılan Çalışmalar

a) *Kitâbu'l-Beyân fi'l-Cem'i Beyne'l-Kasîdeti ve'l-Unvân*

Ebû Zekerriyya Yahyâ b. Ahmed el-Endelüsî'nin telif ettiği eser, *el-Unvân* ve *Hirzu'l-Emânî*'deki kırâat farklılıklarını cem' etmiştir². Hâlihazırda neşredilmemiş mahtût bir eserdir.³

¹ Kastallânî, *Letâifu'l-İşârât*, I, 89.

² İbnu'l-Cezerî, *Tuhfetu'l-İhvân*, s. 335.

³ Abdu'l-Hâdî Hamitû, *Kırâatu'l-İmâm Nâfi İnde'l-Meğârib*, II, 215.

b) *Şerhu'l-Unvân*

Abdu'z-Zâhir b. Nişvân el-Mukrî tarafından telif edilen eser, isminden de anlaşılacağı üzere *el-Unvân*'ın şerhi olup Câmîatü'l-İslâmiyye Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak tahkîk edilmiştir.⁴

c) *Muînu'l-Kârii'n-Nehrîr ala mâ İhtessa bihi'l-Unvân ve's-Şâtbiyye ve't-Teysîr*

Ebü'l-Hasan Ali b. Abdurrahman el-Kinânî'nin telif ettiği eser hâlâ mahtûttur.⁵

d) *Kitâbu Tuhfeti'l-İhvân fi'l-Hulfi beyne's-Şâtbiyye ve'l-Unvân*

Yazma nüshasına ulaşılamayan eser, muhakkiki Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd'a göre *el-Unvân* ve *Hirzu'l-Emânî*'nin karşılaştırması niteliğinde bir risale olup İbnu'l-Cezerî'ye aittir. İbnu'l-Cezerî risâlesine konu olan *el-Unvân* ve *Hirzu'l-Emânî*'nin kırâat alanında yazılmış iki önemli eser olduğunu, kendisinin asli kaynakları arasında yer aldıklarını söyledikten sonra söz konusu ilmin tarihi boyunca aralarında daima mukayeselerin yapılageldiğini, önceleri *el-Unvân*'ın daha fazla iltifat edilen bir eserken sonrasında Şâtîbî'nin *Hirzu'l-Emânî*'yi telifiyle birlikte *el-Unvân*'ı gördüğü ilgi bakımından geçtiğini bildirmiş, bunlardan sonra iki eser arasındaki ihtilâfları karşılaştırıp risâlesine son vermiştir.⁶ İsimlerine ve kısaca ulaşılabildiği kadarıyla içeriklerine değinilen bu eserler dışında, Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd ve Züheyr Gâzi Zâhid ile Halîl Atiyye'nin birlikte neşrettikleri tahkîkler mevcuttur.

B. *el-UNVÂN*'IN KAYNAK GÖSTERİLDİĞİ ESERLER VE ÖRNEKLERİ

el-Unvân daha önce belirtildiği gibi Sarakustî'nin kırâat farklılıklarına dair yazdığı ve kendisiyle temayüz ettiği eseridir. Yazıldığı dönemde insanlar tarafından oldukça fazla ilgi görmüş olması, onun kırâat âlimlerince kaynak olarak gösterilmesinin en tabii sebebidir. Bu bölümde eseri kaynakları arasında zikreden kitaplara ve bu kitaplardaki ilgili örneklere yer verilecektir.

⁴ İbnu'l-Cezerî, *Tuhfetu'l-İhvân*, s. 335.

⁵ İbnu'l-Cezerî, *Tuhfetu'l-İhvân*, s. 335; Hamîtü, *Kırâatu'l-İmâm Nâfi*, II, 215.

⁶ İbnu'l-Cezerî, *Tuhfetu'l-İhvân*, s. 335.

1- Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an Vucûhi'l-Kırâât*

Her ne kadar İbnu'l-Cezerî ve Sirâceddîn en-Neşşâr gibi asli kaynakları arasında olmasa da Mekkî b. Ebî Tâlib *el-Keşf an Vucûhi'l-Kırâât* adlı eseriyle Sarakustî'ye atıfta bulunan âlimler arasındadır. Bahsi geçen eserde rastlanılan örnekler şöyledir:

Örnek 1

Fâtiha Sûresi 4. ayetinde yer alan **مَلِكٍ** kelimesini mîm'in meddiyle **مالك** şeklinde okuyanları sıralamış, İsmâil b. Halef'e atıfta bulunmuştur.⁷

Örnek 2

Bakara Sûresi 9. ayette bulunan **يَخْدَعُونَ** kelimesini buradaki gibi okuyanları sıraladığı bölümde, bu kıraatın Yahya b. Vessâb ve A'meş'e ait olduğunu, İsmail b. Halef'in bunu tercih ettiğini bildirmiştir.⁸

Örnek 3

Bakara Sûresi 10. ayette bulunan **يَكْذِبُونَ** kelimesini buradaki gibi "zel" harfinin şeddesiz olarak okunduğu şekli Sarakustî'nin de tercih ettiğini bildirmiştir.⁹

Örnek 4

Kesranın fethaya tercihi konusundaki görüşleri sıralarken Sarakustî'nin kesrayı fethaya tercih ettiğini, "*Kesra Arapların sünnetidir*" sözünü de ekleyerek haber vermiştir.¹⁰

Örnek 5

Bakara Sûresinin 217. ayetinde bulunan **وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ** cümlesindeki **الْفِتْنَةُ** kelimesinin küfür anlamına geldiğini belirtmiş, küfrün bütün büyük günahları kapsadığı görüşünü savunanlar arasında Sarakustî'ye de yer vermiştir.¹¹

⁷ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an Vucûhi'l-Kırâât*, I, 32.

⁸ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an Vucûhi'l-Kırâât*, I, 227.

⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an Vucûhi'l-Kırâât*, I, 228.

¹⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an Vucûhi'l-Kırâât*, I, 232.

¹¹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an Vucûhi'l-Kırâât*, I, 292.

Örnek 6

Nîsa Sûresi 95. ayette yer alan **غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ** cümlesindeki **غَيْرُ** kelimesini “ra”nın fethasıyla okuyanları zikrederken İsmail b. Halef’in bu zümreden olduğu bilgisini vermiştir.¹²

Örnek 7

Bakara Sûresinin 235. ayetinde bulunan **تَوَاعَدُوهُمْ** kelimesini müfâale babında okumanın doğruluğuna değinmiş, Sarakustî’nin müfâale babında okuduğunu söylemiştir.¹³

Örnek 8

Mu’minûn Sûresi 19. ayette bulunan **أَوْلَم يَرَوْا** ayetinin **اولم تروا** şeklinde okunduğunda hitabın direkt olarak Peygambere yapıldığını söylemiş, İsmail b. Halef’in de ismini rivayet etmiştir.¹⁴

2- İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr*

Daha önce sıkça belirtildiği üzere *el-Unvân*, İbnu’l-Cezerî’nin aslî kaynakları arasında yer alır. Hemen her konuda müellif *el-Unvân*’a başvurmuş ve kıraat farklılıklarını aktarırken Sarakustî’den oldukça fazla nakilde bulunmuştur. Bir sonraki başlık olan *el-Unvân* ve *Hirzu’l-Emâni*’nin karşılaştırılması bahsinde de yer verilecek olan atıflara burada birkaç örnek verilecektir.

Örnek 1

أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ¹⁵

وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ¹⁶

Yukarıda altı çizili kısımdaki gibi cemi’ miminde İbnu’l-Cezerî, *el-Unvân*’ın Kâlun rivayetinde iskân bulunduğunu rivayet etmiştir.¹⁷

¹² Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an Vucûhi’l-Kırâat*, I, 396.

¹³ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an Vucûhi’l-Kırâat*, I, 240.

¹⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an Vucûhi’l-Kırâat*, II, 170.

¹⁵ el-Bakara 2/6.

¹⁶ el-Bakara 2/78.

¹⁷ İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 273.

Örnek 2

Meryem ve Şûra sûrelerinin başındaki Hurûf-u Mukattaâ'da bulunan “ayn” harfinde İbnu'l-Cezerî, *el-Unvân*'ın tevessut olmak üzere bir vecih zikrettiğini rivayet etmiştir.¹⁸

Örnek 3

وَأَوْتَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ²⁰ وَأَوْتَيْنَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا¹⁹ ayetlerinde olduğu gibi Verş'in “Medd-i Bedel” bahsinde İbnu'l-Cezerî, *el-Unvân*'ın Verş için tûl olmak üzere tek vecih rivayet ettiğini bildirmiştir.²¹

Örnek 4

وَقَالُوا أَئِذَا كُنَّا عِظَامًا²⁴، أَيْنَ ذُكِّرَتْ²³ م، وَأَلِةٌ مَعَ اللَّهِ²² ayetlerinde olduğu gibi iki hemzenin aynı kelimedede ilki meftûh ikincisi meksûr olarak bulunmaları halinde İbnu'l-Cezerî, *el-Unvân*'ın Hişâm'ın tahkîk ile okuduğunu rivayet ettiğini bildirmiştir.²⁵

Örnek 5

وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ أَئِذَا مَا مِثُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا²⁶ bu ayette İbnu'l-Cezerî *el-Unvân*'ın İbn Zekvân'ın, ilki meftûh ikincisi meksûr iki hemzenin aynı kelimedede ictimâi durumunda ilk hemzeyi aslına hilâfen okumadığını (ئِذَا) rivayet ettiğini bildirmiştir.²⁷

Örnek 6

وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تَلْفَاءَ الْأَنْبِيَاءِ²⁹، وَأَنْبِيُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ²⁸
وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ³⁰

¹⁸ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 348.

¹⁹ *en-Neml* 27/42.

²⁰ *el-Mu'minûn* 23/50.

²¹ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 339.

²² *en-Neml* 27/61-62-63-64.

²³ *Yâsîn* 36/19.

²⁴ *İsrâ* 17/49.

²⁵ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 370-371.

²⁶ *Meryem* 19/66.

²⁷ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 372.

²⁸ *el-Bakara* 2/31.

²⁹ *el-A'râf* 7/47.

Örneklerinde olduğu gibi iki hemzenin ayrı kelimelerde aynı hareketlerle ictimâi durumunda İbnu'l-Cezerî, *el-Unvân*'ın Verş için;

- a) Birinci hemzenin tahkîki, ikincinin teshîli
- b) Birinci hemzenin iskâtı, ikincinin teshîli
- c) Birinci hemzenin teshîli, ikincinin tahkîki
- d) İki hemzenin de tahkîki olmak üzere dört vecih rivayet ettiğini bildirmiştir.³¹

Örnek 7

قُلْ أُوْتِبْتُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذَلِكُمْ³²

أَنْزَلَ عَلَيْهِ الذِّكْرَ مِنْ بَيْنِنَا³³

أَوْلَقِي الذِّكْرَ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا³⁴

Kur'ân'da üç yerde bulunan yukarıdaki ayetlerde görüldüğü gibi ilki meftûh ikincisi madmûn iki hemzenin ictimâi söz konusudur. Burada İbnu'l-Cezerî, *el-Unvân*'da Kâlun'un iki hemzenin arasına elif ziyade etmeksizin birinci hemzeyi tahkîk, ikinciye ise teshîl ile okuduğu rivayetini bildirmiştir.³⁵

Örnek 8

İdgâm bahsinde *el-Unvân* Ebû Amr'ın ikinci râvîsi Sûsî'nin “İdgâm-ı Kebîr”ini³⁶ sadece “İdgâm-ı Sağîr”i³⁷ işlemek suretiyle almazken İbnu'l-Cezerî bu bilgiyi de aktarmıştır.³⁸

³⁰ en-Nisâ 4/22.

³¹ İbnu'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 384-385

³² Âl-i İmrân 3/15.

³³ Sâd 38/9.

³⁴ el-Kamer 54/25.

³⁵ İbnu'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 374-376.

³⁶ İdgâm-ı Kebîr, Müdgâmın hareketli olması durumunda ortaya çıkan idgâm türüdür. قال رب' deki idgâm bu tarz bir idgâmdır. Burada müdgâm olan hareketli “lam” harfî râ harfine idgâm edilerek okunur. Bkz. İbnu'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 274

³⁷ İdgâm-ı Sağîr, Müdgâm hareketli, müdgâmun fih sâkin olduğunda ortaya çıkan idgâmdır. نحاق كم' daki idgâm bu tarz bir idgâmdır. Bkz. TEMEL, Nihat, **Kırâat ve Tecvîd İstilahları**, s. 70.

³⁸ Bkz. es-Sarakustî, **el-Unvân**, s. 184; İbnu'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 275.

Örnek 9

سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ⁴⁰ وَيَوْمَ يُخْرَجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا³⁹

İbnu'l-Cezerî ayetlerde bulunan altı çizili iki kelimedede *el-Unvân*'ın Verş'in tefhîm rivayet ettiğini kaydetmiştir.⁴¹

Örnek 10

وَإِذْ زَاغَتْ الْأَبْصَارُ⁴² ayette altı çizili kısımdaki harflerde *el-Unvân*'ın Hallâd rivayeti izhâr ve fetihtir. İbnu'l-Cezerî, *el-Unvân*'ın izhâr rivayetinde infirâd ettiğini bildirmiştir.⁴³

Örnek 11

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعُشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ⁴⁴ ayette altı çizili kelimedede râ harfi meftûh sonrasında sâkin elif ve ondan sonra kesralı kâf harfi gelmiştir. Bu Kur'ân'da bir yerde vardır. Burada *el-Unvân* Verş'in terkîkini rivayet etmiş ve İbnu'l-Cezerî, Sarakustî'nin bu rivayetine yer vermiştir.⁴⁵

Örnek 12

لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يُهْدَى⁴⁶ ayetinde *el-Unvân* altı çizili kelimedede Kâlun'un iskân yaptığı rivayet etmiş, İbnu'l-Cezerî de bunu eserinde bildirmiştir.⁴⁷

Örnek 13

وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا⁴⁸ Ebû Amr'ın hemzeli olarak (لا يءلتكم) okuduğunu bildirmiştir. İbnu'l-Cezerî de bu durumu *el-Unvân*'dan nakletmiştir.⁴⁹

³⁹ el-Meâric 70/ 43.

⁴⁰ el-Hâkka 69/32.

⁴¹ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 215; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 96-97.

⁴² el-Ahzâb 33/10.

⁴³ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 185; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 3.

⁴⁴ Sâd 38/18.

⁴⁵ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 214; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 98.

⁴⁶ Yûnus 10/35.

⁴⁷ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 360; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 284.

⁴⁸ Hucurât 49/14.

Örnek 14

الكافرون ve کافرون kelimelerinde *el-Unvân*'ın Verş rivayeti fetihtir. *el-Unvân* da İbnu'l-Cezerî'ye göre infirâd etmiştir. Böylelikle İbnu'l-Cezerî *el-Unvân*'a yine bir atıfta bulunmuştur.⁵⁰

Örnek 15

وَزَادَهُ بَسْطَةً⁵¹ altı çizili kelimenin okunuşuna dair *el-Unvân*'ın Ebû Bekir Şu'be'nin sâd ile okuduğu rivayetini bildirmiş, İbnu'l-Cezerî *el-Unvân*'ın burada infirâta düştüğünü belirtmiştir.⁵²

3- Ebû Hafs Sirâceddîn en-Neşşâr, *el-Budûru'z-Zâhira*

Sarakustî'nin *el-Unvân*'ını kaynak olarak kullanan âlimlerden biri de Ebû Hafs Sirâceddîn en-Neşşâr'dır. O *Budûru'z-Zâhira* adlı eserinde hemen her konuda kaynakları arasına *el-Unvân*'ı dâhil etmiştir. Şimdi buna dair birkaç örnek verilecektir.

Örnek 1

Besmele bahsini işlerken ihtilafları sıraladıktan sonra Ebû Amr'ın vasıl ve vakıf konusunda muhayyer olduğunu vurgulayan Neşşâr, burada Sarakustî'nin, Ebû Amr'ın vasıl ile okuduğunu rivayet ettiğini bildirmiştir.⁵³

Örnek 2

Bakara Sûresi 7. ayette bulunan أَبْصَارِهِمْ kelimesinde *el-Unvân*'ın Hamza'ya imâle nisbet ettiğini; ancak bu rivayette Sarakustî'nin infirât ettiğini bildirmiştir.⁵⁴

Örnek 3

Bakara Sûresi 10. ayette bulunan يَكْذِبُونَ kelimesinin كَذَّبُونَ olarak okuyanları sıraladıktan sonra bunun sebebini açıklamış, kelimeyle alakalı rivayetlerin sonunda *el-Unvân*'ı kaynak olarak göstermiştir.⁵⁵

⁴⁹ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 536; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 376.

⁵⁰ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 204; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 62.

⁵¹ el-Bakara 2/247.

⁵² Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 256; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 230.

⁵³ Ebû Hafs en-Neşşâr, *el-Budûru'z-Zâhira*, I, 112.

⁵⁴ Ebû Hafs en-Neşşâr, *el-Budûru'z-Zâhira*, I, 125.

Örnek 4

Bakara Sûresi 10. ayette bulunan **فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا** cümlesindeki **زَادَ** kelimesi ve bu tarz diğer kelimelerde de imâle yapıldığını belirtmiş, kaynak olarak Sarakustî'nin *el-Unvân*'ını göstermiştir.⁵⁶

Örnek 5

Bakara Sûresinin 11. ayetinde bulunan **وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ** ibaresinin **قِيلَ** kelimesinde idğâm, ferşî farklılıklar ve işmâm ile okuyanları zikrettikten sonra işmâmın tanımı yapıp kaynaklar arasında *el-Unvân*'ı da göstermiştir.⁵⁷

Örnek 6

Bakara Sûresi 37. ayette bulunan **فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ** cümlesini İbn Kesîr'in **آدَمُ** kelimesinin mîmini fetha; **كَلِمَاتٍ** kelimesindeki **te** harfini ise merfu okuduğunu, bunun dışındakilerin yukarıdaki gibi rivayet ettiğini bildirdikten sonra kaynak olarak *el-Unvân*'ı kullanmıştır.⁵⁸

Örnek 7

Bakara Sûresinin 36. yetinde bulunan **فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا** cümlesindeki **فَأَزَلَّهُمَا** kelimesinin **ze** harfinden sonra elif ziyadesi ve lam harfini şeddesiz olarak Hamza'nın okuduğunu, diğer kırâat imamlarının yukarıdaki gibi okuduklarını rivayet etmiş, kaynak kısmında *el-Unvân*'a yer vermiştir.⁵⁹

Örnek 8

لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ⁶⁰

Yukarıdaki altı çizili kelimelerde Ebû Amr ve İbn Kesîr'in fiillerin başlarındaki hazır hitabının yerine “ğaibe ya”sı getirerek okuduklarını belirtmiş, kaynağa yine *el-Unvân*'ı koymuştur.⁶¹

⁵⁵ Ebû Hafs en-Neşşâr, *el-Budûru'z-Zâhire*, I, 127.

⁵⁶ Ebû Hafs en-Neşşâr, *el-Budûru'z-Zâhire*, I, 127.

⁵⁷ Ebû Hafs en-Neşşâr, *el-Budûru'z-Zâhire*, I, 128.

⁵⁸ Ebû Hafs en-Neşşâr, *el-Budûru'z-Zâhire*, I, 137.

⁵⁹ Ebû Hafs en-Neşşâr, *el-Budûru'z-Zâhire*, I, 137.

⁶⁰ Âli İmrân, 187.

⁶¹ Ebû Hafs en-Neşşâr, *el-Budûru'z-Zâhire*, I, 257.

Örnek 9

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا⁶²

Yukarıdaki ayette altı çizili kelimeyi “hitap te”si ile Âsım, Hamza, Kisâî ve Halef in; “ğaibe ya”sı ile diğer kırâat imamlarının okuduğunu bildirdikten sonra *el-Unvân*’a atıfta bulunmuştur.⁶³

Örnek 10

وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةً⁶⁴

Yukarıdaki ayetin altı çizili kısmında bulunan nûn harfini Ebû Amr, Hamza ve Kisâî’nin merfû; diğer kırâat imamlarının mansûb olarak okudukları rivayetini bildirmiş, kaynakta *el-Unvân*’a yer vermiştir.⁶⁵

Örnek 11

وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً⁶⁶

Yukarıdaki ayette bulunan altı çizili kısmı Hamza ve Kisâî’nin yâ harfini şeddeli okuduklarını; kâf ve sîn arasındaki elifi okumadıklarını, diğer kırâat imamlarının yukarıdaki şekilde okuduklarını bildirmiş, kaynak kısmında *el-Unvan*’a yer vermiştir.⁶⁷

Örnek 12

قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٍ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ⁶⁸

Ayetteki altı çizili kısmı Ebû Bekir Şu’be’nin “ğaibe ya”sı ile; diğer kırâat imamlarının muhatab te”si ile okuduklarını belirtmiş, kaynakta da *el-Unvân*’a yer vermiştir.⁶⁹

Örnek 13

وَأَتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا⁷⁰

⁶² Âli İmrân, 188.

⁶³ Ebû Hafs en-Neşşâr, *el-Budûru’z-Zâhire*, I, 258.

⁶⁴ El-Mâide, 71.

⁶⁵ Ebû Hafs en-Neşşâr, *el-Budûru’z-Zâhire*, I, 304.

⁶⁶ El-Mâide, 13.

⁶⁷ Ebû Hafs en-Neşşâr, *el-Budûru’z-Zâhire*, I, 293.

⁶⁸ El-A’râf, 38.

⁶⁹ Ebû Hafs en-Neşşâr, *el-Budûru’z-Zâhire*, I, 349.

Altı çizili kelimedeki Hamza'nın ze harfini ötreli okuduğunu, diğer imamların fethayla okuduklarını belirtmiş, *el-Unvân*'ı kaynak göstermiştir.⁷¹

Örnek 14

وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ⁷²

Ayette bulunan altı çizili kısmı Hamza, Kisâî, Hafs ve Ebû Ca'fer'in حِجُّ kelimesindeki ha harfini kesralı; diğer imamların fethalı okuduklarını bildirmiş, *el-Unvân*'ı kaynak olarak göstermiştir.⁷³

Örnek 15

وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ⁷⁴

Yukarıda bulunan altı çizili kelimedeki Nâfi, Ebû Amr, Hamza, Halef ve Ebû Bekir Şu'be'nin ta harfinde iskân yaptıklarını, diğer imamların yapmadıklarını söylemiş, kaynakta *el-Unvân*'a yer vermiştir.⁷⁵

C. *el-UNVÂN VE HIRZU'L-EMÂNÎ*'NİN KARŞILAŞTIRILMASI

Kırâat ilmi açısından önemli bir yere sahip olan bu iki eser, yazıldıkları dönemden günümüze kadar mezkûr ilimle ilgilenen kimseler için asli kaynaklar arasında yer almıştır. Daha önce sıkça belirtildiği gibi iki kitabı birbiriyle mukayese eden eserler yazılmıştır. Özellikle kırâat alanında otorite olarak kabul gören ve söz konusu eserleri asli kaynakları arasına alan İbnu'l-Cezerî'nin de iki eserin karşılaştırılmasını içeren bir risale yazması söz konusu eserleri karşılaştırma hususunda bize ilham kaynağı olmuştur. Bu kısımda, iki eserin kırâat ihtilafları açısından kısa bir değerlendirmesi yapılacaktır. Ayrıca karşılaştırma esnasında her örneğin altına Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teyisîr*'inin, bahsi geçen örnekle alâkalı ne tür rivayetlerde bulunduğu bildirilecektir. Öncelikle Ebû Amr ed-Dânî ve *et-Teyisîr* ile Şâtıbî ve *Hirzu'l-Emânî*' hakkında kısa bilgi verilecektir.

⁷⁰ En-Nisâ, 163.

⁷¹ Ebû Hafs en-Neşşâr, *el-Budûru'z-Zâhire*, I, 286.

⁷² Âli İmrân, 97.

⁷³ Ebû Hafs en-Neşşâr, *el-Budûru'z-Zâhire*, I, 243.

⁷⁴ El-Bakara, 208.

⁷⁵ Ebû Hafs en-Neşşâr, *el-Budûru'z-Zâhire*, I, 189.

➤ **Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053)**

➤ **Hayatı**

Künye, nisbe ve lakaplarıyla birlikte tam adı, Osman b. Saîd b. Osman b. Saîd b. Ömer İbnu's-Sayrafî Ebû Amr ed-Dânî el-Endelûsî el-Emevî el-Kurtubî el-Mâlikî el-Münîrî el-Hâfiz el-Mukrî el-İmâm el-Allâme el-Mücevid el-Fâkih el-Müfessir el-Muhaddis el-Edîb en-Nâzım el-Lüğavî Şeyhu'l-İslam Üstazü'l-Üstazîn Şeyhu Meşâyihî'l-Mukriîn olup, yaşadığı dönemde daha çok "İbnu's-Sayrâf, günümüzde "Ebû Amr ed-Dânî" olarak meşhur olmuştur.⁷⁶ "ed-Dânî" nisbesi kendisine, doğduğu yer olması sebebiyle değil, günümüzde İspanya'nın Valencia eyaletine bağlı bir liman şehri olan "Dâniye"ye yerleşip vefatına kadar burada yaşamış olmasından dolayı verilmiştir.⁷⁷ Hicrî 371 yılında dünyaya gelmiş, kendi ifadesiyle ilmî hayatına 386'da başlamıştır. 397'de eğitim görmek üzere Doğu şehirlerine seyahatlere başlayıp Mısır'a gitmiş, bu arada hac farızasını yerine getirmiştir. Bundan iki yıl sonra 399'da Kurtuba'ya geri dönmüş ve 403'e kadar bu şehirde yaşamıştır. Kurtuba'da üç yıl kaldıktan sonra bu kez Sarakusta'ya giderek yedi yıl orada ikamet edip tekrar Kurtuba'ya dönmüştür. Seyahatleri bu şekilde sürüp giderken son olarak 417'de Dâniye'ye yerleşmiş ve hayatının sonuna kadar Dâniye'de yaşamıştır. Dânî, 14 Şevval 444 (6 Şubat 1053) Pazartesi günü Dâniye'de vefat etmiştir.⁷⁸

Tefsir, hadis, dil, edebiyat gibi alanlarda da eğitim almış olan Dânî, kırâat ilminde temayüz etmiştir. Birçok hocadan ders almış ve öğrenciler yetiştirmiştir. Çalışmayı tâlî olarak ilgilendirmesi sebebiyle müellifin hoca ve öğrencilerinin yalnızca isimlerine değinilip hal tercümelerinden bahsedilmeyecektir. Kaldı ki Dânî ve onun gibi âlimlerin yüzlerce, binlerce öğrencisinin olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak sadece tespit edilenlerin vefat tarihleriyle beraber isimleri verilecektir.

➤ **Hocaları**

- 1- Abdullah b. Ebî Abdirrahman el-Mesâhifi
- 2- Abdurrahman b. Osman el-Kuşeyrî
- 3- Abdurrahman b. Ömer en-Nehhâs (416/1025)

⁷⁶ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, s.447; ÇETİN, Abdurrahman, "Ebû Amr ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri", U.Ü.İ.F.D, c, III, sy, III, Bursa 1991, s. 14.

⁷⁷ Ebû Amr ed-Dânî, *el-Ürcüzetü'l-Münebbihe*, nşr. Ebû Abdi'l-Hâdî el-Cezâirî, Riyad 1999, s.13.

⁷⁸ İbnu'l-Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye*, I, 447; Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyşir fi'l-Kırâati's-Seb'*, Nâşirin Mukaddimesi; *el-Ürcüze*, s.14-16; ÇETİN, Abdurrahman, "Dânî", *DİA*, VIII, 459-461.

- 4- Abdulaziz b. Ca'fer (İbn Ebî Ğassân) (412/1021)
- 5- Abdulvehhâb b. Münîr el-Mısrî
- 6- Ahmed b. Feth (403/1012)
- 7- Ahmed b. Fîrâs el-Abkâsî
- 8- Ahmed b. Muhammed b. Bedr
- 9- Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Mısrî (399/1008)
- 10- Ali b. Muhammed el-Meârîfî (403/1012)
- 11- Ebû'l-Abbas el-Buhârî
- 12- Ebû Bekr b. Halil
- 13- Ebû Bekr et-Tücîbî
- 14- Ebû Osman b. el-Kazzâz
- 15- Fâris b. Ahmed el-Hımsî (401/1010)
- 16- Halef b. Ahmed b. Hişâm
- 17- Halef b. el-Kasım (ibnu'd-Debbâğ) (393/1003)
- 18- Halef b. İbrahim el-Hâkânî (402/1011)
- 19- Halef b. Yahya
- 20- Hasen b. Muhammed el-Bağdâdî (438/1046)
- 21- Hasen b. Süleyman el-Antâkî (399/1008)
- 22- Hatem b. Abdillâh el-Bezzâz
- 23- İbrahim b. Abdırrahman el-Bağdâdî (393/1002)
- 24- Muhammed b. Abdillâh en-Neccâd (400/1009)
- 25- Muhammed b. Abdillâh b. İsa (399/1008)
- 26- Muhammed b. Abdilvahid el-Bağdâdî
- 27- Muhammed b. Ahmed el-Bağdâdî (399/1008)
- 28- Muhammed b. Halîfe
- 29- Muhammed b. Yusuf el-Kurtubî (429/1037)
- 30- Saîd b. Osman el-Enevî (393/1003)
- 31- Tahir b. Abdilmun'im (İbnu Ebî Tayyib) (399/1009)
- 32- Ubeydullah b. Seleme el-Yahsubî (405/1014)
- 33- Yunus b. Abdillâh el-Kâdî
- 34- Yusuf b. Ömer et-Tücîbî (408/1017)
- 35- Yusuf b. Yunus el-Mervî

➤ **Öğrencileri**

- 1- Abdulhakk b. Ebî Mervân el-Endelüsî
- 2- Abdullah b. Ferec el-Yahsubî
- 3- Abdullah b. Sehl el-Mürsî (480/1087)
- 4- Abdulmelik b. Abdilkuddus ed-Dânî
- 5- Abdurrahman b. Muhammed b. İsa (473/1080)
- 6- Ahmed b. Abdilmelik el-Mürsî (530/1135)
- 7- Ahmed b. Muhammed el-Havlânî (508/1114)
- 8- Ahmed b. Osman b. Saîd (471/1079)
- 9- Ali b. Abdirrahman el-Ensârî (496/1102)
- 10- Ali b. Ahmed el-Emevî
- 11- Ali b. Ahmed İbn Latine (466/1073)
- 12- Bibeş b. Halef el-Ensârî
- 13- Ebû'l-Kasım b. el-Arabî
- 14- Ebû'z-Züvvaf Müferrec
- 15- Ğalib b. Abdillâh el-Kutaynî (466/1073)
- 16- Halef b. İbrahim el-Kaysî (477/1084)
- 17- Halef b. Muhammed İbnu'l-Uraybî (508/1114)
- 18- Hüseyin b. Ali b. Mübeşşir
- 19- Hüseyin b. Muhammed es-Sarakustî (480/1087)
- 20- İbrahim b. Ali el-Fîyûmî
- 21- İbrahim b. Dahnî (470/1077)
- 22- Muhammed b. Ahmed ed-Dânî
- 23- Muhammed b. Halef İbn Şuayb (485/1092)
- 24- Muhammed b. el-Müferrec (499/1100)
- 25- Muhammed b. Halef İbnu'l-Murabit (485/1092)
- 26- Muhammed b. İbrahim el-Endelüsî
- 27- Muhammed b. İsa et-Tuleytulî (485/1092)
- 28- Muhammed b. Mehleb ez-Zührî
- 29- Muhammed b. Yusuf el-Cühenî
- 30- Ömer b. Ahmed el-Mürsî (507/1113)
- 31- Reyhane

- 32- Süleyman b. Necâh el-Kurtubî (496/1103)
33- Yahya b. İbrahim el-Levâtî (496/1102)⁷⁹

Ebû Amr ed-Dânî, yetiştirdiği yüzlerce öğrencinin yanında, eser telif etmekten geri durmamıştır. Kendisine nispet edilen 120 civarında eser olup belli başlı eserlerin muhtevasına değinilmeden isimlerinin belirtilmesinde fayda vardır.

➤ **Eserleri**

- 1- *el-Beyân fî Addi Âyi 'l-Kur'ân*
- 2- *el-Beyân ve 'l-İdğâm*
- 3- *Camiu 'l-Beyân fî 'l-Kırâati 's-Seb'*
- 4- *el-Fiten ve 'l-Melâhim*
- 5- *İ'cazü 'l-Beyân fî Kırâati Verş*
- 6- *İdğâmu 'l-Kebîr*
- 7- *el-İhâle*
- 8- *el-İktisad fî 'l-Kırâati 's-Seb'*
- 9- *el-İşâre*
- 10- *Kırâatü İbni Kesîr*
- 11- *Kitabu İhtilâfihim fî 'l-Yâat*
- 12- *Kitabu 'l- İmâle*
- 13- *Kitabu 'l-Lâmat ve 'r-Râat li Verş*
- 14- *Kitabu 'l-Mûciz*
- 15- *Kitabu 'n-Nakt*
- 16- *Kitabu 'l-Vakfi alâ Kellâ ve Bellâ*
- 17- *Kitabu 'l-Vakf ve 'l-İbtidâ*
- 18- *Mezâhibu 'l-Kurra fî 'l-Hemzeteyn*
- 19- *el-Mûdih fî 'l-Fethi ve 'l-İmâle*
- 20- *el-Mûdih li Mezâhibi 'l-Kurrâ*
- 21- *el-Muhkem fî Nakti 'l-Mesâhif*
- 22- *el-Muhtevâ fî Kırâati 'ş-Şevvâz*
- 23- *Mukaddimetü Ebî Amr*
- 24- *el-Muknî fî Resmi 'l-Mushaf*

⁷⁹ ÇETİN, Abdurrahman, “Ebû Amr ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri”, s.16-17.

- 25- *Müfredatu 'l-Kurrâi 's-Seb 'a*
- 26- *Müfredâtu Ya 'kub fi 'l-Kırâe*
- 27- *el-Müktefâ fi 'l-Vakfi ve 'l-İbtidâ*
- 28- *Risâle fi Beyâni Mezhebi Ebî Ya 'kub el-Ezrâk*
- 29- *Risâle fi Hilafî 'l-Kurrâ*
- 30- *Risâle fi Resmi 'l-Mushaf*
- 31- *es-Sünenü 'l-Vâride fi 'l-Fiten*
- 32- *Şerhu 'l-Kasâidi 'l-Hâkâniyye fi 't-Tecvîd*
- 33- *Tabakâtu 'l-Kurrâ*
- 34- *et-Tahdîd fi 'l-İtkân ve 't-Tecvîd*
- 35- *et-Takrîb*
- 36- *et-Ta 'rif fi 'htilâfi 'r-Ruvât an Nâfi*
- 37- *et-Ta 'rif fi 'l-Kırâati 'ş-Şevvâz*
- 38- *Tebşîratu 'l-Mübtedâ ve Tezkîratu 'l-Müntehâ*
- 39- *et-Tecrîd*
- 40- *et-Tehzîb fi 'l-Kırâe*
- 41- *et-Telhîs fi Kırâati Verş*
- 42- *et-Temhîd li 'htilâfi Kırâati Nâfi*
- 43- *et-Tenbih ale 'n-Nakti ve 'ş-Şekl*
- 44- *et-Teysîr fi 'l-Kırâati 's-Seb '*
- 45- *Tezkîrâtu 'l-Huffaz*
- 46- *el-Usûl*
- 47- *el-Ürcüze fi Usûli 's-Sünne*
- 48- *Vürûdu Harfi 'z-Za*
- 49- *Zevâid⁸⁰*

➤ ***et-Teysîr fi 'l-Kırâati 's-Seb '***

Dânî'nin kırâat farklılıklarına dair kaleme aldığı en meşhur eseri olan *Teysîr*'e, gerek ulemâ gerekse diğer insanlar büyük iltifat etmiştir. Başta İbnu'l-Cezerî'nin

---

⁸⁰ Eserler hakkında daha detaylı bilgi için bkz. ÇETİN, Abdurrahman, **Ebû Amr ed-Dânî ve Eserleri**, Bursa 1991, U.Ü.İ.F.D, c, III, sy, III, s. 31-40.

Tahbîru't-Teysîr'i olmak üzere hakkında çeşitli şerhler yazılan eseri İmâm Şâtıbî, *Hirzu'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî* ismiyle manzûm hâle getirmiştir.⁸¹

➤ **Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî**

➤ **Hayatı**

Künye ve nisbeleriyle birlikte tam adı “Ebû Muhammed (Ebu'l-Kâsım) Kâsım b. Fîrruh b. Halef b. Ahmed er-Ruaynî el-Endelüsî eş-Şâtıbî ed-Darîr olup, 588'in (1144) sonlarına doğru Endülüs'ün Belensiye (Valencia) eyaletine bağlı Şâtıbî şehrinde doğmuştur. Doğuştan görme engelli olan Şâtıbî Kur'ân'ı ezberledikten sonra “Kırâat-ı Aşere”yi okumuş, Belensiye'ye giderek başta kırâat olmak üzere çeşitli ilim dallarında öğrenimini tamamlayıp Şâtıbîye'ye geri dönmüş ve hocalık yapmıştır. Diğer yandan hatiplik görevini ifa ederken idarecilerin kendilerini övmeleri için baskı yapmaları üzerine 572'de (1176) hacca gitmek niyetiyle yola çıkmış,⁸² yolculuğu esnasında İskenderiye'de hadis derslerine katılmıştır. Daha sonra hac görevini yerine getirip Kâhire'ye yerleşmiş, hayatının sonuna kadar orada yaşamıştır. Söz ve fiilerinde ihlaslı, temiz, zâhidâne bir hayat yaşayan, çok gerekmedikçe konuşmayan bir kişi olduğu bildirilen âlim hakkında İbn Hallikân, kendisine hali sorulduğunda sadece “âfiyetteyim” dediğini bundan başka bir şey demediğini rivâyet etmiştir.⁸³ Keskin bir zekaya ve kuvvetli bir hafızaya sahip olduğu, başta kırâat olmak üzere, tefsir, hadis, sarf, nahiv gibi alanlara vâkıf olduğu belirtilen Şâtıbî'nin, *Buhârî*, *Müslim* ve *Muvatta* gibi çeşitli ilimlerde birçok metni ezberlediği ve bu sebeple büyük bir birikime sahip olduğu bildirilmiştir. Oluşturduğu ders halkalarına yoğun ilgi olmuş ve kendisinden faydalanmak üzere uzak yerlerden çok sayıda insanın geldiği nakledilmiştir. Amr b. el-Âs Camii'nde kırâat dersleri okutan âlim, 28 Cemâziye'l-Âhir 590'da (1194) vefat etmiştir.⁸⁴

➤ **Hocaları**

1. Ebû Abdullah Muhammed b. Ebu'l-Âs en-Nefzî (İbnu'l-Lâyüh)
2. Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Hüzeyl

⁸¹ Eser hakkında daha detaylı bilgi için bkz. ÇETİN, Abdurrahman, **Ebû Amr ed-Dânî ve Eserleri**, s. 39-40

⁸² Zehebî, **Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ**, XXI, 263.

⁸³ İbn Hallikân, **Vefeyâtu'l-A'yân**, IV, 72.

⁸⁴ İbn Hallikân, **Vefeyâtu'l-A'yân**, IV, 71-73; Zehebî, **Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr**, XXI, 261; 805 İbnu'l-Cezerî, **Gâyetu'n-Nihâye**, II, 20-23; **en-Neşr**, I, 61; **Tuhfetu'l-İhvân**, 337; ÇETİN, Abdurrahman, “ŞÂTİBÎ Kâsım b. Fîrruh”, **DİA**, XXXVIII, 376.

3. Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf b. Müferric el-İşbilî
4. Ebu'l-Kâsım İbn Hubeş
5. Ebû Abdullah Muhammed b. Hamîd
6. Ebu'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Halef b. Ni'me el-Belensî
7. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahîm el-Ensârî el-Gırnâtî
8. Ebû Tâhir es-Selefi
9. Ebû Muhammed Âşir b. Muhammed b. Âşir el-Ensârî

➤ **Öğrencileri**

1. Alemu'd-Dîn es-Sehâvî
2. Ebû Bekir Muhammed b. Vaddâh el-Lahmî el-Endelüsî
3. Ebû Abdullah Muhammed
4. Kemaleddîn Ali b. Şücâ' b. Sâlim
5. Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Kurtubî
6. Ali b. Muhammed b. Mûsâ et-Tücîbî
7. Ebu'l-Hasan Ali b. Hibetullah b. Selâme (İbnu'l-Cümmeyzî)
8. Ebu'l-Kâsım Sedüdidin İsa b. Mekkî el-Âmirî⁸⁵
9. Murtezâ b. Cemâa b. İbâd
10. Muhammed b. Amr el-Kürdî
11. Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Saîd eş-Şâfîî
12. İsa b. Yûsuf b. İsmail el-Makdisî
13. Abdurrahmân b. İsmail et-Tûnusî⁸⁶

➤ **Eserleri**

1. *Hirzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehâni (eş-Şâtibiyye)*
2. *Akîletü Etrâbi'l-Kasâid fî Esne'l-Mekâsid (Kasîdetü'r-Râiyye)*
3. *Kasîde Dâliyye* (Ayrıca Ebu'l-Hasan el-Husrî'nin "Sûât" lafzına dair

yazdığı bilmeceye cevap niteliğinde bir *Kasîdetü'd-Dâliyye*'si de mevcuttur)

⁸⁵ Şâtibî'nin hocaları için bkz. İbnu'l-Cezerî, **Ğâyetu'n-Nihâye**, II, 20-21; ÇETİN, Abdurrahman, "ŞÂTİBÎ Kâsım b. Fîrüh", **DİA**, XXXVIII, 376.

⁸⁶ Şâtibî'nin hocaları ve öğrencileri için bkz. İbnu'l-Cezerî, **Ğâyetu'n-Nihâye**, II, 20-21; ÇETİN, Abdurrahman, "ŞÂTİBÎ Kâsım b. Fîrüh", **DİA**, XXXVIII, 376.

4. *Nâzimetü'z-Zehr (fi A'dâdi Âyâti's-Süver)*
5. *ez-Zâât fi'l-Kur'ân*

Bunlar dışında çeşitli alanlarda yazdığı parçalar olduğu rivâyet edilmiştir.⁸⁷

➤ ***Hirzü'l-Emânî ve Vechü't-Tehâni***

eş-Şâtibiyye, el-Kasîde, el-Lâmiyye ve eş-Şâtibiyyetü'l-Kübrâ gibi isimlerle de bilinen eser öğretici şiir tarzında kaleme alınmış, öncesinde ve sonrasında kendisine eş değer bir kaside olmaması açısından “yedi kırâat” üzerine yazılmış en mühim manzum olarak zikredilmiştir. Kasîde, 1173 beyit olup Dâni'nin “*Teyssîr*”inin manzum şeklidir. Müellif eserin kırâatla ilgilenenlerin ihtiyaçlarına karşılık verebilecek nitelikte olduğunu belirtmiş ve insanların eserine yönelmelerini istemiştir. “*el-Unvân*” gibi önce usûl sonra ferş farklılıklarının işlendiği eser yazıldığı alanda çok büyük iltifat görmüştür. Öyle ki İbnu'l-Cezerî şunları söyler : “*Onun kasidelerini okuyan, Allahü teâlânın ona olan ihsânının derecesini anlar. Ondan sonra gelen belâgat sahipleri, özellikle onun “Kasîde-i Lâmiyye”sinin bir benzerini meydana getirememiş, ona karşı bir itirazda bulunamamışlardır. Onun derecesini, onun minvâli üzere nazım yazanın dışında anlayan kimse bulunmaz. Yahut onun üslûbunda nazım olunan ile karşılaşırsa, bunda bulunan büyük üstünlük, apaçık ve aşikârdır. Gerçekten Cenâb-ı Haktan bu kitaba verilen şöhret ve kabûl, bu ilimde ve belli diğer ilimlerde olan kitaplara verilmemiştir dersem, doğru söylemiş olurum. Çünkü bu eserin, İslâm memleketlerinin hiçbirinde bulunduğunu sanmıyorum. Hattâ hiçbir ilim talebesinin evinde, bir nüshasının bulunacağını zannetmiyorum. Hattâ insanlar, bu kasîdeden tashîh edilmiş bir nüsha elde etmek için gayret ve teşebbüs üzeredirler. Benim yanımda da “Lâmiyye” ve “Râiyye” kasidelerinden birer nüsha vardır. İkisi cildli olarak bir arada olup, Sehâvî'nin talebelerinden Hacîc'in hattı, yani el yazısı iledir. Bana bu kitabın ağırlığınca gümüş verdiler ama kabul edip onlara vermedim. Gerçekten bütün insanlar, pahasını kıymetli tutup, her asırda yüksek fiyatla sattılar. Bundan başka, sözünü doğru tutmada, lafızlarını mantık ve mefhûm olarak kıymetli bilmede, o derece mübalağa etmişlerdir ki, hiç yanılmayacağını dahi söyleyenler olmuştur. Bazıları da, bir başka yönden haddi aşmış, yalnız bu kitabın içinde olanları “Kırâat-ı Seb'a”dan saymışlar, bundan başkası şâzz olup kırâatı caiz değildir,*

⁸⁷ Şâtibî'nin eserleri için bkz. Hamîtü, **Kırâatu'l-İmâm Nâfi**, II, 116-117; ÇETİN, Abdurrahman, “ŞÂTİBÎ Kâsım b. Firruh”, **DİA**, XXXVIII, 376.

demişlerdir.”⁸⁸ Daha önce sıkça belirtildiği gibi iki eser arasında karşılaştırma tarzında yazılan telifât fazladır. Önceleri *el-Unvân* daha çok okunurken, Şâtibî *et-Teysîr*’i manzum hale getirince iltifatı artmıştır. Zaten kırâatla ilgilenenler manzûm ve kolay ezberlenebilir, akılda kalabilir olması sebebiyle bu esere yönelmişlerdir. ⁸⁹ Şimdi iki eser, Dâni’nin *et-Teysîr*’indeki rivayetlerle birlikte vecih farklılıkları açısından incelenmeye çalışılacaktır.

1- İki de Sahîh Olmakla Birlikte Ziyadeliğ Açısından Farklılıklar

Burada, ikisi de sahîh olmakla birlikte birinde bulunup diğesinde bulunmayan ziyadeli okuyuşlar örneklerden yola çıkılarak belirlenmeye ve anlatılmaya çalışılacaktır. Bu okuyuşlar genellikle ziyâde olmakla birlikte kimi zaman da hulf⁹⁰ şeklinde meydana gelmektedir. *el-Unvân*’ın muhakkikleri söz konusu farklılıkların bu başlıkta, *el-Unvan*’da bulunup *Hirzü’l-Emânî*’de bulunmayan ziyadeli okuyuşların 1; *Hirzü’l-Emânî*’de bulunup *el-Unvan*’da bulunmayanların ise 107 tane olduğunu söyleyip konuyu bu şekilde ele almışlardır. Burada konunun anlaşılması açısından on beş ve daha fazla olanların on beş, az olanların ise tamamı zikredilecektir.

a) *el-Unvan*’da Bulunup *Hirzü’l-Emânî*’de Bulunmayan Ziyadeler

Örnekler:

Örnek 1

⁹¹ *وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ* ayetteki altı çizili kelimedede *el-Unvân*, *Hirzü’l-Emânî*’den

farklı olarak “he” harfinde Âsım’ın birinci râvîsi Ebû Bekir Şu’be’nin iskân ile hulflu okuduğunu belirtmiştir. Şâtibî’ böyle bir rivâyet nakletmemiştir. Sarakustî’nin Ebû Bekîr

⁸⁸ İbnu’l-Cezerî, *Ğâyetu’n-Nihâye*, II, 21.

⁸⁹ Eser hakkında daha geniş bilgi için bkz. Şâtibî, *Hirzü’l-Emânî ve Vechü’t-Tehânî*, thk.Muhammed Temîm ez-Za’bî, Medîne 1988, Muhakkîkin Girişi; Hamîtu, *Kırâatu’l-İmâm Nâfi*, II, 140; ÇOLLAK, Fatih, “eş-Şâtibiyye”, *DİA*, XXXVIII, 377-378.

⁹⁰ Hulf, İmâm veya râvînin kendi kırâat veya rivâyetinin dışında diğeri râvîlere muvafakat ettiği ikinci vecihtir. Bu durumda imam veya râvînin münferiden veya bir iki imam veya râvî ile muvafakat ettiği ilk ihtilaf onun ilk vechi, kurrânın çoğuna muvafakat ettiği ikinci ihtilafı ise o râvînin veya imamın hulfu diye isimlendirilir. Örneğin Kâlun cemi’ zamirlerini İbn Kesîr ve Ebû Ca’fer gibi هم-هموا şeklinde sıla yaparak okuduğu halde daha sonra هم - كم şeklinde adem-i sıla (sılasız) şeklinde tekrar okur. İşte bu tekrar okuyuş kırâatta “hulf” olarak adlandırılır. Bkz. TEMEL, Nihat, *Kırâat ve Tecvîd İstihlaları*, s. 63-64.

⁹¹ ez-Zümer Sûresi, 39/7.

Şu'be'den iki vecih rivayet ettiğini bildiren İbnu'l-Cezerî'ye göre iki durum da sahîhtir.⁹² Ebû Amr ed-Dânî ise sözü geçen yeri, Nâfi, Âsım, Hamza ve Hişam'ın he harfî damme olmak üzere ihtilasla okudukları; yine Hişam'ın, Ebi'l-Feth, Ebû Şuayb ve Ebû Amr'daki rivayete göre iskân ile okuduğu; kendisinin ise bazı isimlere dayanarak vâvın sılası ile okuduğu rivâyetini bildirmiştir.⁹³

b) Hirzû'l-Emânî'de Bulunup el-Unvan'da Bulunmayan Ziyadeler

Örnekler:

Örnek 1

أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ⁹⁴

وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ⁹⁵

Yukarıda altı çizili kısımdaki gibi cem'-i mîminde *el-Unvân* Kâlun'un sadece iskân ile okuduğunu söylerken *Hirzû'l-Emânî* Kâlun rivayetinde iskân ve sıla arasında muhayyerlik olduğunu rivayet etmiştir. Farklılıkta birlikte, İbnu'l-Cezerî'ye göre iki rivayet de sahîhtir.⁹⁶ Ebû Amr ed-Dânî ise Kalun'un cem'-i mîmini dammeli okumak suretiyle sıla yaptığını bildirmiştir.⁹⁷

Örnek 2

Meryem ve Şûra sûrelerinin başındaki Hurûf-u Mukattaâ'da bulunan “ayn” harfinde *el-Unvân* tevessut olmak üzere bir vecih zikrederken *Hirzû'l-Emânî* buna “tûl”u da eklemiş ve iki vecih arasında muhayyerlik durumunu rivâyet etmiştir. Farklılıkta birlikte İbnu'l-Cezerî'ye göre iki durum da sahîhtir.⁹⁸ Şûra Sûresinin başında bulunan hurûf-u mukattaâlarla alakalı herhangi bir açıklama yapmayan Dânî, Meryem Sûresinin başında, Ebu Bekir Şu'be ve Kisâi'nin he ve yâ harflerinde imâle, İbn Kesîr ve Hafs'ın fetih, İbn Âmir ve Hamza'nın he harfinde imâle yâ harfinde fetih, Ebû Amr'ın he harfinde imâle yâ harfinde fetih, Nâfi'nin he ve yâ harflerinde beyne beyne yaptıklarını bildirmiş; ayn

⁹² Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 510; Şâtübî, *Hirzû'l-Emânî*, 164. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 308-309.

⁹³ ed-Dânî, *et-Teyşîr*, s, 189.

⁹⁴ el-Bakara 2/6.

⁹⁵ el-Bakara 2/78.

⁹⁶ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 139; Şâtübî, *Hirzû'l-Emânî*, 111. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 273.

⁹⁷ ed-Dânî, *et-Teyşîr*, s, 19.

⁹⁸ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 140; Şâtübî, *Hirzû'l-Emânî*, 177. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 348.

harfiyle alakalı herhangi bir açıklama yapmamıştır. Ayrıca söz konusu farklılığa “Medd Bahsi”inde de değinmemiştir.⁹⁹

Örnek 3

وَأَوْتَيْنَاهُمَا إِلَىٰ رَبْوَةٍ¹⁰¹ وَأَوْتَيْنَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا¹⁰⁰ ayetlerinde olduğu gibi Verş’in

“Medd-i Bedel” bahsinde, *el-Unvân* Verş için tûl olmak üzere tek vecih rivayet ederken *Hirzû'l-Emânî*, tûl, tevessut ve kasr olarak üç vecih zikretmiştir. İhtilafa rağmen İbnu'l-Cezerî'ye göre iki rivayet de sahîhtir.¹⁰² Dâni burada Verş'in tahkîk miktarı üzerine tevessut ölçüsünde bir ziyade yaptığını belirtmiştir.¹⁰³

Örnek 4

أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ¹⁰⁴ ayetinde olduğu gibi iki hemzenin aynı kelimedede

ictimâi durumunda *Hirzû'l-Emânî* Verş'e, *el-Unvân*'a ziyade olarak bir vecih daha ilave etmiştir. Buna göre iki eser de Verş'in teshîlini¹⁰⁵ alırken Şâtübî söz konusu râvînin ikinci hemzeyi ibdâl ile okuduğu rivayetini de nakleder. Bahsi geçen hemze ibdâl ile okunduğu durumda birinci hemze Verş'e göre dört elif çekilmiş olur. İbnu'l-Cezerî'ye göre Hişâm'ın iki vechi de sahîhtir.¹⁰⁶ Dâni'nin bahsi geçen ayetle alakalı Verş rivayeti, hemzenin elife ibdâli şeklindedir.¹⁰⁷

Örnek 5

Bir önceki örnekteki konuda *Hirzû'l-Emânî* Verş dışında Ebû Amr'a da iki vecih eklemiştir. İlki, aynı kelimedede iki hemzenin ictimâi durumunda ikinci hemzeden sonra gelen harf sakinse o halde iki hemzenin arasına bir elif koyup ilk hemzeyi medd ile, ikincisini teshîl ile okur. İkincisinde ise yine iki hemze arasına elif koyup ilkini medd ile

⁹⁹ ed-Dâni, **et-Teysîr**, s, 30-31/147-148.

¹⁰⁰ en-Neml 27/42.

¹⁰¹ el-Mu'minûn 23/50.

¹⁰² Bkz. es-Sarakustî, **el-Unvân**, s. 146; Şâtübî, **Hirzû'l-Emânî**, 171-172. Beyitler; İbnu'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 339.

¹⁰³ ed-Dâni, **et-Teysîr**, s, 31.

¹⁰⁴ el-Bakara 2/6.

¹⁰⁵ Teshîl, Hemzeyi kendisiyle kendi harekesinden olan harfin mahreci arasına koymaktır. Üç şekilde olur: 1. Hemze ile elif arasında 2. Hemze ile yâ arasında 3. Hemze ile vâv arasında. TEMEL, Nihat, **Kırâat ve Tecvîd İstılahları**, 133.

¹⁰⁶ Bkz. es-Sarakustî, **el-Unvân**, s. 150; Şâtübî, **Hirzû'l-Emânî**, 184. Beyit; İbnu'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 364-365.

¹⁰⁷ ed-Dâni, **et-Teysîr**, s, 32.

ikincisini teshîl yerine tahkîk ile okur. Hişâm için iki vecih de sahîhtir.¹⁰⁸ Dâni, Ebû Amr'ın ikinci hemzeyi teshîl ve iki elif arasına bir elif ziyadesiyle okuduğu rivayetini bildirmiştir.¹⁰⁹

Örnek 6

¹¹⁰ أَلَيْهَ مَعَ اللَّهِ, ¹¹¹ أَيْنَ ذُكِّرْتُمْ, ¹¹² وَقَالُوا أَيُّدَا كُنَّا عِظَامًا, ayetlerde olduğu gibi iki hemzenin

aynı kelimedede ilki meftûh ikincisi meksûr olarak bulunmaları halinde *el-Unvân* ve *Hirzü'l-Emânî* Hişâm'ın tahkîk ile okuduklarını rivayet etmişlerdir. Ancak *Hirzü'l-Emânî* bu rivayete ek olarak Hişâm'a bir vecih daha ziyade yapmıştır. O da iki hemze arasına bir elif koyarak teshîl ve tahkîk ile okumaktır. İbnu'l-Cezerî'ye göre iki rivayet de sahîhtir.¹¹³ Dâni, Ebu'l-Feth kırâatına göre Hişâm'ın, aynı kelimedede ardarda birincisi meftûh ikincisi meksûr iki hemzenin bulunması durumunda أَلَيْهَ مَعَ اللَّهِ ve وَقَالُوا أَيُّدَا كُنَّا عِظَامًا, ayetlerinde iki hemzenin arasına bir elif ziyadesi yaparak; A'râf Sûresi 18 ve 113, Meryem Sûresi 66, Şuarâ Sûresi 41, Sâffat Sûresi 52, Fussilet Sûresi 9. ayetlerini ise ikincisinin teshîli ile okuduğu rivayetini bildirmiştir.¹¹⁴

Örnek 7

¹¹⁵ قُلْ أُنْتُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ, ayetinde altı çizili kelimeyi *el-Unvân*

ve *Hirzü'l-Emânî* Hişâm'ın iki hemze arasına bir elif getirmek suretiyle ilk hemzeyi medd ile ikincisini yâ harfine ihtilâsla -yani teshîl ile- okudukları rivâyetini vermişlerdir. Ancak *Hirzü'l-Emânî* bu rivayete ek olarak Hişâm'a iki hemze arasına elif getirerek ilk hemzeyi medd ile ikincisini tahkîk ile okumak olarak bir rivâyet daha eklemiştir. Farklılıkla birlikte

¹⁰⁸ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 150-151; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 183-184-192. Beyitler; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 364.

¹⁰⁹ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 32.

¹¹⁰ en-Neml 27/61-62-63-64.

¹¹¹ Yâsîn 36/19.

¹¹² İsrâ 17/49.

¹¹³ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 152; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 196. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 370-371.

¹¹⁴ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 32.

¹¹⁵ Fussilet 41/9.

iki rivayet de sahihtir.¹¹⁶ Dâni ise Hişâm'ın ikinci hemzeyi teshîl ile okuduğunu rivayet etmiştir.¹¹⁷

Örnek 8

¹¹⁸ وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ أَإِذَا مَا مِثْ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا¹¹⁸ ayetteki altı çizili kısmı *el-Unvân* ve *Hirzü'l-Emânî* İbn Zekvân'ın, ilki meftûh ikincisi meksûr iki hemzenin aynı kelimedeki ictimâî durumunda ilk hemzeyi aslına hilâfen okumadığını (وَيْدَا) bildirmişlerdir. Ancak burada *Hirzü'l-Emânî el-Unvân*'a ziyade olarak İbn Zekvân'ın söz konusu yerde iki hemzeyi de okuduğu şeklinde bir rivayet daha bildirmiştir. İbn Zekvân'ın bahsi geçen iki okuyuşu da sahihtir.¹¹⁹ Dâni söz konusu ayette bulunan iki hemzeyi İbn Zekvân'ın, hem tek hemzeyle hem de Ahfeş'ten rivayetle çift hemzeyle okuduğu şeklinde rivayet bildirmiştir.¹²⁰

Örnek 9

¹²¹ قُلْ أَوْتَيْنَاكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذَلِكُمْ

¹²² أُنزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا

¹²³ أُولَئِكَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا

Kur'ân'da üç yerde bulunan yukarıdaki ayetlerde ilki meftûh ikincisi madmûn iki hemzenin ictimâî söz konusudur. Burada el-Haramiyyân ve Ebû Amr birinci hemzeyi tahkîk, ikincisini vâva ihtilâs ile, diğer kırâat imamları ise iki hemzeyi de tahkîk ile okurlar. Ancak Hişâm, Sâd ve Kamer surelerindeki hemzelerin ilkini tahkîk, ikincisini iki hemze arasına elif koyarak teshîl ile okur. Buraya kadar zikredilenler *el-Unvân* ve *Hirzü'l-Emânî*'nin ittifak ettiği durumlardır. Ancak söz konusu üç yerde *Hirzü'l-Emânî*, *el-*

¹¹⁶ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 153; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 198. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 370.

¹¹⁷ ed-Dâni, *et-Teyssîr*, s. 32.

¹¹⁸ Meryem 19/66.

¹¹⁹ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 153; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 865. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 372.

¹²⁰ ed-Dâni, *et-Teyssîr*, s. 149.

¹²¹ Al-i İmrân 3/15.

¹²² Sâd 38/9.

¹²³ el-Kamer 54/25.

Unvân'a ziyadeyle, iki Hişâm'a, bir Ebû Amr'a olmak üzere üç vecih daha eklemiştir. Hişâmın ilk vechi iki hemzenin arasına bir elîf ziyade ederek tahkîk ile okumak, ikinci vechi ise, elif ziyadesiz olarak tahkîk ile okumaktır. Ebû Amr rivayeti ise iki hemze arasına bir elif ziyadesiyle ilkini tahkîk ikincisini de teshîl ile okumaktır. Farklılıkla birlikte İbnu'l-Cezerî'ye göre iki rivayet de sahihtir.¹²⁴ Dâni ise, Kur'ân'da üç yerde bulunduğunu belirttiği ayetlerdeki ihtilafları şu şekilde sıralar; Haramiyyân ve Ebû Amr ikinciyi hemzeyi teshîlle, Kâlûn iki hemze arasına bir elif ziyadesiyle, Hişâm Âli İmrân Sûresindeki hemzeleri elifsiz olarak tahkîk ile; diğer ikisini aralarına bir elif getirmek suretiyle teshîl ile, diğer kırâat imamlarının iki hemzeyi de tahkîk ile, Hişâm'ın ise yukarıda geçtiği şekli dışında aralarına elif ziyadesi yaparak okuduğunu belirtmiştir.¹²⁵

Örnek 10

وَأَذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ¹²⁷، وَأَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ¹²⁶
وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ¹²⁸

Örneklerinde olduğu gibi iki hemzenin ayrı kelimelerde aynı hareketlerle ictimâ durumunda *el-Unvân* Verş için;

- Birinci hemzenin tahkîki, ikincinin teshili,
- Birinci hemzenin iskâtî, ikincinin teshili,
- Birinci hemzenin teshîli, ikincinin tahkiki,
- İki hemzenin de tahkîki olmak üzere dört vecih rivayet ederken *Hirzü'l-Emânî* ilk vecihinde birinci hemzenin tahkîki, ikincisinin harekesine göre elif, vâv ya da yâ harfine ibdâli olmak üzere bir vecih daha ziyade rivayet emiştir.¹²⁹ Dâni ise, Kunbul ve Verş'in ikinci hemzeyi sâkin yâ olarak, Ali b. Hâkan'ın Verş'in Bakara Sûresindeki ayeti (

وَأَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) ikinci hemzeyi meksûr yâ şeklinde, Kâlûn ve Bezzî'nin

¹²⁴ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 155; Şâtîbî, *Hirzü'l-Emânî*, 200-201. Beyitler; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 372-374.

¹²⁵ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 32.

¹²⁶ el-Bakara 2/31.

¹²⁷ el-A'râf 7/47.

¹²⁸ en-Nisâ 4/22.

¹²⁹ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 159; Şâtîbî, *Hirzü'l-Emânî*, 206. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 384-385

birinci hemzeyi meksûr yâ şeklinde, Ebû Amr'ın birinci hemzeyi düşürerek, diğer kırâat imamlarının ise tahkik okudukları rivayetini bildirmiştir.¹³⁰

Örnek 11

Bir önceki örnekte Bakara Sûresi 31. ayete ek olarak Nûr Sûresi 33. ayette وَلَا تُكْرَهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا ikinci hemzenin Verş için ihtilâsla okunacak yâ harfine ibdâli *Hirzü'l-Emânî*'nin *el-Unvân*'dan ziyade olduğu bir diğer vecih olup İbnu'l-Cezerî'ye göre iki durum da sahîhtir.¹³¹ Dâni'nin bu ayetteki Verş rivayeti ikinci hemzeyi meksûr yâ şeklinde telaffuz etmesi şeklindedir.¹³²

Örnek 12

“Nakil” bahsinde *el-Unvân* Verş'in, hemzeden önce medd harfî, lîn harfî ya da hâ-i sekt bulunduğu durumlarda nakil vechini almazken, *Hirzü'l-Emânî* ¹³³ كِتَابِيَةَ إِنِّي ظَنَنْتُ örneğinde Verş'in nakilsiz vechine ek olarak nakilli vechini de almıştır. Farklılıkla birlikte iki durum da sahîhtir.¹³⁴ Dâni bu ayette *Hirzü'l-Emânî* gibi Verş'in hem nakilli hem tahkikli rivayetini bildirmiştir.¹³⁵

Örnek 13

¹³⁶ أَوْ تَتَزَكَّهُ يَلْهَثَ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا¹³⁶ ayetinde *el-Unvân* İbn Kesîr, Nâfi , Âsım ve Hişâm'ın izhâr yaptıklarını belirtmiş, *Hirzü'l-Emânî el-Unvân*'a ek olarak Kâlun'un önce izhâr sonra idğâm olarak hulflü okuyuşunu zikretmiştir. Farklılıkla birlikte İbnu'l-Cezerî iki rivayeti de bildirmiştir.¹³⁷ Yine bahsi geçen âyette Dâni, Kâlun'un *Hirzü'l-Emânî* gibi hem izhârını hem idğâmını rivayet etmiştir.¹³⁸

¹³⁰ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s, 33.

¹³¹ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 159; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 207. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 384.

¹³² ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s, 33.

¹³³ el-Hâkka, 19-20.

¹³⁴ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 163; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 234. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 409.

¹³⁵ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s, 36.

¹³⁶ el-A'râf 7/176.

¹³⁷ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 340; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 285. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 13-15.

¹³⁸ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s, 44.

Örnek 14

¹³⁹ وَلَنَجْزِيَنَّهُمُ الَّذِينَ صَبَرُوا أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ayetinde *el-Unvân* ve *Hirzü'l-*

Emâni لَنَجْزِيَنَّهُمُ kelimesini nûn ile okuyanların İbn Kesîr ve Âsım; yâ ile okuyanların Nâfi, Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza ve Kisâi olduklarını belirtmişlerdir. Ancak *Hirzü'l-Emâni el-Unvân*'daki rivayetlere ek olarak İbn Zekvân'ın hem nûn hem yâ ile hulflü okuyuşunu da vermiştir. İhtilafa rağmen iki durum da sahihtir.¹⁴⁰ Dâni, İbn Kesîr ve Âsım'ın söz konusu kelimeyi nûn ile, Ahfeş'ten bir rivayette İbn Zekvân'ın bu kelimeyi nûn ile okuduğunu rivayet etmiştir. Ancak söz konusu rivayetin kendisi açısından pek kabul görmediğini, çünkü Ahfeş'in kendi kitabında İbn Zekvân rivayetinin yâ olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle şunu söylemek mümkündür; Dâni burada İbn Zekvân'ın yâ harfi ile okuduğu kanaatindedir.¹⁴¹

Örnek 15

¹⁴² أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ *el-Unvân* altı çizili kelimeyi İbn Zekvân'ın

imâle ile okuduğunu rivayet ederken *Hirzü'l-Emâni* İbn Zekvân'ın hulf ile -yani önce fetih sonra imâle ile- okuduğunu rivayet etmiştir. Farklılıkla birlikte iki durum da İbnu'l-Cezerî'ye göre sahihtir.¹⁴³ Dâni, İbn Kesîr, Hamza, Hafs ve Hişâm'ın yukarıdaki kelimeyi fetihle, Verş'in iki lafız arasında, diğer kırâat imamlarının imâle ile okuduklarını rivayet etmiştir. Buradan hareketle Dâni'nin İbn Zekvân rivayetinin imâle olduğu aşıkardır. Zira İbn Zekvân İbn Âmir'in ikinci ravisi olup okunan kelimedeki diğer kırâat imamları tabirinin içine girmektedir.¹⁴⁴

2- İkisi de Sahîh Olmakla Birlikte Vecihlerdeki Farklılıklar

Bu başlıkta ikisi de sahîh olmakla birlikte iki eserde de aynı konudaki farklı iki rivayet örnekleriyle birlikte işlenmiştir. *el-Unvân*'ın muhakkikleri, kimi zaman

¹³⁹ en-Nahl 16/96.

¹⁴⁰ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 403; Şâtübî, *Hirzü'l-Emâni*, 813-814. Beyitler; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 305.

¹⁴¹ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s, 138.

¹⁴² et-Tevbe 9/109.

¹⁴³ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 352; Şâtübî, *Hirzü'l-Emâni*, 333-334. Beyitler; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 57.

¹⁴⁴ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s, 51/119-120.

eksikliklerine değinilecek olan farklılıkların otuz bir örneğini çıkarmıştır. Ancak yukarıda belirtildiği gibi on beş örnek verilerek konuya açıklık getirmek hedeflenmiştir.

Örnek 1

قُلْ أَوْتَيْتُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذَلِكُمْ¹⁴⁵

أُنزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِن بَيْنِنَا¹⁴⁶

أُولَئِى الذِّكْرِ عَلَيْهِ مِّن بَيْنِنَا¹⁴⁷

Kur'ân'da üç yerde bulunan yukarıdaki ayetlerde görüldüğü gibi ilki meftûh ikincisi madmûn iki hemzenin ictimâi söz konusudur. Söz konusu yerde *el-Unvân* Kâlun'un iki hemzenin arasına elif ziyade etmeksizin birinci hemzeyi tahkîk, ikinciyi ise teshîl ile okuduğunu rivayet ederken *Hirzü'l-Emânî* Kâlun'un iki hemze arasına elif ziyadesi ve ilk hemzenin tahkîki, ikincisinin teshîli rivayetini bildirmiştir.¹⁴⁸ Ebû Amr ed-Dânî Kur'ân'da üç yerde bulunduğunu belirttiği ayetlerdeki ihtilafları şu şekilde sıralar; Haramiyyân ve Ebû Amr ikinci hemzeyi teshille, Kâlûn iki hemze arasına bir elif ziyadesiyle, Hişâm Âli İmrân Sûresindeki hemzeleri elifsiz olarak tahkik ile; diğer ikisini aralarına bir elif getirmek suretiyle teshil ile, diğer kırâat imamlarının ise iki hemzeyi de tahkik ile, Hişâm'ın yukarıda geçtiği şekli dışında bir de aralarına elif ziyadesi yaparak okuduğunu belirtmiştir.¹⁴⁹

Örnek 2

İdgâm bahsinde *el-Unvân* Ebû Amr'ın ikinci râvîsi Sûsî'nin "İdgâm-ı Kebîr"ini¹⁵⁰ sadece "İdgâm-ı Sağîr"i¹⁵¹ işlemek suretiyle almazken *Hirzü'l-Emânî*'de bu konu

¹⁴⁵ Âl-i İmrân 3/15.

¹⁴⁶ Sâd 38/9.

¹⁴⁷ el-Kamer 54/25.

¹⁴⁸ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 155; Şâtıbî, *Hirzü'l-Emânî*, 200-201. Beyitler; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 374-376.

¹⁴⁹ ed-Dânî, *et-Teysîr*, s. 32.

¹⁵⁰ İdgâm-ı Kebîr, Müdgâmın harekeli olması durumunda ortaya çıkan idgâm türüdür. 'قال رب' deki idgâm bu tarz bir idgâmdır. Burada müdgâm olan harekeli lam harfi râ harfine idgâm edilerek okunur. Bkz. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 274

¹⁵¹ İdgâm-ı Sağîr, Müdgâm harekeli, müdgâmın fih sâkin olduğunda ortaya çıkan idgâmdır. 'نخلق كم' daki idgâm bu tarz bir idgâmdır. Bkz. TEMEL, Nihat, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, s. 70.

mevuttur.¹⁵² Ebû Amr ed-Dânî Sûsî'nin "İdğâm-ı Kebîr'ini bütün detaylarıyla *et-Teyşîr*'inde incelemiş ve gerekli kuralları sıralamıştır.¹⁵³

Örnek 3

"Müenneslik te"si bahsinde *el-Unvân* söz konusu yerin idğâm ile okunma şartlarını saydıktan sonra buraları, el-Haramiyyân ve Âsım'ın izhâr ile okuduklarını; ancak Nâfi'nin birinci râvîsi Verş'in "Zı" (ظ) harfînde izhâr yapmak suretiyle ihtilaf ettiğini, İbn Zekvân'ın (س، ج، ز) harflerinde izhâr diğerlerinde idğâm yaptığını, son olarak el-Ehevân, Ebû Amr ve Hişâm'ın idğâm ile okuduklarını belirtmiştir. Ancak *Hirzû'l-Emânî* Hişâm'ın,¹⁵⁴ **لَهُدَمَتْ صَوَامِعُ** ayetinde izhâr okuduğunu belirterek *el-Unvân*'a ihtilaf etmiştir. Farklılıkla birlikte İbnu'l-Cezerî'ye göre ikisi de sahihtir.¹⁵⁵ Dâni yukarıdaki ayeti Hişâm'ın izhâr ile okuduğu rivayetini bildirmiştir.¹⁵⁶

Örnek 4

Yine aynı konuda *el-Unvân* Hişâm'ın "müenneslik te"sinden sonra، ص، ج، ظ، ث، harflerinden birisinin gelmesi durumunda idğâm yaptığını rivayet ederken *Hirzû'l-Emânî*, Hişâm'ın ز، ج، س harflerinden birinin gelmesi durumunda izhâr yaptığını belirtmiştir.¹⁵⁷ ¹⁵⁸ **لَهُدَمَتْ صَوَامِعُ** ayetinde Dâni Hişâm'ın izhâr yaptığını, diğer kırâat imamlarının ise idğâm yaptığını rivayet etmiştir.¹⁵⁹

Örnek 5

İmâle bahsinde *el-Unvân* ve *Hirzû'l-Emânî* elif-i maksûreli kelimelerde eliften önceki harf râ ise (بشرى، كبرى، gibi) bu durumda Ebû Amr'ın imâleli okuyuşunu rivayet

¹⁵² Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 184; Şâtübî, *Hirzû'l-Emânî*, 116. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 276.

¹⁵³ ed-Dânî, *et-Teyşîr*, s. 19-29.

¹⁵⁴ el-Hâcc 22/40.

¹⁵⁵ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 188; Şâtübî, *Hirzû'l-Emânî*, 269. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 5.

¹⁵⁶ ed-Dânî, *et-Teyşîr*, s. 43.

¹⁵⁷ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 188; Şâtübî, *Hirzû'l-Emânî*, 268. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 5.

¹⁵⁸ el-Hâcc 22/40.

¹⁵⁹ ed-Dânî, *et-Teyşîr*, s. 43.

ederken; elif-i maksûreden önceki harf râ değilse (يحيى موسى، عيسى،) ve söz konusu kelime ayet başı değilse bu durumda *el-Unvân* Ebû Amr'ın fetihle okuduğunu rivayet ederken *Hirzû'l-Emânî* taklîl ile okuduğunu bildirmiştir.¹⁶⁰ Dâni, eliften önceki harf râ ise (بشرى، كبرى،) Ebû Amr'ın imâleli okuyuşunu, elif-i maksûreden önceki harf râ değilse (يحيى موسى، عيسى،) fetihle okuduğunu rivayet etmiştir.¹⁶¹

Örnek 6

Hirzû'l-Emânî imâle bahsinde, Ebû Amr'ın birinci râvîsi olan Dûrî'nin الناس kelimesini mecrûr olarak bulunması durumunda Kur'ân'ın tamamında geçerli olmak üzere imâle ile okuduğunu rivayet ederken, *el-Unvân* direkt Ebû Amr'ın fetihle okuduğunu rivayet etmiştir. Farklılıkla birlikte İbnu'l-Cezerî'ye göre iki durum da sahîhtir.¹⁶² Dâni ise bahsi geçen kelimedede iki farklı rivayet senedi bildirmiş ve Ebû Amr'ın hem fetihli hem de imâleli okuduğunu söylemiştir.¹⁶³

Örnek 7

يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا¹⁶⁴
أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَى عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ¹⁶⁵
وَقَالَ يَا أَسْفَى عَلَى يُوسُفَ¹⁶⁶
أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا¹⁶⁷

Metinleri verilen ayetlerdeki altı çizili kelimelerde *el-Unvân* Ebû Amr'ın fethini alırken *Hirzû'l-Emânî* Ebû Amr'ın birinci râvîsi olan Dûrî'nin imâle ile okuduğunu rivayet etmiştir. Farklılığa rağmen İbnu'l-Cezerî'ye göre iki durum da sahîhtir.¹⁶⁸ Dâni ise *el-*

¹⁶⁰ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 316; Şâtübî, *Hirzû'l-Emânî*, 202. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 53.

¹⁶¹ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 47.

¹⁶² Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 202; Şâtübî, *Hirzû'l-Emânî*, 331. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 63.

¹⁶³ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 52.

¹⁶⁴ el-Furkân 25/28.

¹⁶⁵ ez-Zümer 39/56.

¹⁶⁶ Yûsuf 12/84.

¹⁶⁷ Abese 80/25.

¹⁶⁸ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 202; Şâtübî, *Hirzû'l-Emânî*, 317. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 53-54.

Unvân'a paralel olarak ravi ayırımına gitmemiş, Ebû Amr'ın fetih okuduğunu rivayet etmiştir.¹⁶⁹

Örnek 8

Râ harfi bahsinde söz konusu harf madmûn, kendinden önceki harf sâkin yâ ya da meftûh olursa bu durumda *el-Unvân* Verş'in tefhîm okuduğunu rivayet ederken *Hirzü'l-Emânî* Verş'in terkîk okuduğunu rivayet etmiştir. Farklılıkla birlikte İbnu'l-Cezerî'ye göre iki durum da sahîhtir.¹⁷⁰ Dâni konuyla alakalı olarak خَيْرٌ بِصَيْرٍ قَدِيرٍ gibi örnekler verip Verş'in bu tarz kelimeleri fetihle okuduğunu, bunların meftûh râ hükmünde olduğunu bildirmiştir.

Örnek 9

سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ¹⁷², وَيَوْمَ يُخْرَجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا¹⁷¹

Ayetlerdeki altı çizili iki kelimedede *el-Unvân* Verş'in tefhîm yaptığını rivayet ederken *Hirzü'l-Emânî* Verş'in terkîk okuduğunu bildirmiştir. Farklılıkla birlikte İbnu'l-Cezerî'ye göre iki durum da sahîhtir.¹⁷³ Dâni, Verş'in bütün meksûr râ harflerini kendisinden önce ister lâzım isterse gayri lâzım kesra gelsin terkîk okuduğunu rivayeti etmiştir.

Örnek 10

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعِشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ¹⁷⁴

meftûh sonrasında sâkin elif ve ondan sonra kesralı kâf harfi gelmiştir. Bu Kur'an'da bir yerde vardır. Burada *el-Unvân* Verş'in terkîkini rivayet ederken *Hirzü'l-Emânî* tefhîmini rivayet ederek söz konusu rivayette birbirlerine ihtilaf etmişlerdir. İhtilafa rağmen İbnu'l-Cezerî'ye göre iki rivayet de sahîhtir.¹⁷⁵ Dâni ise bu kelimedede râ harfinden sonraki

¹⁶⁹ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 48.

¹⁷⁰ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 213; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 343. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 90-104.

¹⁷¹ el-Meâric 70/ 43.

¹⁷² el-Hâkka 69/32.

¹⁷³ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 215; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 344. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 96-97.

¹⁷⁴ Sâd 38/18.

¹⁷⁵ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 214; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 351. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 98.

harekeli harfin isti'lâ harfî olması sebebiyle Verş'in fetih (tefhîm) okuduğunu rivayet etmiştir.¹⁷⁶

Örnek 11

¹⁷⁷ اِبْرَاهِيمَ، اسْرَائِيلَ، اِمْرَانٍ ayeti ve اِبْرَاهِيمَ، اسْرَائِيلَ، اِمْرَانٍ gibi kelimelerde *el-Unvân* Verş'in terkîkini rivayet ederken *Hirzû'l-Emânî* tefhîmini rivayet etmiştir. Farklı iki rivayete rağmen İbnu'l-Cezerî'ye göre iki durum da sahîhtir.¹⁷⁸ Dâni bu kelimelerde Verş'in fetih (tefhîm) okuduğunu rivayet etmiştir.¹⁷⁹

Örnek 12

Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrâhim, Hicr ve Ra'd surelerinin başında bulunan الر mukatta harflerini *el-Unvân*, Nâfi 'nin taklîl ile okuduğu rivayetini bildirirken *Hirzû'l-Emânî* Nâfi 'nin ikinci râvîsi Kâlun'un fetih okuduğunu bildirmiştir. İbnu'l-Cezerî'ye göre iki durum da sahîhtir.¹⁸⁰ Ebû Amr ed-Dânî bahsi geçen harflerde İbn Kesîr, Kâlûn ve Hafs'ın fetihli; Verş'in fetih ve imâle arası, diğer kırâat imamlarının ise imâle ile okuduklarını belirtmiştir. Buradan hareketle Dâni'nin rivayetinin *Hirzû'l-Emânî* gibi olduğu görülür.¹⁸¹

Örnek 13

¹⁸² اَمْنٌ لَّا يَهْدِيْ اِلَّا اَنْ يُهْدَى ayetinde *el-Unvân* altı çizili kelimedede Kâlun'un iskân yaptığı rivayetini bildirirken *Hirzû'l-Emânî* fethanın ihtilâsı ile okuduğunu rivayet etmiştir. İbnu'l-Cezerî'ye göre iki durum da sahîhtir.¹⁸³ Dâni Kâlûn'un yâ ve he harfini meftûh, dâl harfini şeddeli okuduğunu, ancak he harfini hafif gizlediğini, başka bir rivayette de iskân ile okuduğunu bildirmiştir.¹⁸⁴

¹⁷⁶ ed-Dânî, *et-Teysîr*, s, 56.

¹⁷⁷ el-Fecr 89/7.

¹⁷⁸ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 215; Şâtübî, *Hirzû'l-Emânî*, 345. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 96.

¹⁷⁹ ed-Dânî, *et-Teysîr*, s, 56.

¹⁸⁰ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 355; Şâtübî, *Hirzû'l-Emânî*, 738-741. Beyitler; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 67.

¹⁸¹ ed-Dânî, *et-Teysîr*, s, 120.

¹⁸² Yûnus 10/35.

¹⁸³ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 360; Şâtübî, *Hirzû'l-Emânî*, 748. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 284.

¹⁸⁴ ed-Dânî, *et-Teysîr*, s, 122.

Örnek 14

¹⁸⁵ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا

Ebû Amr'ın hemzeli olarak (لا يـلتكم) okuduğunu bildirirken *Hirzü'l-Emânî* Dûrî'nin hemze, Sûsî'nin ise elife ibdâl ile okuduğu rivayetini bildirmiştir. İbnu'l-Cezerî'ye göre iki durum da sahîhtir.¹⁸⁶ Dâni bahsi geçen kelimeyi yâ harfinden sonra sâkin bir hemze getirmek suretiyle hafif ibdâl ile okuduğu bilgisini vermiştir.¹⁸⁷

Örnek 15

¹⁸⁸ مَنْ أَسَسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرْفٍ هَارٍ

Kâlun'un fetihle okuduğunu rivayet ederken *Hirzü'l-Emânî* imâle ile okuduğunu rivayet etmiştir. İbnu'l-Cezerî'ye göre iki durum da sahîhtir.¹⁸⁹ Altı çizili kelimeyi Dâni, Nâfi'nin imâle ile okuduğu rivayetini bildirmiştir.¹⁹⁰

3- Rivayetlerinde Tek Kaldıkları İhtilaflar

Bu başlık altında incelenecek örnekler, iki eserin aynı konuda birbirlerine olan ihtilaflarında, bir eserin söz konusu rivayetinde yalnız kaldığı örneklerdir. Kırâat ıstılahıyla, bildirdikleri rivayette “infirâd” ettikleri örneklerin sayısı *Hirzü'l-Emânî*'nin 10; *el-Unvân*'ın ise 23'tür. Şimdi öncelikle *Hirzü'l-Emânî*'nin rivayetinde infirâd ettiği hususlar, arkasında *el-Unvân*'ın infirâd ettiği hususlar örneklerle açıklanacaktır.

¹⁸⁵ Hucurât 49/14.

¹⁸⁶ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 536; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 223. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 376.

¹⁸⁷ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 202.

¹⁸⁸ et-Tevbe 9/109.

¹⁸⁹ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 352; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 333-334. Beyitler; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 57.

¹⁹⁰ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 120.

a) *Hirzû'l-Emânî*'nin Rivayetlerinde Tek Kaldığı Yerler

Örnek 1

¹⁹¹ وَلَا يَأْبُ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا ayetindeki gibi birincisi madmûn ikincisi meksûr iki hemzenin farklı kelimelerde ictimâî durumunda *Hirzû'l-Emânî*, İbn Kesîr, Nâfi ve Ebû Amr'ın ikinci hemzeyi vâva benzer bir şekilde ihtilâsla okuduklarını bildirmek suretiyle infirâd etmiştir. İbnu'l-Cezerî söz konusu rivayetin sahîh olmadığını rivayet etmiştir.¹⁹² Dâni bu gibi yerlerde Haramiyyân ve Ebû Amr'ın ikinci hemzeyi teshil ile; diğer kırâat imamlarının tahkîk ile okuduklarını bildirmiştir.¹⁹³

Örnek 2

Birincisi madmûn ikincisi meksûr iki hemzenin farklı kelimelerde ictimâî durumunda -vakıf halinde- birinci hemzeyi yâ ve elif arasında bir sesle teshîl ile okumak; birincisi meksûr ikincisi madmûn iki hemzenin farklı kelimelerde ictimâî durumunda -vakıf halinde - ikinci hemzeyi vâv ve elif arasında bir sesle teshîl ile okumak konusunda *Hirzû'l-Emânî* Hişâm rivayetinde infirâd etmiştir.¹⁹⁴ Dâni bu gibi yerlerde Haramiyyân ve Ebû Amr'ın ikinci hemzeyi teshil ile; diğer kırâat imamlarının tahkîk ile okuduklarını bildirir. İkinci hemzeyi teshil ile okumanın ancak vasıl halinde mümkün olabileceğini söylemiştir.¹⁹⁵

Örnek 3

¹⁹⁶ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا ayetindeki sâkin te harfinden sonra gelen cîm harfinde *Hirzû'l-Emânî* İbn Zekvân'ın izhâr ve idgâm ile hulf yaptığını rivayet etmiş ve söz konusu yerde infirâd etmiştir. İbnu'l-Cezerî Şâtübî'nin, İbn Zekvân'ın izhâr ile hulf yaptığı rivayetinde yalnız kaldığını, Şâtübî'den başka herhangi bir rivayette İbn Zekvân'ın izhâr ile hulf yaptığını bilmediğini rivayet etmiştir.¹⁹⁷ Dâni burada Hamza, Kisâî, Ebû Amr ve İbn

¹⁹¹ el-Bakara 2/282.

¹⁹² Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 162; Şâtübî, *Hirzû'l-Emânî*, 211-212. Beyitler; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 389.

¹⁹³ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 33-34.

¹⁹⁴ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 182; Şâtübî, *Hirzû'l-Emânî*, 236. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 459.

¹⁹⁵ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 33-34.

¹⁹⁶ el-Hâcc 22/36.

¹⁹⁷ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 188; Şâtübî, *Hirzû'l-Emânî*, 269. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 6.

Zekvân'ın idğâm yaptıklarını belirtmiş, İbn Zekvân'ın herhangi bir hulflü okuyuşuna değinmemiştir.¹⁹⁸

Örnek 4

¹⁹⁹ وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ ve ²⁰⁰ فَظَلَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ayetlerinde *Hirzü'l-Emânî* Bezzî'nin “te” harflerini hulf ile şeddeli okuduğunu (كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ، فَظَلَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ) bildirmek suretiyle infirâd etmiştir. *el-Unvân*'ın ise Bezzî'den rivayeti şeddesizdir. İbnu'l-Cezerî burada Dâni'nin dolayısıyla Şâtübî'nin kırâat açısından değil rivayet açısından infirâd ettiğini bildirmiştir.²⁰¹ Dâni *et-Teyşîr*'de bu iki ayete ne usûl ne ferş kısmında değinmemiştir.²⁰²

Örnek 5

Kur'ân'da 16 yerde bulunan²⁰³ رأى kelimesinde hem râ hem hemze harekeli olup kendisinden sonra gelen kelimenin ilk harfi harekeli olursa *Hirzü'l-Emânî* Sûsî'nin hem râ hem hemzede imâle yaptığını söylemek suretiyle infirâd etmiştir. *el-Unvân*'ın ise Sûsî'den rivayeti râ'nın fethi hemzenin imâlesi şeklindedir. İbnu'l-Cezerî Şâtübî'nin burada infirâd ettiğini bildirmiştir.²⁰⁴ Söz konusu kelime Dâni, Hamza, Kisâi, Ebû Bekir Şu'be ve İbn Zekvân'ın hem râ hem hemzede imâle yaptıklarını belirtmiştir. Özelde Sûsî'ye değinmeyen Ebû Amr ed-Dâni, Sûsî'nin imamı Ebû Amr'ın hemzeyi imâleli, râ harfini ise fetih okuduğunu bildirmiştir.²⁰⁵

¹⁹⁸ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s, 157.

¹⁹⁹ Al-i İmrân 3/143.

²⁰⁰ el-Vâkı'a 56/65.

²⁰¹ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 261; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 535. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 234-235.

²⁰² ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s, 90/207.

²⁰³ el-En'âm 6/76; Hûd 11/70; Yûsuf 12/24,28; Tâ-Hâ 20/10; el-Enbiyâ 21/36; en-Neml 27/10,40; el-Kasas 28/31; el-Fâtır 35/8; Sâffât 37/55; en-Necm 53/11,13,18; et-Tekvîr 81/23; el-Alak 96/7.

²⁰⁴ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 313; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 646-647. Beyitler; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 45.

²⁰⁵ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s, 103-104.

Örnek 6

Kur'ân'da 6 yerde bulunan²⁰⁶ رأى kelimesinde hem râ hem hemze harekeli olup kendisinden sonra gelen kelimenin ilk harfi sâkin olursa *Hirzû'l-Emânî* Sûsî'nin hem râ hem hemzede imâle yaptığını, Ebû Bekir Şu'be'nin ise hemzede imâle yaptığını rivayet ederek infirâd etmiştir. *el-Unvân*'ın Sûsî ve Şu'be'den rivayeti hemzenin imâlesi ve rânın fethi şeklindedir. İbnu'l-Cezerî Ebû Bekir Şu'be'nin hemze'deki imâlesinde de Şâtıbî'nin infirâd ettiğini bildirmiştir.²⁰⁷ Dâni, Hamza ve Ebû Bekir Şu'be'nin sadece râ harfinde, Sûsî'ye özelde değinmeyip Ebû Amr'ın ise hemzede imâle yaptığını belirtmiştir.²⁰⁸

Örnek 7

²⁰⁹ وَنَأَى بِجَانِبِهِ ayetindeki altı çizili kelime *Hirzû'l-Emânî* Sûsî'nin imâle yaptığını bildirmiş ve infirâd etmiştir. *el-Unvân*'ın Sûsî rivayeti imâle yapmadığı şeklindedir. İbnu'l-Cezerî, Fâris b. Ahmed'in imâlede infirâd ettiğini, Şâtıbî'nin de ona tabi olduğunu bildirmiştir.²¹⁰ Dâni bahsi geçen kelime İbn Zekvân'ın eliften sonraki hemzede, diğer kırâat imamlarının eliften önceki hemzede imâle yaptıklarını belirtmiştir. Buradan hareketle Sûsî'nin eliften önceki hemzede imâle yaptığı anlaşılır.²¹¹

Örnek 8

²¹² أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا ayetindeki altı çizili kelime *Hirzû'l-Emânî* Ebû Amr'ın hem fetih hem imâle yaptığını rivayet etmiş ve bu rivayette infirâd etmiştir. İbnu'l-Cezerî Şâtıbî'nin imâle rivayetinin zayıf olduğunu söylemiştir.²¹³ Bu kelimeyi Dâni ferş farklılıkları kısmında zikretmiş ancak imâle ya da fetihle alakalı herhangi bir bilgi vermemiştir. Örneğin *el-İktifâ*'da Sarakustî bahsi geçen kelimeye ferş kısmında değinip imâle ve fetihleri burada sıralamıştır.²¹⁴

²⁰⁶ el-En'âm 6/77,78; en-Nahl 16/85,86; el-Kehf 18/53; el-Ahzâb 33/22.

²⁰⁷ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 314; Şâtıbî, *Hirzû'l-Emânî*, 648. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 46.

²⁰⁸ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 104.

²⁰⁹ Fussilet 41/51.

²¹⁰ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 410; Şâtıbî, *Hirzû'l-Emânî*, 312. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 44.

²¹¹ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 141.

²¹² Mu'minûn 23/44.

²¹³ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 452; Şâtıbî, *Hirzû'l-Emânî*, 337. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 80.

²¹⁴ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 159; es-Sarakustî, *el-İktifâ*, s. 211.

Örnek 9

²¹⁵ لِيُنذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ, ²¹⁶ يَوْمَ التَّنَادِ İnni aḫāf ʿalaykum yūm tennād ayetlerinde *Hirzū'l-Emânî* Kâlun'un

التناد ve التلاق kelimelerini yâ'nın isbâtı (التنادي، التلاقي) ve fetih ile okuduğunu rivayet etmek suretiyle infirâd etmiştir. *el-Unvân*'ın Kâlun rivayeti fetih şeklindedir. İbnu'l-Cezerî Şâtübî'nin rivayetinde infirâd ettiğini bildirmiştir.²¹⁷ Sözü edilen iki kelimenin okunuşuyla alakalı Dâni, hem vasıl hem vakıf durumlarında İbn Kesîr'in; sadece vasıl durumunda Verş'in isbât ile okudukları, Kâlûn'un ise iki durumda da isbât ile okuduğunu rivayet etmiştir.²¹⁸

Örnek 10

²¹⁹ فِي أَيَّامٍ نُّحْسَاتٍ ayetindeki altı çizili kelimedede *Hirzū'l-Emânî* Ebu'l-Hâris'in

imâle yaptığı şeklindeki rivayetinde infirâd etmiştir. İbnu'l-Cezerî bu rivayetin vehim ve ğalat olduğunu bildirmiştir.²²⁰ Dâni de Şâtübî gibi söz konusu kelimedede Ebu'l-Haris'in imâle yaptığını bildirmiştir.²²¹

b) *el-Unvân*'ın Rivayetlerinde Tek Kaldığı Yerler

Örnek 1

²²² وَإِذْ زَاغَتْ الْأَبْصَارُ ayetinde altı çizili kısımda bulunan “zel” ve “ze” harflerinde

el-Unvân'ın Hallâd rivayeti izhâr ve fetihtir. Buradaki izhâr rivayetinde infirâd etmiştir. İbnu'l-Cezerî de Sarakustî'nin Hallâd'a dair izhâr rivayetinde infirâd ettiğini bildirmiştir.²²³ Dâni bahsi geçen ayete ne ferş ne usûl kısmında yer vermemiştir. Ancak sâkin zel harfinden sonra gelen harekeli ze harfine örnek olabilecek başka bir ayeti işlemiş,

²¹⁵ el-Mu'min 40/15.

²¹⁶ el-Mu'min 40/32.

²¹⁷ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 516; Şâtübî, *Hirzū'l-Emânî*, 435. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 19.

²¹⁸ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 192.

²¹⁹ Fussilet 41/16.

²²⁰ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 517; Şâtübî, *Hirzū'l-Emânî*, 15. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 366.

²²¹ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 193.

²²² el-Ahzâb 33/10.

²²³ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 185; Şâtübî, *Hirzū'l-Emânî*, 260. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 3.

Hallâd'ın sâkin zel harfinden sonra cîm harfî dışındaki harekeli harflere zel harfini idğâm yaptığını belirtmiştir.²²⁴

Örnek 2

²²⁵ الرَّبَا وَحَرَّمَ اللَّهِ الْبَيْعَ وَأَحَلَّ الرَّبَا مِثْلَ الرَّبَا وَأَحَلَّ اللَّهِ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرَّبَا ²²⁶ أَوْ كِلَاهُمَا *el-Unvân*'ın altı çizili

kelimelerdeki Verş rivayeti fetih ve taklîl olmak üzere hultür. Cumhur'un fetih okuduğu söz konusu yerdeki taklîl rivayetinde *el-Unvân* infirâd etmiştir. İbnu'l-Cezerî söz konusu kelimelerde Cumhur'un fetihle okuduğunu bildirmiştir.²²⁷ Dâni burada Verş'in imâle yaptığını belirtmiştir.²²⁸

Örnek 3

الكافرون ve كافرون kelimelerinde *el-Unvân*'ın Verş rivayeti fetihtir. Söz konusu kelimeleri *Hirzü'l-Emâni* Verş için taklîl rivayet etmiş, iki eser arasında ihtilaf vuku bulmuştur. Bu ihtilafta *el-Unvân* infirâd etmiştir. İbnu'l-Cezerî Sarakustî'nin Verş'e fetih atfeden Ezrak rivayetinde infirâd ettiğini bildirmiştir.²²⁹ Dâni'nin mezkûr kelimelerdeki Verş rivayeti taklîldir.²³⁰

Örnek 4

²³¹ فَأَوَارِي سَوْءَةَ أَخِي, ²³² النَّشَأَةَ الْآخِرَةَ ayetlerinde altı çizili yerlerin *el-*

Unvân'daki Kisâi rivayeti imâle, *Hirzü'l-Emâni* rivayeti ise fetihtir. *el-Unvân* imâle rivayetinde infirâd etmiştir. İbnu'l-Cezerî yukarıdaki iki kelimedede de imâle yapma vechinin zayıf rivayet olduğunu bildirmiştir.²³³ Söz konusu yerde Dâni eğer te harfinden önceki harf hemzeyse o halde imâle yapmanın caiz olmadığını bildirmiştir.²³⁴

²²⁴ ed-Dâni, *et-Teyşir*, s, 42.

²²⁵ el-Bakara 2/275.

²²⁶ İsrâ 17/23.

²²⁷ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 203; Şâtübî, *Hirzü'l-Emâni*, 314. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 50.

²²⁸ ed-Dâni, *et-Teyşir*, s, 47/49.

²²⁹ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 204; Şâtübî, *Hirzü'l-Emâni*, 324. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 62.

²³⁰ ed-Dâni, *et-Teyşir*, s, 52.

²³¹ el-Mâide 5/31.

²³² el-Ankebût 29/20.

²³³ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 220; Şâtübî, *Hirzü'l-Emâni*, 341. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 85.

²³⁴ ed-Dâni, *et-Teyşir*, s, 54-55.

örnek 5

²³⁵ وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَى ayette altı çizili kelimenin *el-Unvân*'daki Verş rivayeti fetih, *Hirzü'l-Emânî*'de taklîldir. İki eser arasındaki rivayet farklılığında *el-Unvân* infirâd etmiştir. İbnu'l-Cezerî kelimeyle alakalı: “*Bu kelimede Verş'e fetih atfeden rivayet zayıftır. Çünkü râ harflerinde Verş'in taklîl yaptığı konusunda edâ ehlinin icması vardır*” demiştir.²³⁶ Dâni altı çizili kelimenin sadece ferşî farklılıklarına değinirken usûl açısından herhangi bir bilgi vermemiştir.²³⁷

Örnek 6

²³⁸ وَزَادَهُ بَسْطَةً altı çizili kelimenin okunuşuna dair *Hirzü'l-Emânî* yedi imamın da sîn olarak; *el-Unvân* Ebû Bekir Şu'be'nin sâd olarak okuduğunu rivayet etmiş ve infirâta düşmüştür. İbnu'l-Cezerî de Sarakustî'nin Ebû Bekir Şu'be'ye atfettiği sâd rivayetinde infirât ettiğini bildirmiştir.²³⁹ Dâni'nin söz konusu kelimeyle alakalı rivayetleri, Kunbul, Hafs, Hişâm, Ebû Amr ve Hamza'nın Hallâd'a ihtilâfla sîn, diğer kırâat imamlarının ise sâd okudukları şeklindedir.²⁴⁰

Örnek 7

²⁴¹ وَإِنظُرْ إِلَى جِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ ayetteki altı çizili kelimeyi *el-Unvân* bütün kırâat imamlarının fetih ile okuduğu rivayetini verirken *Hirzü'l-Emânî* söz konusu kelimeye İbn Zekvân'ın fetih ve imâle okumak suretiyle hulf yaptığını bildirir. Burada da *el-Unvân* infirâd etmiştir. İbnu'l-Cezerî de Sarakustî'nin bu rivayette infirât ettiğini bildirmiştir. Çünkü yukarıdaki kelimenin “elif lam” takılı halinde imâle rivayet ettiğini ancak iki kelime arasında kendisine göre bir fark olmadığını söylemiştir.²⁴² Dâni altı çizili kelimeye İbn Zekvân'ın imâle yaptığını bildirmiştir.²⁴³

²³⁵ el-Bakara 2/85.

²³⁶ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 240; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 203. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 51.

²³⁷ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 46-53/74.

²³⁸ el-Bakara 2/247.

²³⁹ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 256; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 515. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 230.

²⁴⁰ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 81.

²⁴¹ el-Bakara 2/259.

²⁴² Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 258; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 332-333. Beyitler; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 56.

²⁴³ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 51.

Örnek 8

²⁴⁴ **المحراب** kelimesinde *el-Unvân* Verş'in taklîlini rivayet ederken *Hirzü'l-Emânî*

Verş'in fethini rivayet etmiş, *el-Unvân* bu rivayette tek kalmıştır. İbnu'l-Cezerî *en-Neşr*'de Verş'e taklîl atfetmemiştir.²⁴⁵ Dâni bu kelimedede Ebu'l-Feth rivayetine göre İbn Zekvân'ın imâle yaptığını belirtmiştir.²⁴⁶

Örnek 9

²⁴⁷ **هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ** ayetinde *el-Unvân* Kisâi'nin ikinci râvîsi Ebu'l-Hâris'in

ikinci **هَيْهَاتَ** kelimesinde vakıf yaptığını, (vakıf halinde te harfi he olarak okunur) *Hirzü'l-Emânî* ise râvî ayırımına gitmeksizin Kisâi'nin iki kelimedede de vakıf yaptığını bildirmiştir. İhtilafın söz konusu olduğu bu kelimelerdeki rivayetlerde *el-Unvân*'ın infirâdı söz konusudur. İbnu'l-Cezerî de Sarakustî'nin ikinci kelimedeki te harfinde bulunan Ebu'l-Hâris rivayetinde infirât ettiğini söylemiştir.²⁴⁸ Dâni burada *Hirzü'l-Emânî* gibi râvî ayırımına gitmeksizin Kisâi'nin iki kelimedede de vakıf yaptığını bildirmiştir.²⁴⁹

Örnek 10

²⁵⁰ **قَوَارِيرًا قَوَارِيرًا** kelimelerinde vasıl halinde ikisinde de *Hirzü'l-Emânî* Hişâm'ın

tenvînsiz okuduğu rivayetini bildirirken *el-Unvân* tenvînli okuduğunu belirtmiş, rivayetinde tek kalmıştır. İbnu'l-Cezerî de Sarakustî'nin hocası Tarsûsî'nin bu rivayette vehmi olduğunu bildirmiştir.²⁵¹ Dâni'nin bahsi geçen bölümdeki Hişâm rivayeti iki kelimedede de elifle birlikte vakıf şeklindedir.²⁵²

²⁴⁴ Al-i İmrân 3/37, 39; Meryem 19/11; Sâd 38/21.

²⁴⁵ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 273; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 333. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 64.

²⁴⁶ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 52.

²⁴⁷ el-Mu'minûn 23/36.

²⁴⁸ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 451; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 379. Beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 122.

²⁴⁹ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 60.

²⁵⁰ el-İnsân 76/15,16.

²⁵¹ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 574; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 1094-1095. beyitler; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 390.

²⁵² ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 217.

Örnek 11

Şuarâ ve Kasas sûrelerinin başında طسم, Nemi Sûresinde طس olarak bulunan hurûf- mukatta'alarda ط harfini *el-Unvân* Nâfi 'nin taklîl, *Hirzü'l-Emânî* fetih ile okuduğunu rivayet etmiştir. Bahsi geçen ihtilafta *el-Unvân* infirât etmiştir. İbnu'l-Cezerî Sarakustî'nin bu rivayetinin tercih ettiği bir rivayet olmadığını vurgulamıştır.²⁵³ Dâni *et-Teyşîr*'inde söz konusu harfî Ebû Bekir Şu'be, Hamza ve Kisâî'nin imâle ile, diğer kırâat imamlarının fetihle okuduğunu bildirmiştir. Buradan hareketle Dâni'nin Nâfi rivayetinin fetih olduğu anlaşılır.²⁵⁴

Örnek 12

²⁵⁵ لَهُ كُفُوا أَحَدٌ ayetindeki fe harfini *el-Unvân* Kâlun'un iskân, *Hirzü'l-Emânî* dammeyle okuduğunu bildirmiştir. Bu ihtilafta *el-Unvân* infirâd etmiştir.²⁵⁶ Dâni'nin yukarıdaki kelimedeki Nâfi rivayeti damme şeklindedir.²⁵⁷

Örnek 13

²⁵⁸ وَلَا تَحِينَ مَنَاصِ ayetinde bulunan te harfinde *el-Unvân* Kisâî'nin ikinci râvîsi Ebu'l-Hâris'in vakıf yaptığını belirtirken *Hirzü'l-Emânî* râvî ayırımına gitmeksizin Kisâî rivayetini kullanmış ve *el-Unvân* tek kaldığı bu rivayette iki eser ihtilafa düşmüştür. İbnu'l-Cezerî de râvî ayırımı olmaksızın Kisâî'nin vakfını almış ve bunun sahîh olduğunu belirtmiştir.²⁵⁹ Dâni *Hirzü'l-Emânî* gibi râvî ayırımına gitmeksizin Kisâî'nin iki kelimedeki de vakıf yaptığını bildirmiştir.²⁶⁰

²⁵³ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 464; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 738. beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 70.

²⁵⁴ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 165.

²⁵⁵ el-İhlâs 112/4.

²⁵⁶ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 592; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 460-461. beyitler; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 400.

²⁵⁷ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 226.

²⁵⁸ Sâd 38/3.

²⁵⁹ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 507; Şâtübî, *Hirzü'l-Emânî*, 379. beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 132.

²⁶⁰ ed-Dâni, *et-Teyşîr*, s. 60.

Örnek 14

²⁶¹ أَفْرَأَيْتُمْ الْأَلَاتِ ayetindeki altı çizili te harfinde *el-Unvân* Kisâî'nin birinci râvîsi

Dûrî'nin vakfettiğini rivayet ederken *Hirzû'l-Emânî* râvî ayırımına gitmeksizin Kisâî rivayetini kullanmış ve iki eser arasında ihtilaf vuku bulmuş, *el-Unvân* infirâd etmiştir. İbnu'l-Cezerî de râvî ayırımı olmaksızın Kisâî'nin vakfını almış ve bunun sahil olduğunu belirtmiştir.²⁶² Dâî *Hirzû'l-Emânî* gibi râvî ayırımına gitmeksizin Kisâî'nin iki kelimedede vakıf yaptığını bildirmiştir.²⁶³

Örnek 15

Kur'ân'da 16 yerde bulunan ²⁶⁴ رأى kelimesinde râ ve hemze harekeli olup

kendisinden sonra gelen kelimenin ilk harfi harekeli olursa *el-Unvân* Ebû Bekir Şu'be'nin râ harfini fetih; hemzeyi imâle ile okuduğunu rivayet etmiş, *Hirzû'l-Emânî* böyle bir vecih zikretmemiştir. *el-Unvân* bu rivayette tek kalmıştır. İbnu'l-Cezerî de Sarakustî'nin söz konusu rivayetlerde infirâd ettiğini bildirmiştir.²⁶⁵ Söz konusu kelimedede Dâî ise, Hamza, Kisâî, Ebû Bekir Şu'be ve İbn Zekvân'ın hem râ hem de hemzede imâle yaptıklarını rivayet etmiştir. Özelde Sûsî'ye değinmeyen Ebû Amr ed-Dâî, Sûsî'nin imamı Ebû Amr'ın hemzeyi imâleli, râ harfini fetih okuduğunu bildirmiştir.²⁶⁶

²⁶¹ en-Necm 53/19.

²⁶² Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 543; Şâtübî, *Hirzû'l-Emânî*, 379. beyit; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 132.

²⁶³ ed-Dâî, *et-Teyşîr*, s. 60.

²⁶⁴ el-En'âm 6/76; Hûd 11/70; Yûsuf 12/24,28; Tâ-Hâ 20/10; el-Enbiyâ 21/ 36; en-Neml 27/10,40; el-Kasas 28/31; el-Fâtır 35/8; Sâffât 37/55; en-Necm 53/11,13,18; et-Tekvîr 81/23; el-Alak 96/ 7.

²⁶⁵ Bkz. es-Sarakustî, *el-Unvân*, s. 313; Şâtübî, *Hirzû'l-Emânî*, 645-646. Beyitler; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 45.

²⁶⁶ ed-Dâî, *et-Teyşîr*, s. 103-104.

SONUÇ

Kur'ân ilimleri arasında bulunan kırâat ilmi, tarih boyunca birçok âlimin üzerinde durduğu, hakkında eserler telif ettiği, uğrunda seyahatler yaptığı bir ilimdir. Hadis gibi rivayet ilmi olması sebebiyle her türlü tasarrufa kapalı olan bu ilmin gelişmesi ve yayılmasında şark ulemâsının olduğu kadar Endülüs'lü âlimlerin de katkısı oldukça fazladır. Gerek Mekkî b. Ebî Tâlib gerekse Ebû Amr ed-Dânî gibi kırâatta isminden çokça söz ettiren müelliflerin menşei Endülüs'tür. Endülüs'ün mezkûr alana bir diğer armağanı ise İbnu'l-Cezerî gibi bir otoritenin asli kaynakları arasında yer alan İsmail b. Halef es-Sarakustî'dir.

İsmail b. Halef es-Sarakustî, hicrî dördüncü asrın sonları ile beşinci asrın ilk yarısında Endülüs ve Mısır'da yaşamış bir kırâat âlimidir. Yaşadığı dönem, gerek İslam âlemi gerekse Endülüs açısından çalkantılı bir dönemdir. İslam âlemi, Bağdat'ta Abbâsîler, Endülüs'te Emevîler, Mısır'da Fâtımîler olmak üzere üç merkezden yönetilirken, Endülüs'te II. Abdurrahman ve II. Hakem'den sonra bitmek bilmeyen taht kavgaları söz konusudur. Siyasi açıdan her ne kadar buhranlı dönemler geçirmişse de bahsi geçen dönemde Endülüs, ilmî faaliyetler bakımından oldukça yoğundur. Özellikle II. Hakem'in bizzat ilim adamı olması ve kitaplara duyduğu ilgi, onun ilmî çalışmaları desteklemesini sağlamıştır. Diğer yandan üç merkezli bir yönetimin olduğu İslam âleminde buna karşılık olarak Bağdat, Kurtuba, Kâhire ve Buhâra gibi ilim merkezleri tarih sahnesine çıkmıştır.

İsmail b. Halef'in doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ailesine ait bilgiler ise, aynı zamanda öğrencisi olan oğlu Ca'fer b. İsmail ile sınırlıdır. Ancak "Sarakustî" nisbesi onun, Endülüs'ün şu anki adıyla Zaragoza şehrinde doğduğuna dair bir işaret olarak yorumlanmıştır. Hayatının ilk yıllarıyla alâkalı bilgi sahibi olunmayan müellif, muhtemelen Endülüs'teki siyasi çalkantılar sebebiyle Mısır'a gitmiş, Amr b. el-Âs Camii'nde kırâat okutmuştur. Hac farizasını yerine getirmek için Mekke'ye de seyahat ettiği bildirilen âlim, 455/1062'de Zaragoza'da vefat etmiştir.

Kırâat ilmini Abdu'l-Cebbâr b. Ahmed et-Tarsûsî'den okuyan Sarakustî'nin diğer hocaları, Ali b. İbrahim el-Havfî ve Ebû Zer el-Herevî'dir. Oğlu Ca'fer b. İsmail b. Halef es-Sarakustî, Cumâhir b. Abdurrahman el-Fakîh ve Yahya b. Ali el-Mısırî, kaynaklarda öğrencileri olarak rivayet edilen isimlerdir. Ancak kırâatta bu denli temâyüz eden âlimin

bahsi geçen isimlerden başka hoca ve öğrencilerinin de bulunabileceği kuvvetle muhtemeldir.

İsmail b. Halef başta kırâat ilmi olmak üzere, tefsir, hadîs, edebiyat, sarf ve nahiv gibi ilimlerle de ilgilenmiş, hemen hemen ilgilendiği tüm alanlarda eser telif etmiştir. Kırâatta, *el-İktifâ fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûra*, *el-Unvân fi'l-Kırâatis's-Seb'* ve Ebû Ali el-Fârisî'nin "*el-Hucce li'l-Kurrâi's-Seb'a*"sının özeti olan *Fehrese*; sarf ve nahivde hocası Ali b. İbrahim el-Havfî'nin "*el-Burhân fi'l-Kur'ân*"ının muhtasarı, edebiyatta ise *Dîvân* olmak üzere kendisine nisbet edilen beş eser mevcuttur. Bu eserlerin bir kısmı içinde eksikler bulunmakla birlikte günümüze ulaşırken bir kısmı ulaşmamıştır.

Kırâat alanında yazdığı üç eserden ikisi kendi telifatıdır. Bu eserlerden *el-Unvân fi'l-Kırâatis's-Seb'*, *el-İktifâ fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûra*'nın muhtasarı olup kırâat farklılıkları üzerine telif edilmiştir. Eski usûlde yazılmış olmaları sebebiyle mütevâtir yedi kırâattaki farklılıkları konu edinen eserlerde müellif, öncelikle yedi imamla birlikte râvîlerini ve kendisinin kırâattaki üstad zincirini belirtmiştir. Ardından birinci bölümde, Kur'ân'da manaya etki etmeyip yalnızca lafzi ihtilafların belirtildiği usûle ait farklılıkları, ikinci bölümde ise bazen manaya etki edip bazen etmeyen ve daha çok hareketlerde meydana gelen farklılık anlamındaki ferşî farklılıkları işlemiş, Bezzî'nin "tekbîr bahsi" ile eserlerine son vermiştir.

Okuyucuya kolaylık olması ve çabuk ezberlenebilmesi gibi amaçlarla, ilk eserinden açıklamaları çıkarıp senedleri hazfetmesi, aynı tarzda iki eser telif etmiş olmasının temel sebeplerindendir. Zikredilen nedenler doğrultusunda *el-İktifâ fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûra*'yı muhtasar hâle getirerek kaleme aldığı *el-Unvân fi'l-Kırâatis's-Seb'*, yazıldığı dönemde kırâatla ilgilenenler için önemli kaynaklar arasında yer almış, Şâtîbî'nin *Hirzû'l-Emânî* ve *Vechü't-Tehânî*'yi telifine kadar Mısır ve Şam halkı tarafından en çok ezberlenen kitap olmuştur. Öte yandan yazarın *el-Unvân fi'l-Kırâatis's-Seb'* isimli eserinin bilhassa *Hirzû'l-Emânî* ve *Vechü't-Tehânî* adlı eserle mukayesesini esas alan çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda iki eser arasındaki farklar incelenmiş ve ilmî kıymetleriyle ilgili açıklamalar yapılmıştır. Bunların dışında *el-İktifâ fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûra*'yı Hâtim Salih ed-Dâmin; *el-Unvân fi'l-Kırâatis's-Seb'* ise Züheyr Gâzî Zâhid- Halîl Atiyye ve Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd tahkik etmişlerdir.

İsimlerinden ve kısaca içeriklerinden bahsedilen *el-İktifâ fi'l-Kırâati's-Seb'i'l-Meşhûra* ve *el-Unvân fi'l-Kırâatis's-Seb'* deki kırâat farklılıklarını:

- a) Konuların başında, meselâ işmâm ve revm bahsinde iki terimi açıklamak, idğâm bahsinde söz konusu terimin tanımını ve açıklamasını yapmak şeklinde giriş yaparak,
- b) İmam ve râvîlerin okuyucu tarafından kolayca zaptedilebilmesi, aralarında iştirâk bulunanlara özel isimler hasretmek suretiyle terimler kullanarak,
- c) Kırâat ihtilaflarında ilgili harflerin hızlıca ezberlenebilmesi amacıyla bu harfleri ya anlamlı bir kelimedede yahut bir şiirde birleştirmek şeklinde kısaltmalar yaparak;
- d) Bir imam ya da râvînin diğer imam ya da râvî ile iştirâk ettikleri veya bir imam ve râvînin rivayetinde yalnız kaldıkları durumlara özel başlıklar açarak ve
- e) Kırâatın sonra gelenin önce gelenden rivayet edip üzerinde değiştirme yapmadığı bir ilim olması sebebiyle nadiren belirttiği tercihlerini vurgulayarak işler. Bunlar dışında diğer kırâat kitaplarının ele aldığı “idğâm-ı kebîr”i işlememesi gibi özellikler Sarakustî’ye özgü durumlardır. Ayrıca “idğâm-ı kebîr”e eserlerinde yer vermemesi onu hocasından okumadığını gösterir.

Yeri gelmişken şunu da belirtmekte fayda vardır: Kırâat ilmi Kur’ân’dan hüküm çıkarma konusunda büyük önem taşır. Şöyle ki anlama etki eden ferşî farklılıklarla alakalı okuyuş ihtilafları fikhî ya da toplumsal hükümleri etkilemektedir. Örneğin abdest ayetinde ayağın yıkanması ve mesh edilmesi tarzındaki hüküm ferşî kırâat farklılığıyla ilgilidir. Sarakustî’nin kırâat farklılıklarında tercihlerini çok az belirtmesi ki yaptığı tercihler de anlama etki etmeyen usûl farklılıkları kısmında mevcut olup ferşî farklılıklarla alakalı herhangi bir tercihte bulunmaması onun hüküm açısından herhangi bir etkiye sahip olmadığını gösterir. Bu anlamda Sarakustî’nin hocasından ne almışsa onu rivayet ettiğini, yukarıda geçen hüküm tartışmalarına tercih belirtmemek sûretiyle girmedikini gösterir.

el-Unvân ve Hirzü’l-Emânî adlı eser üzerine tarih boyunca karşılaştırma yöntemine dayalı eserler yazıldığı daha önce zikredilmişti. Bahsi geçen karşılaştırma yönleri ise şu şekilde belirtilebilir:

- a) İki eserin de rivayetinde sahîh olduğu ve bir eserde diğerine göre fazlalıkların bulunduğu farklılıklar: Hem *el-Unvân* hem *Hirzü’l-Emânî*’nin İbnu’l-Cezerî’ye göre rivayetlerinde sahîh olduğu ancak bir eserin diğerine oranla aynı konuya dair ziyade rivayetler bildirdiği maddedir.

b) İki eserin de rivayetinde sahîh olduğu ancak aynı konuda farklı rivayetler bildirdikleri durumlar: Hem *el-Unvân* hem *Hirzü'l-Emânî*'nin İbnu'l-Cezerî'ye göre rivayetinde sahîh olduğu ancak farklı rivayet bildirdikleri maddedir.

c) Son olarak iki eserde, aynı konudaki farklı rivayetlerde İbnu'l-Cezerî'ye göre bir eserin rivayetinde infirâd ettiği, yalnız kaldığı hususlardır. Yani söz konusu rivayetin o eserden başka bir eser tarafından rivayet edilmediği okuyuşlardır.

Bu maddelerde, ziyade konusunda *Hirzü'l-Emânî* 107 ziyadeli okuyuş rivayet ederken *el-Unvân* bir tane ziyade rivayet bildirmiştir. Aynı konuda iki farklı rivayetin bulunduğu ve infirâd ettikleri hususlarda ise *el-Unvân* 23, *Hirzü'l-Emânî* 10 yerde yalnız kalmıştır. Bütün bu bilgilerden hareketle şunu söylemek mümkündür: *Hirzü'l-Emânî el-Unvân*'a göre rivayet açısından daha sahîhtir.

BİBLİYOGRAFYA

- ALTİKULAÇ, Tayyar, “Bezzî”, **DİA**, İstanbul 1992, VI, 114-115.
- _____, “Dûrî”, **DİA**, İstanbul 1994, X, 5-6.
- _____, “Ebû Amr b. Alâ”, **DİA**, İstanbul 1994, X, 94-96.
- _____, “Hişâm b. Ammâr”, **DİA**, İstanbul 1998, XVIII, 151.
- _____, “İbn Âmir”, **DİA**, İstanbul 1999, XVIII, 308-310.
- _____, “İbn Kesîr, Ebû Ma’bed”, **DİA**, İstanbul 1999, XX, 131-132.
- _____, “İbn Zekvân”, **DİA**, İstanbul 1999, XX, 462.
- _____, “Kâlûn”, **DİA**, İstanbul 2001, XXIV, 268.
- _____, “Kunbül”, **DİA**, Ankara 2002, XXVI, 375.
- _____, “Nâfi b. Abdurrahman”, **DİA**, İstanbul 2006, XXXII, 287.
- _____, “Sûsî”, **DİA**, İstanbul 2009, XXXVII, 576.
- _____, “Verş”, **DİA**, İstanbul 2012, XXXXII, 63.
- _____, “Ebû Bekir b. Ayyaş”, **DİA**, İstanbul 1994, X, 109-110.
- _____, “Hafs b. Süleyman”, **DİA**, İstanbul 1997, XV, 118-119.
- _____, “Hamza b. Habib”, **DİA**, İstanbul 1997, XV, 511-513.
- _____, “Halef b. Hişâm”, **DİA**, İstanbul 1997, XV, 237-238.
- _____, “Hallâd b. Hâlid”, **DİA**, İstanbul 1997, XV, 381.
- _____, “Kisâî, Ali b. Hamza”, **DİA**, Ankara 2002, XXVI, 69-70.
- _____, “Ebu’l-Hâris”, **DİA**, İstanbul 1994, X, 322.
- _____, “Tayyar, “Kıraat”, **DİA**, Ankara 2000, XXV, 426-433.
- ASKALÂNÎ, Şehâbeddîn Ebu’l-Fadl Ahmed b. Muhammed el-Hacer, **Esânîdu’l-Kutubi’l-Meşhûr ve’l-Eczâi’l-Mensûr**, thk. Muhammed Şekûr-Muhammed el-Hacî, Beyrut 1998.
- BAĞDÂDÎ, İsmail Paşa, **Hediyetü’l-Ârifîn Esmâul’l-Müellifîn ve’l-Musannifîn**, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, İstanbul 1951, I-II.
- BİRİŞİK, Abdulhamit, **Kırâat İlmi ve Tarihi**, Emin Yayınları, Bursa 2014.
- ÇETİN, Abdurrahman, “Dânî”, **DİA**, İstanbul 1993, VIII, 459-461.
- _____, “**Ebû Amr ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri**”, U.Ü.İ.F.D, c, III, sy, III, Bursa 1991.

- _____, “ŞÂTIBÎ Kâsım b. Fırruh”, **DİA**, İstanbul 2010, XXXVIII, 376-377.
- _____, **Ebû Amr ed-Dânî ve Eserleri**, Bursa: 1991, U.Ü.İ.F.D, c, III, sy, III.
- _____, **Kırâatların Tefsire Etkisi**, Ensar Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, **Kur’ân İlimleri ve Kur’ân Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, **Kur’ân Okuma Esasları**, Emin Yayınları, Bursa 2009.
- _____, **Yedi Harf ve Kırâatlar**, Ensar Yayınları, İstanbul 2010.
- ÇOLLAK, Fatih, “eş-Şâtıbiyye”, **DİA**, İstanbul 2010, XXXVIII, 377-379.
- DÂNÎ, Ebû Amr, **el-Ürcüzetü’l-Münebbihe**, nşr. Ebû Abdi’l-Hâdî el-Cezâirî, Dâru’l-Muaynî, Riyad 1999.
- _____, **et-Teysîr fi’l-Kırâati’s-Seb**, nşr. Otto Pretzl, Beyrut 1984, Nâşirin Mukaddimesi.
- DİMYÂTÎ, Ahmed b. Muhammed, **İthâfu Fudelâi’l-Beşer fi’l-Kırâati’l-Erbaati’l-Aşer**, thk. Enes Mâhir, Beyrût, 1971.
- HABEŞÎ, Abdullah Muhammed, **Câmiu’s-Şurûh ve’l-Havaşî, (Mu’cemu’s-Şâmil li Esmâi’l-Kutubi’l-Meşrûha)**, Abudabi 2004.
- HAMÎTÛ, Abdu’l-Hâdî, **Kırâatu’l-İmâm Nâfi İnde’l-Meğârib**, I-V, ys. ts.
- HASAN, İbrâhim Hasan, **Siyâsî-Dînî-Kültürel-Sosyal İslam Târîhi I-VI**, çev. Sadreddin Gümüş ve dğr, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1985.
- HAMEVÎ Yâkut er-Rûmî, **Mu’cemu’l-Udebâ**, nşr. İhsan Abbâs, Ammân 1992, I-XIX.
- ISFAHÂNÎ, Ebu’l-Kâsım Râğıb, **Müfredâtu Elfâzi’l-Kur’ân**, (nşr. Safvan Adnan Dâvûdî), Dâru’l-Kalem, Dımaşk 1992.
- İBN HALLİKÂN, Ebû Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed Ebî Bekr, **Vefâyatu’l-A’yân**, I-VIII, nşr. İhsan Abbas, Dâru Sâdir, Beyrut 1968.
- İBN MİHRAN, en-Nisâbûrî, **el-Ğâye fi’l-Kırâati’l-Aşr**, Dâru’s-Şevvâf, 2. baskı, thk. Muhammed Ğiyâs el-Cenbâz, Riyad 1990.
- İBN MÜCAHİD, **Kitâbu’s-Seb’a**, nşr. Şevkî Dayf, Dâru’l-Meârif, Kahire 1972.
- İBN-İ BEŞKUVAL, **Kitâbü’s-Sıla fi Târîhi e’immeti’l-Endelüsi ve Ulemâihim ve Muhaddisihim ve Fukahâihim ve Muhaddisihim**, I-II, nşr. Es-Seyyid İzzet el-Attâr, Dâru’l-Mısriyye, Mısır 1966.

- İBNU'L-CEZERÎ, Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, **Ğâyetu'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ**, I-II, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, nşr. G. Bergstraesser, Mısır 1932.
- _____, **en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr**, I-II, nşr. Ali Muhammed Dabba', Dâru'l-Kütubi'l-'Ilmiyye, Beyrut ts.
- _____, **Tuhfetu'l-İhvân fi'l-Hulfi beyne's-Şâtibiyye ve'l-El-Unvân**, thk. Hâlid Hasan Ebû'l-Cûd, İmâm Şâtıbî Kur'ânî Araştırmalar Enstitüsü Dergisi (Mecelletü Ma'hedi'l-İmâmi's-Şâtibiyyi li'd-Dirâseti'l-Kur'ânî) 2007,
- _____, **Takrîbu'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr**, thk. İbrahim atve Avad, Mısır 1961.
- _____, **Muncidu'l-Mukriîn ve Murşidu't-Tâlibîn**, thk. Ali b. Muhammed el-İmrân, Dâru Alemi'l-Fevâid, Mekke h. 1419.
- İBNÜ HAYR, Ebû Bekr Muhammed, **Fehrese**, I-II, nşr. Züheyr Fethullâh, Beyrut 1963.
- KÂDÎ, Abdulfettah, **el-Budûru'z-Zâhire fi'l-Kırâati'l-Aşrati'l-Mütevâtire**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1981
- KARAÇAM, İsmail, **Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzülü ve Kırâati**, Nedve Yayınları, İstanbul 1981.
- KASTALLÂNÎ Ebû'l-Abbâs Şihabuddin Ahmed b. Muhammed, **Letâifu'l-İşârât Li Funûni'l-Kırâat**, thk. Şeyh Amir Seyyid Osmân ve Abdussabur Şahin, Kahire 1972.
- MAŞALI, M. Emin, "Sarakustî İsmail b. Halef", **DİA**, İstanbul 2009, XXXVI, 115.
- MEKKÎ B. EBÎ TÂLÎB, Ebû Muhammed el-Kaysi, **el-Keşf an Vucûhi'l-Kırâât**, I-II, nşr. Muhyiddin Ramazan, Beyrut 1974.
- Muhammed Ali es-Sâbûnî, **et-Tibyân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Dersâdet, İstanbul ts
- **Mevsuatu A'lami'l-Ulema ve'l-Udebai'l-Arabi ve'l-Müslimîn**, Beyrut 2004.
- NÂCÎ, Hilâl, el-Mu'cemu'-Şâmil li't-Turâsi'l-Arabiyyi'l-Mahtût, Kâhire 1996.
- NEŞŞÂR, Ebû Hafs, **el-Budûru'z-Zâhire fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtire**, I-III, thk. Alî Muhammed Muavviz-Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd, Dâru'l-Kutub, Beyrut 2000.
- ÖZDEMİR, "**Endülüs**" **DİA**, İstanbul 1995, XI, 213-214.
- _____, **Endülüs Müslümanları İlim ve Kültür Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.

- _____, **Endülüs Müslümanları Siyâsî Târih**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012.
- _____, “**Mülûkü’t-Tavâif**”, **DİA**, XXXI, 553-556.
- RÂCİHÎ, Abduh, **et-Tatbîku’s-Sarfi**, Beyrut, Dâru’n-Nahdatu’l-Arabiyye, ys. ts
- SAFEDÎ, Salâhuddîn Halil b. İzzeddîn, **el-Vâfi bi’l-Vefâyât**, I-XXVIII, nşr. Ahmed el-Arnâvut ve Türki Mustafa, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut 2000.
- SARAUSTÎ, İsmail b. Halef, **el-Unvân fi’l-Kırâati’s-Seb’a**, nşr. Züheyr Gazi Zahid-Halil Atiyye, Suudi Arabistan 2005.
- _____, “**el-İktifâ fi’l-Kırâati’s-Seb’i’l-Meşhûra**”, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Dâru Ninawa, Suriye 2004.
- SARI, Mehmet Ali, “Âsım b. Behdele”, **DİA**, İstanbul 1991, III, 475-476.
- SUYÛTÎ, Celâlüddîn, **Buğyetu’l-Vuât fi Tabakâti Luğaviyyîn ve’n-Nuhât**, I-II, nşr. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahim, Daru’l-Fikr, 1979 ys. II. Baskı.
- _____, **Husnu’l-Muhâdara fi Târihi Mısır ve’l-Kâhire**, nşr Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahim, Dâru Ahyâi’l-Kutub’l-Arabiyye, ys. 1967.
- ŞÂTİBÎ, Kâsım b. Fîrruh, **Hirzü’l-Emânî ve Vechü’t-Tehânî**, thk. Muhammed Temîm ez-Za’bî, Mektebetu Dâru’l-Hudâ, Medîne 1988.
- ŞEYBAN, Lütfi, **Reconquista**, İz Yayıncılık, İstanbul 2010.
- TEMEL, Nihat, **Kırâat ve Tecvîd İstılahları**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2013.
- ÜLKÛ, Hayati, **Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Tarihi**, İstanbul 1997.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, I-XIV, Çağ Yayınları, İstanbul 1998.
- ZEHEBÎ Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Osman, **Ma’rifetu’l-Kurrâi’l-Kibâr**, I-IV, nşr. Tayyar Altıkulaç, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.
- ZEHEBÎ, **Siyerü E’lâmi’n-Nübelâ**, I-XXV, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf ve Muhyî Helâl es-Serhân, Beyrut 1984.
- ZİRİKLÎ, Hayruddîn, **el-A’lâm li Eşhuri’r-Ricâli ve’n-Nisâi mine’l-Arabi ve’l-Müste’ribîn ve’l-Müsteşrikîn**, I-VIII, Dâru’l-İlmi li’l-Melâyîn, Beyrut 2002.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Abdulhalim		BAŞAL
Doğum Yeri ve Yılı	Şenkaya		01.10.1986
Bildiği Yabancı Diller	Arapça		İngilizce
Düzeyi	İyi		Orta
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2004	2007	Kars İmam Hatip Lisesi
Lisans	2008	2012	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2012	2014	Uludağ Üniversitesi S. B. E.
Doktora	-----	-----	
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama – Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2010	2013	Diyanet İşleri Başkanlığı
2.	2013	Halen	Uludağ Üniversitesi S. B. E.
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar	-----		
Katıldığı Proje ve Toplantılar	-----		
Yayımlar:	-----		
Diğer:	-----		
İletişim (e-posta):	ahbasal@hotmail.com		
	Tarih İmza Adı Soyadı	Abdulhalim Başal	